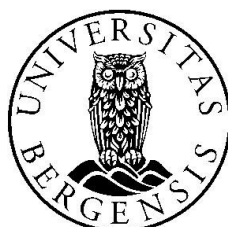

«Norske forsvarsveteraners livsløp»

Nicklas Hjortgaard Christiansen

Masteroppgave

Våren 2022

Sosiologisk institutt, Universitetet i Bergen

Forord

Jeg vil innlede denne teksten med å uttrykke min dype takknemmelighet til informantene som var villige til å stille opp til dette prosjektet. Jeg har følt meg privilegert over at dere var villige til å dele deres fortellinger med meg. Jeg håper at jeg med dette prosjektet er i stand til å leve opp til deres tillit.

Jeg vil også takke veteranforeningene NVIO og SIOPS, for å være villige til å dele opplysninger om prosjektet til deres medlemmer. Jeg vil ytterligere takke NVIO for å bistå med stipend til dette prosjektet.

Kristoffer Chelsom Vogt du fortjener en stor takk fra min side. Du har vært raus med din sparsomme tid, og skarp i dine tilbakemeldinger. Våre diskusjoner har vært enormt lærerike og utviklende. Dette prosjektet bærer forhåpentlig preg av dette.

Arbeidet med dette prosjektet har ikke foregått i et vakuum, og jeg vil derfor også takke mine muntre medstudenter på lesesalen for de mange hyggelige stunder og faglige diskusjoner, som har gitt anledning til pauser fra det oppslukende og selvisolerende arbeidet med prosjektet.

Jeg skylder en særlig takk til deg Ingeborg, en takk som ord alltid vil være for fattige til å uttrykke. Din støtte og kjærlighet har vært avgjørende for at jeg har trivdes med arbeidet på dette prosjektet.

Til deg Akton, vil jeg også tillate meg å rette noen ord. Du har gitt fokus og motivasjon til arbeidet med dette prosjektet, og i tillegg tatt deg bryet med å være raus med smilene til dine trøtte foreldre.

Sammendrag

Gjennom det 20. og 21. århundre har Norge sendt soldater til mange ulike internasjonale operasjoner. Operasjonene har gjennomgått en utvikling i denne perioden, fra å være fredsbevarende i regi av FN, til å bli mer militært krevende og å ha et høyere konfliktnivå i regi av NATO. Beslutningen om å bidra til skarpere operasjoner, henger sammen med den geopolitiske situasjonen, der Sovjetunionens kollaps og angrepene den 11. september 2001, har utgjort vendepunkter som har betydd at den norske deltakelsen i internasjonale operasjoner, har til formål å pleie relasjonene til Norges allierte. Det norske Forsvaret har derfor undergått endringer som kan oppsummeres som en transformasjon fra et territorielt mobiliseringsforsvar, til et innsatsforsvar innrettet mot internasjonale operasjoner.

Disse endringene kan forventes å komme til uttrykk i livsløpene til norske veteraner, i tråd med forståelsen til livsløpsperspektivet, en teoretisk orientering som retter fokus på hvordan individuelle livsløp formes av den historiske og sosiale konteksten de utspiller seg i. Forskning på norske veteraner har i liten grad undersøkt hvordan denne konteksten bidrar til endringer og kontinuitet blant norske veteraners livsløp. Dette prosjektet søker derfor å kontekstualisere livsløpene til norske veteraner, ved å belyse problemstillingen «*Hvilken betydning har utsendelser til internasjonale operasjoner for norske veteraners livsløp?*».

For å foreta denne kontekstualiseringen, er det gjennomført biografiske intervjuer med 11 norske veteraner, som har blitt spurt inn til livet før, under og etter tjenesten. Der er spurt inn til temaer som oppvekst, parforhold, arbeid, utdanning, tjenesten i Forsvaret og opplevelser under utsendelsene. Informantene har enten vært utsendt i infanteri- eller sanitetsenheter til Libanon eller Afghanistan, eller som operatører i Marinejegerkommandoen. De tre grupper skiller seg sosiale rammebetingelser, og bidrar til å vise at ulike kontekster kan ha ulik innflytelse på livsløpet både under og etter tjenesten.

Informantenes beskrivelser viser at tiden før tjenesten kan ha innflytelse på livet etter tjenesten i Forsvaret, både i form av de formelle kvalifikasjoner som oppnås i ungdomstiden, men også ved at noen informanter kan omsette deres uformelle ungdomserfaringer i Forsvaret, og dermed oppnå roller i Forsvaret som eksponerer dem for andre hendelser i utsendelsene, sammenlignet med informanter uten relevante ungdomserfaringer.

De opplevelsene som informantene forteller om, bærer preg av de endringene som har skjedd i Forsvaret, ettersom de eldre Libanon-informantene har en mer individualisert tilknytning til Forsvaret, sammenlignet med informantene i de to andre kohortene, som har en mer institusjonalisert

tilknytning. Men det er også kontinuitet på tvers av kohortene, og dermed på tvers av historiske perioder, hvor den norske verneplikten utgjør en historisk kontinuitet, ettersom de fleste informanter først beslutter seg for å delta i internasjonale operasjoner underveis i førstegangstjenesten. På samme måte krever tjenesten i Forsvaret mye tid og er med på å ta alle informantene bort fra deres sivile liv. Tjenesten stiller betingelser som skaper uoverensstemmelser i forventningen mellom det sivile og militære liv, noe som kommer til uttrykk som en de-synkronisering i livsløpet. Løsningen kan være avslutningen av sosiale relasjoner, men det er på samme måte mulig at soldatens og pårørendes handlinger kan kompensere for tjenestens forstyrrende virkning, ved å foreta et synkroniseringsarbeid. Forventningsavstemningene som skjer i parforhold med soldater er eksempler på dette synkroniseringsarbeidet.

Opplevelsene som informantene får i utsendelsene varierer avhengig av tid og sted, noe som kan ses som forskjeller mellom de ulike operasjonene. Men også grad og funksjon bidrar til at den variasjonen som ses i informantenes opplevelser. Samtlige informanter har opplevd alvorlige hendelser, der de selv har vært i fare, eller de har sett døde eller sårede sivile, medsoldater eller allierte soldater. Det er forskjell mellom disse alvorlige hendelsene, ettersom noen tar form av negative traumatiserende hendelser, mens de fleste informanter primært beskriver mer positive og bekreftende hendelser. Disse to typene av alvorlige hendelser har særlige kjennetegn som skiller seg fra hverandre.

Etter tjenesten er det forskjell på om informantene har oppnådd formelle kvalifikasjoner i tjenesten, i form av befals- eller offisersutdanning, og dermed på om de kan omsette deres kompetanser på det sivile arbeidsmarkedet. De som ikke kan det, må ta opp sivil utdanning etter tjenesten, med mindre de har dette fra før. Mangelen på formelle kvalifikasjoner, er dermed en annen måte at det kan sies å skje en de-synkronisering mellom deres sivile og militære liv. Men informantene har gjennomgått en karakterbygging gjennom tjenesten i Forsvaret, som kommer til uttrykk som økt ansvarsfølelse, selvstendighet samt samarbeidsevner, noe som lar seg omsette både privat og i arbeidslivet, men ikke på den samme dokumenterbare måten som de formelle kvalifikasjonene.

Dette prosjektets tilnærming viser at betydningen av deltakelsen i internasjonale operasjoner for norske veteraners livsløp, avhenger av de historiske og sosiale rammebetingelsene som både livsløpene og tjenesten i Forsvaret skjer i. I tillegg kommer denne betydningen til uttrykk i mer enn norske veteraners helse, ettersom deres sosiale relasjoner også blir berørt av tjenesten.

Antall ord: 35.196.

Innhold

1.0 Innledning	1
1.1 Problemstilling	2
1.2 Studiens oppbygging	3
2.0 Bakgrunn og tidligere forskning	6
2.1 Endringer i Forsvaret.....	6
2.2 Norges deltakelse i UNIFIL, Libanon 1978-1998.....	8
2.3 Norge i Afghanistan 2002-2021	9
2.4 Marinejegere.....	10
2.5 Forskning på norske veteraner	11
3. Teori	14
3.1 Livsløpsperspektivet: en teoretisk orientering	14
3.2 Internasjonal livsløpsforskning på veteraner	15
3.3 Livsløpsperspektivets relevans for norsk veteranforskning	19
4.0 Metode	21
4.1 Overordnet tilnærming	21
4.2 Utvelgelsesprosess.....	22
4.3 Datainnsamling.....	26
4.4 Analyse	28
4.5 Forskningsetiske overveielser	31
5.0 Hva er en veteran?	32
5.1 Kontekstavhengige definisjoner av veteran	33
5.2 Å se seg selv som veteran.....	35
5.4 Veteran som erfaringsfellesskap	36
5.5 Veteranbegrepets kjønnede dimensjon.....	38
5.6 Diskusjon.....	39
6.0 Tiden før Forsvaret	40
6.1 Oppvekst med stabile familierelasjoner i ryddige nabolag	40
6.2 Begrenset motivasjon for skolen	42
6.3 Sammenhenger mellom ungdomserfaringer og stilling i Forsvaret	43
6.3.1 Marinejegerens nyttige ungdomserfaringer: idrett på høyt nivå.....	44
6.3.2 Ungdomserfaringer som grobunn for lederstilling i Forsvaret	45
6.4 Diskusjon.....	47
7.0 Tiden i Forsvaret og utsendelse i internasjonale operasjoner	48
7.1 Forsvaret: overgangen til voksenlivet gjennom en total institusjon.....	48
7.2 Fra individualisert til institusjonalisert tilknytning til Forsvaret.....	51

7.2.1 Rekruttering fra reserven	52
7.2.2 Fra stående enhet	54
7.2.3 Fra førstegangstjeneste til utsendelse (misjonskontrakt)	55
7.3 Utsendelsene: fra ansikt-til-ansikt i Libanon til militære oppdrag i Afghanistan	56
7.4 Ulike grader og funksjoner disponerer for ulike opplevelser under utsendelsen	58
7.5 Marinejegerne: spesielle operasjoner og funksjoner	59
7.6 Alvorlige hendelser: bekreftende og traumatiserende hendelser	60
7.6.1 Bekreftende hendelser	61
7.6.2 Traomatiserende hendelser	62
7.7 Diskusjon.....	63
8.0 Tjenestens betydning for sivile livsdomener	65
8.1 Parforhold: soldatens fravær og ulike forventninger.....	65
8.2 Vennskap og de-synkronisering	67
8.3 Familielivet: soldatens tjeneste er familiens vilkår	69
8.4 Far og soldat: historiske endringer i farsrollen på tvers av kohortene	71
8.5 Diskusjon.....	73
9.0 Tiden etter tjenesten i Forsvaret	74
9.1 Muligheten for å overføre militære ferdigheter avhenger av sivil arbeidsplass.....	74
9.2 De-synkronisering som følge av mangel på formelle kvalifikasjoner fra Forsvaret.....	75
9.3 Karakterbygging i Forsvaret: egenskaper som teller i arbeidslivet og privatlivet	77
9.4 Forsvaret som et vendepunkt i livet	80
9.5 Diskusjon.....	82
10.0 Avslutning	83
11.0 Litteratur	90
Vedlegg 1: Informasjonsskriv og samtykkeerklæringer	99
Vedlegg 2: Intervjuguide	104

1.0 Innledning

Norge har gjennom det 20.- og 21. århundre sendt soldater til 101 internasjonale operasjoner (Gustavsen, Lien og Tollefsen 2017: 7), blant annet i form av Tysklands-brigaden i kjølvannet av andre verdenskrig, fredsbevarende misjoner i Midtøsten, og den internasjonale koalisjonen i Afghanistan. I Norge finnes det altså en populasjon som kan beskrives som veteraner.¹ Denne historiske perioden har samtidig vært preget av endringer i den geopolitiske situasjonen, hvilket Norge og det norske Forsvaret har blitt påvirket av. Dette kommer til uttrykk ved at norske bidrag til internasjonale operasjoner, frem til Sovjetunionens oppløsning i 1991, skjedde under den kalde krigen. De internasjonale operasjonenes konfliktnivå økte gjennom 1990- og 2000-tallet, særlig etter terroranslaget den 9. september 2001. Dermed endret oppfatningene av de internasjonale operasjonene seg, og betød at deres karakter etter den kalde krigens avslutning også endret seg, samtidig som Forsvaret gjennomgikk betydelige strukturelle endringer mot et mer profesjonalisert forsvar.

Endringene som har skjedd i både det norske samfunn og forsvar, samt i de ulike internasjonale operasjoner, vil have innflytelse på de individuelle liv som blir preget av deres plassering i tid og sted. Den amerikanske sosiologen C. Wright Mills (2000) fremhevet nødvendigheten av å forstå hvordan individuelle liv må settes i sammenheng med den historiske konteksten, ettersom «*no social study that does not come back to the problem of biography, of history and of their intersections within a society has completed its intellectual journey*» (Mills 2000: 6). Her utgjør krig en særlig interessant historisk begivenhet som kan ha omfattende følger for individuelle liv, både direkte eller ved de samfunnsmessige endringer som følger. Kriger er derfor også et opplagt utgangspunkt for å vise samspillet mellom historie og biografi, som i Norges tilfelle særlig gjelder borgere som aktivt sendes som soldater til krigs- eller konfliktområder. Men det er ikke blot denne konkrete deltakelse/utsendelse som er relevant å belyse. Som Titmuss (1958) påpeker, endrer krig, og muligheten for krig, også måten samfunn er innrettet. Dette innebærer samfunnsmessige endringer som i seg selv kan ha omfattende betydning for veteranenes liv. For Norge ses dette i transformasjonen fra et territorialforsvar i møtet med en eksistensiell trussel, en invasjon fra Sovjetunionen, under den kalde krigen, frem mot dagens mer profesjonaliserte forsvar som er innrettet mot deltakelse i internasjonale operasjoner.

---

¹I dette prosjektet defineres en veteran som en person som har vært utsendt i internasjonale operasjoner. Ulike definisjoner av begrepet veteran diskuteres i kapittel 5.

Internasjonale operasjoners betydning for norske veteraner, er primært belyst gjennom omfattende statistiske tverrsnittundersøkelser som kartlegger veteranenes psykiske helse. Afghanistanundersøkelsene fra 2012 og 2021, samt UNIFIL-undersøkelsen fra 2016, viser at størstedelen av veteranene fra Afghanistan og Libanon har en god psykisk helse, selv om det er mellom 10 og 12,4 prosent av veteranene som sliter med psykiske helseplager etter deres utsendelser. Statistisk sentralbyrås kartlegging av levevilkårene for den norske veteranpopulasjonen, viser på samme måte at veteranene på mange måter klare seg minst like godt som referansegruppen. Men det finnes lite kvalitativ forskning om norske veteraner, som søker å belyse prosessene hvorigjennom utsendelsene er med på å prege livsløpene deres som helhet. På samme måte finnes det lite forskning som undersøker samspeilet mellom den sivile og militære sfære i det norske samfunn, særlig med et utgangspunkt i veteranene selv.

At deltakelse i internasjonale operasjoner kan ha stor innvirkning på utformingen av veteraners livsløp kommer til uttrykk for dem som opplever helseplager etter utsendelser. Samtidig synes det opplagt å påpeke at helseplager bare utgjør en av måtene som internasjonale operasjoner kan bidra til utformingen livsløpene til veteraner på. Derfor kan ikke helse være den eneste måten å evaluere betydningen av internasjonal tjeneste på. Med andre ord er det relevant å spørre hvilke andre livsdomener som påvirkes av tjenesten, og om det er andre livsdomener som kan ha en innvirkning på tjenesten og innholdet i den. Derfor er det relevant å se på mer enn helsemessige følger av tjenesten, å forstå veteraners livsløp som en helhet, og rette oppmerksomheten på andre områder som eksempelvis utdanning, arbeid og sosiale relasjoner, for å forstå betydningen av deltakelse i internasjonal tjeneste for livsløpene til norske veteraner.

1.1 Problemstilling

Dette prosjektet søker å besvare problemstillingen «*Hvilken betydning har utsendelser til internasjonale operasjoner for norske veteraners livsløp?*». Dette gjøres gjennom biografiske intervjuer med 11 norske veteraner, der deres utsendelser er omdreiningspunkt for intervjuene. Disse informanter har vært utsendt enten i den norske infanteribataljonen i Libanon, som del av det norske bidrag til operasjonene i Afghanistan, eller vært utsendt som operative marinejegere. Disse informantene utgjør tre grupper som atskiller seg med hensyn til historiske og institusjonelle betingelser, idet deres tjeneste i Forsvaret har skjedd under ulike forhold. Utvalget oppstiller dermed også rammen for den tidsperioden som prosjektet beskjeftiger seg med: den norske deltakelsen i

Libanon begynte i 1978 og de siste norske soldater (marinejegere) trakk seg ut av Afghanistan i 2021. Ved å sammenligne de tre gruppene, og informantene i dem, er det mulig å belyse hvordan det forekommer både endringer og kontinuitet på tvers av de historiske og sosiale rammebetingelsene som kommer til uttrykk i de enkelte informanternes livsløp. For å fremheve relevansen av å undersøke mer enn bare helsetilstand i forskningen på norske veteraner, har prosjektet tatt for seg temaer som oppvekst, utdanning, arbeid, opplevelser under utsendelsene, sosiale relasjoner og familierelasjoner.

1.2 Studiens oppbygging

Kapittel 2 presenterer hovedtrekkene i de endringer som Forsvaret har gjennomgått i perioden etter den kalde krigen, og presenterer utvalgte deler av den eksisterende forskning på norske veteraner.

Kapittel 3 introduserer livsløpsperspektivet som teoretisk orientering og som inngangsvinkelen i prosjektets undersøkelse av norske veteraner. Her presenteres også et utvalg av eksisterende internasjonal forskning som benytter livsløpsperspektivet i studiet av veteraner.

Kapittel 4 gir et innblikk i prosjektets forskningsdesign og de metodiske valgene som har blitt gjort i arbeidet med å belyse problemstillingen. Her beskrives den forskningsmessige tilnærming, likesom utvalget, utvalgsmåten, analyseprosessen og forskningsetiske overveielser.

Kapittel 5 er det første av fem analysekapitler, og kapitlet drøfter spørsmålet «*Hva er en veteran?*». Besvarelsen innledes med en diskusjon av veteranbegrepet og de ulike definisjonene av begrepet, og drøfter deretter informantenes refleksjoner rundt det. Veteranbegrepet er ikke veldefinert og utvetydig, og veteraner er ikke en homogen gruppe, hvilket avspeiles i informantenes ulike syn på begrepet og tilknytningen til det. Overveielsene kan avhenge av både historiske og institusjonelle forhold som gjør seg gjeldende for de ulike informantene. At kjønn er en viktig del av veterandebatten tas ofte for gitt, men ettersom størstedelen av norske veteraner er menn, er det nødvendigvis et kjønn forskningsfelt. Selv om begrepet kan være vagt og omstridt, er det en måte å beskrive et erfaringsfellesskap av personer med likende opplevelser, der det er mulig å dele disse opplevelser med likesinnet.

Kapittel 6 er det neste analysekapittel, og det første av fire analysekapitler som tar for seg livsløpet i en kronologisk orden. Kapitlet tar for seg informantenes oppvekst og tiden opptil deres inntreden i det norske forsvar, og søker å besvare spørsmålet «*Hva kjennetegner norske veteraners livsløp forut for tjenesten i Forsvaret?*». Kapitlet viser hvordan informantenes beskrivelser gir inntrykk av

manglende motivasjon for skolen. I tillegg vises det hvordan det er særlige erfaringer fra ungdommen som kan omsettes i Forsvaret, og som dermed kan bidra til å plassere individer i bestemte roller i Forsvaret.

Kapittel 7 tar for seg tiden i Forsvaret og utsendelse med utgangspunkt i spørsmålet «*Hva kjennetegner veteranenes liv i perioden de tjenestegjør?*». Det blir tydelig at Forsvaret, uansett om informantene har vært motivert for førstegangstjenesten, står i kontrast til informantenes manglende motivasjon for skolen; Forsvaret tilbyr et aktivt miljø der teoretisk undervisning kombineres med praksis. Overveielser om utsendelse blir først aktuelle for de fleste informanter underveis i den tjenesten som de trivdes i. Opplevelsene under utsendelsene varierer avhengig av tid og sted, men alle informanter har opplevd alvorlige hendelser; disse hendelser kan deles opp i to typer som skiller seg betydelig fra hverandre, og som kan utgjøre en viktig forskjell for utsendelsens innvirkning på utformingen av det videre livsløp.

Kapittel 8 undersøker hvordan perioden som tjenestegjørende har betydning for veteranens sivile liv, med et utgangspunkt i spørsmålet «*Hva kjennetegner tjenestens innvirkning på veteranenes sivile livsdomener?*». Tjenesten i Forsvaret betyr at det skjer en forskyvning, en *de-synkronisering* mellom informantenes sivile og militære liv, blant annet gjennom den tiden som Forsvaret krever av informantene, samtidig som tjenesten gir informantene opplevelser som skiller seg fra deres sivile omverden. Denne de-synkroniseringen tas generelt for gitt, fordi det løpende foregår et *synkroniseringsarbeid* som kompenserer for effekten av de-synkroniseringen. De-synkroniseringen skjer eksempelvis ved at arbeidet som soldat krever mye tid og dermed fravær fra parforhold, mens synkroniseringsarbeidet da kan foregå gjennom en forventningsavstemming i parforholdet omkring soldatens krevende arbeide.

Kapittel 9 er det siste analysekapittelet, og det presenterer tiden etter tjenesten med henblikk på å besvare spørsmålet «*Hva kjennetegner veteraners livsløp etter at de trer ut av tjenesten?*». Tiden i Forsvaret gir informantene erfaringer som kan tas med videre i livet, men det er bare noen informanter som får erfaringer som kan beskrives som formelle kvalifikasjoner, og som kan omsettes direkte på det sivile arbeidsmarkedet. Derimot har tjenesten vært med på å utvikle deres personlige karakter, noe som lar seg omsette videre i livet, men ikke på samme måte som de formelle kvalifikasjonene. Derfor fortsetter de-synkroniseringen med den sivile sfæren ettersom informantenes forutsetninger varierer fra de sosiale forventningene, særlig for de som har vært lengre tid i tjenesten. De-

synkroniseringen motvirkes igjen av et synkroniseringsarbeid, eksempelvis individuelt ved aktivt å ta videre utdanning, men også sosialt gjennom relasjoner til andre veteraner.

Kapittel 10 oppsummerer funnene fra analysekapitlene og drøfter implikasjonene av disse. Her diskuteres også videre retninger som kan tas opp i forskningen.

2.0 Bakgrunn og tidligere forskning

Forsvaret har gjennomgått betydelige endringer i perioden fra Norge tilsluttet seg UNIFIL i Libanon i 1978 og frem til den plutselige avslutningen på innsatsen i Afghanistan etter Talibans maktovertakelse i august 2021. Dette kapittelet beskriver noen av de relevante hovedtrekkene i disse endringene; i tillegg vil relevante institusjonelle- og samfunnsendringer bli tatt opp i de etterfølgende analysekapitler. Deretter gis det kortfattet beskrivelser av den norske deltakelsen i Libanon og Afghanistan, samt av Marinejegerkommandoen, med henblikk på å introdusere de overordnede forholdene som gjør seg gjeldende for de tre kohortene i dette studie. Kapittelet presenterer deretter en oversikt over eksisterende forskning på norske veteraner.

2.1 Endringer i Forsvaret

Endringene som har skjedd i Forsvaret gjennom de seneste 40 år, henger tett sammen med skift i trusselbilde. Sovjetunionens kollaps i 1991 og terrorangrepet på World Trade Center i 2001 er to av de største omveltningene i trusselbildet, og fungerte som vendepunkter for det norske Forsvaret (Heier 2011: 12), liksom Russlands økte aggressivitet i Georgia og Ukraina har betydd en endring i trusselbildet innenfor de siste åtte årene (Græger 2016: 14)

Under den kalde krigen fokuserte den norske forsvarspolitikken på det territoriale forsvaret av Norge i tilfelle av en invasjon fra Sovjetunionen. Forsvaret var innrettet på å møte denne eksistensielle trusselen, som et mobiliseringsforsvar basert på vernepliktige soldater som stod klar for mobilisering i tilfelle en invasjon. Forutsetningen for mobiliseringsforsvaret var at det ble gjennomført regelmessige repetisjonsøvelser med reserven, noe som i prinsippet betød at soldater som ble rekruttert til utenlandstjeneste burde ha grunnleggende ferdigheter på plass. Denne forsvarsstrukturen hadde vært mer eller mindre uforandret siden 50-tallet, på grunn av den kalde krigens fastlåste internasjonale maktstruktur (Bogen og Håkenstad 2015: 25). I lys av den eksistensielle trussel mot Norge, ble nettopp det territoriale forsvaret prioritert, mens deltakelse i internasjonale operasjoner ble sett som en tilleggsoppgave. Norges bidrag til internasjonale operasjoner hadde delvis en sikkerhetspolitisk dimensjon, særlig i tilfellet med UNIFIL, ettersom en eskalerende konflikt i Midtøsten kunne lede til konflikt mellom stormaktene, hvilket ville få konsekvenser for Norge (Børresen, Gjeseth og Tamnes 2004: 171).

Etter sammenbruddet av Sovjetunionen forsvant den eksistensielle trusselen mot Norge, men dette kom ikke umiddelbart til uttrykk i forsvarsstrukturen, som gjennom 90-tallet fortsatte å bære preg av et mobiliseringsforsvar (Diesen 2011). Men i denne perioden skjedde en endring i de internasjonale operasjonene som Norge deltok i, samt en endring i argumentasjonen for Norges bidrag. Gjennom 1990-tallet endret Norges bidrag til internasjonale operasjoner seg, slik at det i høyere grad ble sendt soldater til operasjoner i regi av NATO fremfor FN (Leerand og Lindqvist 2015). Årsaken til dette var blant annet at karakteren av internasjonale fredsoperasjoner økte i kompleksitet og ble mer militært krevende, en utfordring som NATO i høyere grad var i stand til å ivareta (Leerand og Lindqvist 2015: 300). Den nye rollen til forsvarsalliansen NATO, bør ses i sammenheng med utviklingen av et nytt konsept for organisasjonen etter Sovjetunionens kollaps, hvilket involverte en større villighet til å engasjere seg utenfor traktatområdet til NATO (Børresen, Gjeseth og Tamnes 2004: 125). Noe av motivasjonen for Norges deltakelse i NATOs «out of area»-operasjoner, henger også sammen med kollapsen av Sovjet; Norge var ikke lenger plassert i et strategisk viktig punkt i NATOs forsvar mot Sovjet, og følgelig ble deltakelsen i operasjonene en måte å «kjøpe» seg interesse og solidaritet i alliansen (Larsen 2011: 24). En konsekvens av endringene i Norges internasjonale engasjement, ble behovet for soldater med høyere treningsstandard og andre profesjonelle kvaliteter enn det som hadde vært tilfellet tidligere (Diesen 2011: 25). Det ble da også tydeliggjort gjennom 1990-tallet, at Forsvaret ikke var innrettet mot denne endrede internasjonale deltakelsen (Haaland 2009: 51).

Samlet sett er det siden slutten av den kalde krigen skjedd endringer i det norske Forsvaret, som litt forenklet kan beskrives som en endring fra et mobiliseringsforsvar til et innsatsforsvar som fungerer som et fleksibelt sikkerhetsinstrument (Edström, Lund og Matlary 2009: 17). Dette ble tydeliggjort etter terrorangrepene den 11. september 2001, som fremhevet behovet for dybdegående endringer i militærstrategisk tilnærming, materiell og trening (Larsen 2011: 30). De omfattende endringene i Forsvaret skjedde relativt sakte gjennom 1990-tallet, der de økonomiske omkostningene var et viktig element bak endringene (Diesen 2015: 400). Disse endringene har medført en betydelig reduksjon i eksempelvis Hærens stridskraft, økt profesjonalisering samt et økt krav om deltakelse i internasjonale operasjoner for norske soldater (Pettersen 2011: 117).

Grægers (2016) oppsummering av hovedlinjene av den norske forsvarspolitikken mellom 1990 og 2015, legger vekt på den samme utviklingen som er beskrevet her, fra et mobiliseringsforsvar mot en invasjon fra Sovjet på 1990-tallet, til et innsatsforsvar i begynnelsen av 2000-tallet. Her fremheves også endringene i oppfatningen av verneplikt, fra innledningsvis å utgjøre et grunnelement i

mobiliseringsforsvaret, til å bli en «styrke-brønn» for rekruttering i et innsatsforsvar innrettet mot deltakelse i internasjonale operasjoner. Dette kan forstås som et skifte fra en verneplikt med tett forbindelse til det omkringliggende samfunnet, som tok inn en stor andel av årskullene (se Friss 2021), til en verneplikt hvor Forsvaret i høyere grad kan utvelge de som er best egnet og mest motivert (Vernepliktsutvalget 2015: 13). Denne endringen fremgår også av antallet vernepliktige i Forsvaret; i 1998 fullførte 14.243 ungdommer førstegangstjenesten (St. prp. nr. 1 (2003-2004): 46), mens 7.448 gjennomførte den i 2011, herav 608 kvinner (Forsvaret 2011: 90). Innførelsen av en kjønnsnøytral allmenn verneplikt i 2015, en annen historisk endring, kommer til uttrykk i at ca. 3.400 av de 9.888 vernepliktige i 2021 var kvinner (Forsvaret 2022b). Det norske Forsvarets opprettholdelse av verneplikten skiller seg dessuten fra størstedelen av de andre NATO-landene, som har gått over til bare å ha profesjonelle soldater (Kosnik 2017).

Græger finner gjennom denne perioden også en vesentlig kontinuitet i forsvarspolitikken, der Forsvaret kontinuerlig har hatt en viss orientering mot forsvaret av norsk grunn. Hjemmeforsvaret har fått økt fokus som følge av Russlands invasjon av Georgia i 2008 og annekteringen av Krim-halvøya i 2014, men som Petterson (2011: 127) konkluderer, med hensyn til transformasjonen i perioden 1990-2010, er det lite sannsynlig at det blir snakk om en tilbakevending til en forsvarsstruktur som under den kalde krigen.

2.2 Norges deltakelse i UNIFIL, Libanon 1978-1998

Den 15. mars 1978 invaderte Israel nabolandet Libanon, som følge av den palestinske frigjøringsorganisasjonens (PLO) tilstedeværelse og angrep fra libanesisk jord. Fire dager senere, den 19. mars 1978, vedtas FN-resolusjonene som beslutter opprettelsen av *United States Interim Forces in Lebanon* – UNIFIL, som skal sikre freden i Syd-Libanon. Norges regjering aksepterer den 22. mars FNs forespørsel om å sende norske soldater. Den innledende styrken besto av en forsterket infanteribataljon på 750 soldater, et sanitetskompani, et verkstedskompani og en helikopterving, totalt knapt 1000 befal og menige (Børresen, Gjeseth og Tamnes 2004: 170). Infanteribataljonen, NORBATT, var et gjennomgående element i Norges bidrag, mens det løpende var endringer i andre elementer som inngikk. En stor del av det innledende norske bidraget kom fra den norske FN-beredskapsstyrken (Strømmen og Leraand 2005: 116), som særlig besto av mobiliserbart personell som hadde skrevet kontrakt med Hæren. Personellet som ble utsendt i perioden 1978-1994, fikk en begrenset opplæring på 8-35 dager (Børresen, Gjeseth og Tamnes 2004: 174), basert på en

forutsetning om at de basale militære ferdigheter var blitt oppnådd gjennom førstegangstjenesten og repetisjonsøvelser (Haaland 2010: 544).

UNIFIL hadde tre hovedoppgaver; å bekrefte tilbaketrekkingen av israelske tropper fra libanesisk territorium, å gjenopprette fred og orden, og å gjenopprette den libanesiske stats autoritet i ansvarsområdet. Ingen av disse oppgavene lot seg oppfylle på grunn av Israels fortsatte tilstedeværelse i Syd-Libanon, samt den fortsatte aktiviteten fra ulike militser og opprørsgrupper fra israelsk, libanesisk og palestinsk side. NORBATTs oppgave ble derfor i praksis å

«hindre infiltrasjon gjennom NORBATTs område, motvirke at noen av partene etablerte seg med faste posisjoner innenfor ansvarsområdet, forebygge at det ble plassert eksplosiver langs veiene, beskytte sivilbefolkningen mot de stridende parter, og gi humanitær bistand til den sivile befolkningen.» (Børresen, Gjeseth og Tamnes 2004: 179).

I 1998, etter 20 år med bidrag til UNIFIL, avsluttet Norge sitt bidrag. En del av årsaken var problemer med å rekruttere tilstrekkelig personell til det økte engasjementet i internasjonale operasjoner på 1990-tallet (Strømmen og Leraand 2005: 367), og når det måtte prioriteres, ble deltakelsen i NATO-operasjoner rangert høyest, særlig fordi disse hadde mer direkte betydning for Norge og de viktigste allierte (Børresen, Gjeseth og Tamnes 2004: 182).

Norge bidrar samlet med 21.326 soldater til UNIFIL i Libanon, av disse er 618 kvinner. 21 norske soldater mister livet i løpet av UNIFIL (Strømmen og Leraand 2005)

2.3 Norge i Afghanistan 2002-2021

Terrorangrepet på World Trade Center den 11. september 2001, utløste for første gang NATOs artikkel 5, som erklærer at et angrep på et av alliansens medlemmer, er å betrakte som et angrep på alle medlemmene. Som en konsekvens av dette valgte Norge å bidra til den amerikansk-ledede *Operation Enduring Freedom* fra slutten av 2001, som hadde til hensikt å nedkjempe al-Qaida og Taliban i Afghanistan. Den viktigste årsak for Norges deltakelse var å vise solidaritet med USA og bidra til NATOs fortsatte relevans (NOU 2016:8: 17).

På slutten av 2001 ble oppmerksomheten rettet mot behovet for gjenoppbyggingen og stabiliseringen av Afghanistan, som ledet til opprettelsen av *International Security Assistance Force* (ISAF). Dette var opprinnelig tenkt som en multinasjonalstyrke med rullerende lederskap, noe som viste seg vanskelig, og NATO overtok derfor ansvaret i august 2003. Dette utgjorde en mulighet for å

demonstrere NATOs fortsatte relevans overfor USA, og Norge flyttet derfor sin militære støtte til det NATO-ledede ISAF (NOU 2016:8: 25). Når Norge i 2005 overtok ansvaret for et av ISAFs *Provinsial Reconstruction Teams* (PRT) i Maimana i Faryab-provinsen, var det igjen på for å vise alliansestøtte (NOU 2016:8: 28), men en av hensiktene med styrkebidragene gjennom Norges deltakelse i ISAF, var samtidig å gi det norske forsvar nyttig erfaring som kunne styrke Forsvaret hjemme (NOU 2016:8: 54).

Fra 2006 lå fokuset på det norske styrkebidrag i Faryab-provinsen, og dermed PRTen i Maimana. Her var formålet innledningsvis rettet mot stabilisering og utvikling. Innsatsen ble fra 2007 rettet mot opprørsbekjempelse som følge av forverringen av sikkerhetssituasjonen, noe som kom til uttrykk i harde kamphandlinger, der suksessene til de norske styrkene ofte var kortvarige. I perioden 2009-2012 frem til tilbaketrekkingen av de norske styrker i Faryab, var innsatsen primært rettet mot mentorering og overføring av ansvaret til afghanske myndigheter (NOU 2016:8: 121). Etter uttrekkingen fra Faryab, ble det norske bidrag konsentrert til Kabul, der mentorering av afghanske spesialenheter ble ivaretatt av Forsvaret spesialenheter, Forsvarts Spesialkommando og Marinejegerkommandoen, som fra 2015 overgår til *Resolute Support Mission* når ISAF avsluttes. Dette bidraget fortsatte til Talibans maktovertakelse i august 2021.

Norge bidro samlet med over 9.200 soldater til operasjonen i Afghanistan, derav sirka 700 kvinner (Forsvarets sanitet 2021: 15). Ti norske soldater mister livet i løpet av den norske deltakelsen i Afghanistan.

2.4 Marinejegere

Marinejegerkommandoen har røtter i erfaringer fra andre verdenskrig, der særlig trente froskemenn viste nytten ved å foreta sabotasjeaksjoner fra sjøen. Forsvaret opprettet derfor sin egen froskemannsskole etter krigen, og denne ble i 1967 delt opp i minedykkere og marinejegere. Sistnevnte hadde som oppgave å foreta offensive operasjoner såsom sabotasje og rekognosering over og under vann, samt å samarbeide med andre dele av Forsvaret i spesialoppdrag (Melien 2012: 132). Avdelingen fikk navnet Marinejegerkommandoen i 1992 (Melien 2012: 267). Operasjonen i Afghanistan var med på å drive utviklingen av avdelingen frem (Melien 2014: 106), og betød at tjenesten skiftet karakter, noe som kom til uttrykk ved at avdelingen ble innrettet mot også å kunne bidra til skarpere internasjonale operasjoner (Melien 2012: 278). Som følge av dette vokste avdelingen betydelig i disse årene.

Marinejegerkommandoens oppdrag og karakter som spesialstyrke stiller store krav til den enkelte marinejeger, og derfor er det også en krevende seleksjons- og opptreningsprosess forbundet med å bli marinejeger. I perioden 2001-2010 tok det minst to år før en marinejeger var utdannet og klar for skarpe oppdrag (Melien 2014:103), og deretter foregår det løpende trening, kursing og øvelser med henblikk på å øke både avdelingens og den enkelte marinejegerens ferdigheter. Per 2012 var det ingen kvinner som var spesialoperatører i Marinejegerkommandoen (Danielsen 2012: 59), og det er ikke kjent om dette har endret seg siden.

Avdelingen har vært utsendt til ulike operasjoner etter den kalde krigens avslutning, der Marinejegerkommandoens bidrag til Afghanistan har vært det lengste. Her deltok avdelingen først i 2002, for siden å delta i OEF først i den sørlige delen av Afghanistan i 2003 og i 2005-2006 også i Helmand-provinsen. I 2008-2009 deltok avdelingen i ISAF, med mentoreringen av den afghanske spesialavdelingen *Crisi Response Unit (CRU) 222*. Dette gjorde Marinejegerkommandoen igjen i perioden 2015-2021, som del av *Resolute Support Mission*, der oppdraget var rådgivning, trening og støtte til CRU222, i det som kunne være svært krevende og farlige oppdrag (Marinejegerkommandoen u.å.). I tillegg har avdelingen inngått som del av EUs maritime operasjon i Adenbukta, som hadde som oppdrag å bekjempe piratvirksomheten i området.

2.5 Forskning på norske veteraner

Kartleggingen av studier på personell i forsvarssektoren (Rones et al. 2020) viser at en stor andel av forskningen på norske veteraner tar utgangspunkt i enten helsefag, naturfag eller psykologi. Samfunnsfagene, herunder sosiologi, beskjeftiger seg i høyere grad med andre temaer (Rones et al. 2020: 37). Et gjennomgående trekk fra kartleggingen, er at det er lite forskning som omhandler andre aspekter ved norske veteraners liv, eksempelvis parforhold, relasjoner, jobbsituasjon eller lignende, og at disse områdene heller inngår som underliggende temaer i studier av veteraners helsetilstand. Et annet trekk ved kartleggingen er at det i høy grad er Forsvaret eller forskningsinstitusjoner tilknyttet Forsvaret, som står for forskningen på veteraner. Som sosiologen Nina Rones bemerker i en annen sammenheng, er det stort sett bare Forsvaret som forsker på Forsvaret innenfor prioriterte områder, mens det sivile forskningsmiljøet viser lite interesse (Rones, sitert av Jakobsen 2017). Norske sosiologer har da også i liten grad vist interesse for militæret og dets betydning som samfunnsinstitusjon (Bjørnstad 2011: 7).

Flere rapporter har til hensikt å kartlegge helsetilstanden til norske veteraner, med et fokus på veteraner fra utvalgte operasjoner. Det dreier seg om UNIFIL-undersøkelsen 2016, samt Afghanistan-undersøkelsene fra 2012 og 2021. De to førstnevnte undersøkelsene kartlegger den psykiske helsen til veteraner fra henholdsvis UNIFIL- og Afghanistan-veteraner (Forsvaret sanitet 2016: 9; Forsvarets sanitet 2012: 7), mens Afghanistan-undersøkelsen 2020 utvider dette ved å «kartlegge psykisk helse, kroppslige helseplager og livskvalitet» (Forsvarets sanitet 2021: 12). UNIFIL-undersøkelsen finner en forekomst på 12,4% av UNIFIL-veteranene med minst én sannsynlig psykisk helseplage, mens Afghanistan-undersøkelsene finner henholdsvis 4,4% og 10,4% av Afghanistan-veteranene med minst én psykisk helseplage. Etersom Afghanistan-undersøkelsen fra 2021 bygger videre på undersøkelsen fra 2012, er det mulig å se en økt forekomst av psykiske helseplager på 2,2 prosentpoeng blant de veteranene som har besvart begge undersøkelsene. Et gjennomgående funn for de tre rapportene er at det finnes en sammenheng mellom eksponering for alvorlige hendelser under utsendelsene og psykiske helseplager. (Forsvaret sanitet 2016: 77; Forsvarets sanitet 2012: 7; Forsvarets sanitet 2021: 40). Den samlet konklusjonen for rapportene er at størstedelen av veteranene har god helse og livskvalitet.

Statistisk sentralbyrås (2013) rapport kartlegger levevilkårene til norske politi- og forsvarsveteraner (her fokuseres det på forsvarsveteranene). Rapporten tar for seg veteraner som har vært utsendt i perioden 1978-2012 og skiller derfor ikke mellom de ulike internasjonale operasjonene, selv om det ses en overrepresentasjon av Libanon-veteraner. Rapporten kartlegger veteranenes levevilkår ved å se på blant annet utdanningsnivå, arbeidsforhold, inntekt og helse, og sammenligner dem med en sivil referansegruppe som er justert til å avspeile veteranene ut ifra kjønn og alder. Veteranene har en litt høyere grad av deltakelse på arbeidsmarkedet, og derfor i hovedsak også høye inntekter, og har minst like god helse som referansegruppen. Rapporten viser også at negative opplevelser i tjenesten øker risikoen for å falle utenfor arbeidsmarkedet, likesom de kan ha negativ innflytelse på helsen. Det tegnes altså et overordnet positivt bilde av norske veteraners levekår.

Mandal (2009) presenterer i en pilotundersøkelse av veteraner med tilknytning til veteranforeningen *Skadde i Internasjonale Operasjoner (SIOPS)*, et mindre positivt bilde av levekårssituasjonen for en gruppe av veteraner som har opplevd å bli skadd under utsendelsen eller fått psykiske helseproblemer i etterkant. Selv om utvalget er betydelig mindre enn de andre rapportene, indikerer rapporten at det kan være en bestemt gruppe av veteraner som opplever dårlige levekår blant annet i form av yrkesdeltakelse, inntekt, relasjoner og helsetilstand.

Kartleggingene har produsert et omfattende datamateriale som muliggjør videre analyse og andre forskningsartikler tar for seg analysen av dette datamaterialet, med henblikk på å undersøke ulike dimensjoner ved den psykiske helsen. Noen studier tar for seg post-traumatisk vekst og post-traumatisk stress hos Afghanistan-veteraner (Nordstrand et al 2019; Nordstrand et al 2020), mens andre ser på forekomsten av helseproblemer hos Afghanistan-veteraner (Hougsnæs et al 2017) og Libanon-veteraner (Gjerstad et al 2020). Et gjennomgående trekk er at rapportene og artiklene fokuserer på utsendelsen og på forhold ved den enkelte veteran. Når Hougsnæs et al. (2017: 31) konkluderer med at blant annet negative sivile begivenheter, arbeidsløshet, samt redusert arbeids-, sosial- og familiefunksjon er assosiert med psykiske helseproblemer, er det altså forhold som synes å gå ut over militærtjenesten, men det diskuteres ikke hvordan tjenesten i første omgang kan påvirke disse forholdene.

«Samliv i Forsvaret» (Heen og Halrynjo 2006; Heen 2012), gir et innblikk i hvordan tjenesten påvirker livet til norske befal og deres partnere. Her ses det eksempelvis en stor belastning for ektefelle/samboer og barn i forbindelse med utsendelsen, liksom tjenesten synes å føre til en mer tradisjonell arbeidsdeling i hjemmet, samt at befalet er avhengig av at partneren støtter opp om tjenesten i Forsvaret. Det ses i tillegg forskjell på hvordan disse forholdene påvirker mannlige og kvinnelige befal. Sett i sammenheng med de tidligere nevnte rapporter og artikler, fremhever samlivsrapportene at tjenesten kan prege norske soldaters liv, og derfor også veteraners, på andre måter enn direkte helsemessige forhold.

Det er under litteratursøkingen til dette prosjektet ikke funnet noen studier på norske veteraner som dra inn et livsløpsperspektiv, eller som setter tjenesten i Forsvaret i direkte sammenheng med de historiske og institusjonelle betingelser. Neste kapittel viser derimot at det finnes internasjonal forskning, særlig amerikansk, som drar livsløpsperspektivet inn i studien av veteraner.

3. Teori

Dette kapittelet introduserer livsløpsperspektivet som en teoretisk orientering som er utgangspunktet for prosjektets tilgang til forskning på norske veteraner. Etterfølgende presenteres en gjennomgang av internasjonal livsløpsforskning av veteraner.

3.1 Livsløpsperspektivet: en teoretisk orientering

Livsløpsperspektivet som teoretisk orientering kan spores tilbake til Thomas og Znanieckis (1918-1920) klassiske tekst *The Polish Peasant In Europe and America*, der de benytter livshistorier til å belyse individuelle livs utfoldelse i skiftende situasjoner (Elder, Johnson og Crosnoe 2003: 3). Innsikten i de mulighetene som dette gir, ble dog mer eller mindre ignorert i de neste 40 år (Bynner 2016: 30). Dette kom til uttrykk ved at sosiologien på 1950-tallet primært beskjeftiget seg mer med omfattende og overfladiske surveyundersøkelser, samt universelle teorier, som ikke tok høyde for livets kompleksitet. Med Nisbets ord eksisterte mye av sosiologien i et «*timeless realm of the abstract*» (Nisbet, sitert i Elder, Johnson og Crosnoe 2003: 5). På slutten av 1950-tallet la Mills frem synspunktet at samfunnsvitenskapene må beskjeftige seg med «*problems of biography, of history, and of their intersections within social structures.*» (Mills 2000: 143), der individets samspill med historisk kontekst blir gjenstand for forskerens oppmerksomhet.

Viktigheten av å forstå samspillet mellom det biografiske og historiske nivå, ble tydeliggjort gjennom ulike samfunnsmessige endringer i samme periode, der særlig de store historiske begivenheter midt i det 20. århundre la grunnlag for dette. Flere longitudinelle studier av barns utvikling, som ble påbegynt på 1920-tallet, ble forlenget opp i barnas voksenalder (Elder 1999: 303). Disse barna opplevde store sosiale omveltninger som følge av blant annet depresjonen på 1930-tallet, to verdenskriger, den kalde krigen samt økonomiske ned- og oppturer, noe som forsterket interessen for å forstå sammenhengen mellom individuelle liv og sosiale endringer (Elder, Johnson og Crosnoe 2003: 5-6). Elders studie *Children of The Great Depression* (1974) tok for seg sekundæranalysen av deler av disse longitudinelle studiene, og utgjør et klassisk verk som var med på å legge grunnen for utviklingen av livsløpsperspektivet (Bynner 2016: 29-30). Elder viser at til tross for en allmenn forståelse av at depresjonen hadde en entydig negativ innflytelse på alle individer, er dette ikke tilfellet; depresjonens langsiktet innvirkning på ungdommenes senere liv var liten og de som ble negativt rammet tilhørte primært arbeiderklassen (Elder 1999: 182).

Den metodologiske, teknologiske og teoretiske utviklingen gjennom andre halvdel av det 20. århundre, førte til utviklingen av livsløpsperspektivet (Bynner 2016: 33), som søker å forstå hvordan individuelle liv formes av de foranderlige historiske og biografiske kontekster livet utspiller seg i (Elder, Johnson og Crosnoe 2003: 7). Livsløpsperspektivet må sees som en tilnærming til å studere dette samspillet mellom det historiske og biografiske nivå, og beskrives derfor som en teoretisk «orientering» som ifølge Merton tjener til å «*establish a common field of inquiry by providing a framework for descriptive and explanatory research.*» (Merton, referert i Elder, Johnson og Crosnoe 2003: 4). Dette skiller seg fra en konvensjonell forståelse av vitenskapelige teorier som «*linked hypotheses deduced from postulates tested by empirical evidence.*» (Bynner 2016: 27). Livsløpsperspektivets sentrale begreper består blant annet av *transitions*, som beskriver individets ulike overganger i status og roller, som eksempelvis fra sivil til soldat (Elder, Johnson og Crosnoe 2003: 8), *trajectories* som beskriver livsbaner, typisk av lengre varighet, som utgjør mønstre av endring og stabilitet i livet (Hutchinson 2005: 144), og *turning points* som beskriver særlige begivenheter i livet som fører til varige forandringer, typisk positive eller negative, i personens liv (Hutchinson 2005: 145).

Mayer (2004: 166) utdyper hvordan livsløpsperspektivet bidrar med å skape forståelse for samspillet mellom det historiske og biografiske nivå, ved å oppstille fire heuristiske «veivisere». For det første må individuelle livsløp ses som både en del av og et produkt av de historiske og sosiale prosesser. For det andre beskriver han livsløp som multidimensjonale, slik at livsløpet utvikler seg i forskjellige livsdomener som påvirker hverandre. For det tredje handler individer ut fra deres tidligere erfaring og tilgjengelige ressurser, hvorfor Mayer beskriver livsløpet som en selvrefererende prosess. For det fjerde påvirker individers handlinger samfunnets strukturer, slik at individer både gjenskaper og ikke minst endrer disse strukturer.

3.2 Internasjonal livsløpsforskning på veteraner

Livsløpsperspektivets relevans for å undersøke militærtjenestens betydning for livsløpet, ses blant annet ut ifra muligheten for å dra inn et alternativ til studier som fokuserer på utfall på enkelte variabler (Gade 1991). Potensialet i livsløpsperspektivet finnes blant annet ved å studere betydningen av utvalgte begivenheters kort- og langsiktige innflytelse på ulike livsdomener, gjennom en «*event-based model*» (Gade 1991: 194). Denne tilgangen tar utgangspunkt i militærtjenesten og undersøker

hvilken innflytelse tjenesten har på flere ulike livsområder, som eksempelvis parforhold, utdanning og inntekt, men også ved å undersøke samspillet mellom disse.

Wilmoth og London (2013) presenterer en rekke bidrag som tar utgangspunkt i livsløpsperspektivet, og dermed viser relevansen og potensialet for tilnærmingen. Dette er amerikansk forskning, men de ulike bidragene er relevante som inspirasjon for norsk kontekst, og de tjener på samme måte til å demonstrere hvordan livsløpsperspektivets prinsipper og begreper kan utgjøre et springbrett for forskning om veteraner (Wilmoth og London 2013: 4-6). Dette gjelder eksempelvis timingen av militærtjeneste, der militærtjeneste tidlig i livsløpet faller sammen med mange andre viktige overganger innenfor familie, utdanning og arbeid (Kelty og Segal 2013). I tillegg kan denne tilgangen beskrive hvordan militærtjenesten har innflytelse på personer som lever forbundne liv med soldaten, altså partnere og barn (Burland og Lundquist 2013). Samtidig fremheves viktigheten av å overveie den bredere historiske rammen for tjenesten. Etter innførelsen av et frivillig, ikke-vernepliktbasert militær, *All-Volunteer Force* (AFV), i 1973, har tjenesten fått større innflytelse på familien, blant annet fordi at flere gjør tjeneste senere i livsløpet og at tjenestegjørende soldater blir gift og får barn tidligere enn sivile (Burland og Lundquist 2013: 172-173). Disse eksemplene viser i tillegg at forskning på veteraner, og gruppen selv, har en viktig kjønnet dimensjon; det er primært menn som er veteraner, og derfor tar mye av den internasjonale forskningen også for seg menn, mens tjenestens betydning for kvinner, ofte kommer av at de lever i forbundne liv med veteraner. Ikke desto mindre viser bidragene fra Wilmoth og London (2013) at militærtjeneste kan ha andre betydninger for kvinnelige veteraners livsløp, sammenlignet med mannlige.

Med hensyn til ekteskap blant amerikanske veteraner fra andre verdenskrig, førte militærtjenesten til økt risiko for skilsmisse sammenlignet med ikke-veteraner (Pavalko og Elder 1990). Innenfor gruppen av gifte veteraner finnes det en økt risiko for de veteranene som var over 30 år ved begynnelsen av tjenesten, samt de veteranene som opplevde kamphandlinger. Dette funnet skiller seg fra undersøkelsen av Vietnam-veteraner, ettersom det ikke finnes den samme negative effekten for ekteskap som følge av tjeneste i Vietnam; et unntak er veteraner som hadde den kraftigste eksponering for kamphandlinger (Call og Teachman 1996). Forskjellene mellom disse funnene indikerer viktigheten av et av livsløpsperspektivets prinsipper, nemlig overveielser om at forskjeller i både tid og sted som tjenesten utspiller seg i, uttrykker seg som variasjoner i individuelle liv. Tjeneste i ulike tidsperioder og ulike steder kan dermed innebære ulike betydninger for veteraners livsløp, både som følger av karakteren av den konkrete tjenesten, men også som følge av den øvrige samfunnsmessige konteksten. Eksempelvis deltok amerikanske veteraner fra andre verdenskrig i en krig som hadde

oppslutning fra befolkningen, krigen stod mellom konvensjonelle styrker, og krigen falt sammen med enden på den økonomiske krisen i USA på 1930-tallet. Derimot deltok amerikanske Vietnam-veteraner i en mindre populær krig, hvor krigen bar preg av å være en asymmetrisk kamp mellom en mektig militærmakt og en gerilja. I tillegg mottok denne gruppen av veteraner ikke samme nivå av veteranytelser som veteranene fra andre verdenskrig (Spiro, Settersten og Aldwin 2016: 9).

Ut over viktigheten av å overveie den konteksten som danner rammen for selve militærtjenesten, kan individuelle forhold spille sammen med militærtjenesten, og dette samspillet kan være viktig for å forstå tjenestens betydning for livsløpet. Analysen av et representativt utvalg av amerikanske Vietnam-veteraner viser at de som var eksponert for kamphandlinger, i høyere grad hadde emosjonelle og skolemessige problemer før tjenesten. Disse forutgående problemene forsterker i seg selv betydningen av å bli utsatt for kamphandlinger, noe som bidrar til å forklare at denne undergruppen av Vietnam-veteraner hadde flere ekteskapsproblemer etter tjenesten sammenlignet med dem som «bare» hadde opplevd kamphandlinger (Gimbel og Booth 1994). Med andre ord kan militærtjenesten spille sammen med individuelle forhold, og på den måte være særlig belastende for visse grupper av veteraner.

Med hensyn til sosioøkonomiske forhold gir forskning på amerikanske veteraner også et variert bilde avhengig av hvilke grupper som studeres. For hvite veteraner fra Vietnamkrigen og AFV-perioden, har tjenesten betydd en lavere sosioøkonomisk status sammenlignet med ikke-veteraner (MacLean og Elder 2007: 186). Teachman (2004) konkluderer på samme måte med at vervede Vietnam-veteraner tjente mindre enn deres sivile motpart, men at denne inntektsforskjellen forsvant i løpet av en tiårig periode etter tjenesten; en viktig implikasjon er derfor at det kan være nødvendig å evaluere betydningen av tjenesten over en lengre periode. Kleykamp (2013a) viser i tillegg at amerikanske Irak- og Afghanistan-veteraner, sammenlignet med sivile ikke-veteraner, har en mindre sannsynlighet for å være i arbeide, men derimot har de høyere sannsynlighet for å være i høyere utdanning.

Et sentralt element i amerikansk forskning på veteraner er G.I. Bill, en velferdsordning med særlig henblikk på økonomisk støtte til utdanning for amerikanske veteraner. Muligheten for å oppnå sivil utdanning gjennom G.I. Bill, har vært en form for strukturell intervensjon (Settersten 2006: 19), som har gitt veteraner, særlig fra lavere sosiale kår, mulighet for å ta utdanning som ellers ikke hadde vært tilgjengelig for dem. På denne måten har tjenesten potensielt hatt en positiv innvirkning på deres livsløp gjennom økt sosioøkonomisk status. G.I. Bill ble først innført etter andre verdenskrig, og siden da har nivået på ytelsene, og betingelsene for å få dem, variert i perioder. Ingen ordning har dog vært

like gunstig som den opprinnelige G.I. Bill fra andre verdenskrig (Bennett og McDonald 2013: 133). Utbyttet fra tjenesten varierer på denne måten blant de amerikanske veteranene, avhengig av hvilken historisk periode de har tjenestegjort i. Her fremheves altså nødvendigheten av å overveie betydning av hvilken historisk tid militærtjenesten foregår i, når tjenestens innvirkning på livsløpet skal undersøkes.

En ytterligere bemerkning vedrørende G.I. Bill, er at den må ses i sammenheng med den velferdsstatlige innretningen som finnes i USA. Ut ifra Esping-Andersens (1990) klassiske typologi over velferdsregimer, kan USA beskrives som et liberalt velferdsregime og Norge som et sosialdemokratisk velferdsregime, som også kommer til uttrykk innenfor utdanningssystemet (West og Nikolai 2013; Willemse og de Beer 2012). Dette innebærer at høyere utdanning i USA er mer avhengig av borgernes egen finansiering, mens det i Norge er en universell velferdsytelse. Utsikten til å motta utdanningsstøtte gjennom G.I. Bill, kan altså utgjøre en del av motivasjonen for å gjøre tjeneste i det amerikanske militær, liksom utdanningsstøtten som oppnås gjennom tjenesten, kan føre til et høyere utdanningsnivå enn hva individet ellers kan oppnå. I Norge gir ikke militærtjenesten adgang til særlige velferdsytelser, som utdanningsstøtte, da dette er universelt tilgjengelig. Denne forskjellen mellom de velferdsstatlige innretningene, fremhever hvordan militærtjenesten må ses i lyset av de eksisterende institusjonelle rammer. Med andre ord bør det vurderes hvordan samfunnsinnretningene har betydning for livsløpet til veteraner, og dette innebærer altså å spesifisere den gjeldende konteksten på historisk og biografisk nivå. På grunn av de kontinuerlige endringene i den historiske og biografiske konteksten, blir denne spesifiseringen en fortløpende prosess, der veteraner må forstås i den konteksten der deres livsløp utspiller seg.

Militærtjenestens innflytelse på amerikanske veteraners fysiske og psykiske helse synes primært å være negativ, særlig for veteraner som har vært eksponert for kamphandlinger (MacLean og Elder 2007: 181). Dette fremgår av forskning som tar for seg kriger helt tilbake fra den amerikanske borgerkrig frem til krigen i Afghanistan, og som finner betydelige negative konsekvenser av krigsdeltakelsen med hensyn til helsen (Levy og Sidel 2009). Det er dog også mulig at militærtjenesten og krigsdeltakelse kan ha positiv innflytelse på livsløpet. Noen veteraner beskriver senere i livet, at tjenesten har gitt de økt selvstendighet og bedre samarbeidsevner, mens eksponering for kamphandlinger har ført til mestringsfølelser, samt økt toleranse for andre mennesker (Settersten 2006: 23-24).

Innenfor gruppen av amerikanske veteraner, finnes det i tillegg en forskjell i veteranenes helse avhengig av militær grad, slik at offiserer rapporterer en bedre helsetilstand enn andre veteraner (MacLean og Edward 2010). Relatert til dette påpeker MacLean (2010) at både militærtjeneste og eksponering for kamphandlinger i tjenesten, ikke fordeler seg tilfeldig for amerikanske veteraner; personer fra lavere sosiale kår hadde mindre sannsynlighet for å gjøre tjeneste, mens tjenestegjørende soldater fra høyere sosiale kår hadde mindre sannsynlighet for å bli eksponert for kamphandlinger. Selv om tilfeldigheter råder i krigssoner, indikerer altså disse studiene at det kan være forutgående forhold som spiller en rolle i hvem som er mest eksponert for negative følger av krigsdeltakelse.

3.3 Livsløpsperspektivets relevans for norsk veteranforskning

Relevansen av å dra inn livsløpsperspektivet i undersøkelsen av norske veteraner, kommer til uttrykk i de fem paradigmatisk prinsippene. Redegjørelsen for disse prinsippene, viser hvordan de kan hjelpe med å forstå samspillet mellom biografisk og historisk kontekst i norske veteraners livsløp, og dermed hvordan betydningen av deltakelse i internasjonale operasjoner varierer som følge av forskjellene i konteksten.

Prinsippet om livslang utvikling påpeker at individuell utvikling ikke foregår i en avgrenset del av livet, men at den skjer gjennom hele livet (Elder, Johnson og Crosnoe 2003: 11). Ved å studere livsløp over en lengre periode, blir det mulig å få frem hvordan historiske endringer, og kontinuiteter, kommer til uttrykk i individuelle liv, altså på et biografisk nivå. De forandringer det norske Forsvaret gjennomgikk på 1990-tallet, kan eksempelvis komme til uttrykk for den enkelte veteran, ved at oppfølgingen av veteraner ble gitt mer oppmerksomhet etter hvert som internasjonale operasjoner ble prioritert. Denne oppfølging kan potensielt føre til endringer i livsløpet for veteranen.

Prinsippet om agens beskriver hvordan individers livsløp utformes av de handlingene og valgene de foretar, innenfor rammene av de muligheter og begrensninger som finnes i den historiske konteksten de lever i (Elder, Johnson og Crosnoe 2003: 11). Det er derfor nødvendig å være oppmerksom på mulighetsbetingelsene, og hvordan de endrer seg over tid. I tillegg er det viktig å være oppmerksom på at disse betingelsene ikke har en deterministisk påvirkning på individuelle liv, men at individer foretar handlingene sine innenfor de muligheter og begrensninger som de oppfatter. For norske veteraner kan utsendelsen ses som en mulighet for å få en høyere lønn, en stor opplevelse, eller rett og slett som det mest attraktive alternativet.

Prinsippet om tid og sted retter oppmerksomheten mot at individuelle livsløp formes av både historisk tid og sted (Elder 1999: 304). Derfor vil livsløpene for veteraner variere som følge av deres plassering i tid og sted, hvilket særlig kommer til uttrykk i forskjellene mellom de opplevelsene norske Libanon- og Afghanistan-veteraner har i deres utsendelser, samt det samfunn som omgir dem.

Prinsippet om timing fremhever at betydningen av en hendelse i livsløpet ikke alene avgjøres av dens forekomst, men at betydningen i høy grad kan være betinget av når i livsløpet hendelsen opptrer (Elder, Johnson og Crosnoe 2003: 12). På samme måte kan tjeneste og utsendelse tidlig i livsløpet være med på å modne den unge soldaten, som enda ikke har etablert familie, mens utsendelse senere i livet kan virke forstyrrende for etablerte familier eller parforhold, når soldaten er vekke i en lengre periode.

Prinsippet om forbundne liv bidrar med forståelsen av at individuelle livsløp utspiller seg i sammenheng med andre livsløp, og at livsløpene påvirker hverandre (Elder, Johnson og Crosnoe 2003: 13). Derfor kan historiske betingelser og begivenheters betydning for livsløpet, komme til uttrykk gjennom de relasjoner individet er en del av. For veteranen kommer dette særlig til uttrykk ved at tjenesten og utsendelsen ikke bare er en individuell hendelse, men noe som preger livene til eksempelvis barn og ektefeller.

Prinsippene kan både gi en retning for forskningen på norske veteraner, og være med på å utdype hvordan veteraners livsløp utformes ulikt av deres deltakelse i internasjonale operasjoner. Prinsippene tjener derfor som et nyttig utgangspunkt, i undersøkelsen av hvordan utsendelsene er med på å forme livsløpet. De hjelper til både å få frem overveielser om innflytelsen av historiske betingelser, samtidig som de retter oppmerksomheten mot den innflytelsen som individer selv har på livsløpet. Sistnevnte kan være viktig for å unngå forklaringer som utelukkende ser individuelle livsløp som produkter av eksterne sosiale faktorer, ettersom individets refleksjoner og valg spiller en aktiv rolle (Mayer 2004: 180-181). Norske veteraners livsløp kan altså ikke utelukkende forstås som et resultat av sosiale rammebetingelser, men det er nødvendig å undersøke hvordan ulike historiske kontekster rommer ulike muligheter og begrensninger for den enkelte veteranens valg og handling.

4.0 Metode

Dette kapitlet tar for seg overveielsene og metodene som er benyttet med henblikk på å belyse prosjektets problemstilling. Det innledes med en beskrivelse av prosjektets forskningsdesign, for deretter å redegjøre for utvelgelsen av informanter, hvordan datainnsamlingen har foregått, og hvordan datamaterialet har blitt analysert. Kapitlet avsluttes med å beskrive forskningsetiske vurderinger som har blitt gjort underveis i prosjektet.

4.1 Overordnet tilnærming

For å besvare problemstillingen, er det tatt utgangspunkt i livsløpsperspektivet, en teoretisk orientering som er oppstått med inspirasjon særlig fra C. W. Mills. Derfor følger prosjektets tilnærming også Mills betraktning om at «*Social science deals with problems of biography, of history, and of their intersection within social structures.*» (Mills 2000: 143). Derfor er prosjektets forskningsdesign innrettet for å studere norske veteraners livsløp og hvordan disse livsløp må forstås ut ifra historiske kontekst. Dette gir muligheten for å kontekstualisere livsløpene, og få frem både kontinuitet og endringer gjennom den historiske tid som livsløpene utspiller seg i. Sammenligning av ulike veteraners livsløp, særlig på tvers av tid, brukes her for å belyse endringer og kontinuitet.

Prosjektet er en case-studie, idet der innsamles mye informasjon fra få informanter (Hammersley og Gomm 2011). Dette innebærer at informantene i studien betraktes som «cases», eller tilfeller, av en generell kategori (Gomm, Hammersley og Foster 2011: 5). I dette prosjektet er informantene cases av norske veteraner. Som Ragin (1992: 225) påpeker, endrer casingen seg ofte underveis i forskningsprosessen, likesom det er mulig at informantene er et tilfelle av ulike cases i analysen. Dette betyr at en informant både kan betraktes som et tilfelle av en norsk Libanon-veteran i en del av analysen, mens den samme informant kan være analysert som et tilfelle av en norsk veteran med helseplager i en annen del.

Hensikten med casingen er å forsimplere den empiriske verdens kompleksitet (Ragin 1992: 217-218), slik at det ut fra relevante trekk ved de utvalgte informantene, er mulig å definere dem som cases som kan bidra til å besvare prosjektets problemstilling. Dette gir et overblikk over kompleksiteten og mangfoldigheten i informantenes livsløp, et overblikk som i dette prosjekt kommer til uttrykk i begrepene som utvikles gjennom analyseprosessen. Utvalget av cases ble gjort ut ifra deres relevans

og mulighet for å besvare problemstillingen, og kan derfor beskrives som en *formålsrettet utvelgelse* (Silverman 2020: 63).

Prosjektet er inspirert av en *grounded tilnærming* (Glaser og Strauss 2017), der formålet er å utvikle begreper med et utgangspunkt i det innsamlede datamaterialet. Med denne tilnærmingen har det På samme måte vært et fokus i analyseprosessen, at eksisterende begreper og teorier ikke har vært styrende for analysen. Ettersom livsløpsperspektivet har tjent som teoretisk orientering for prosjektet, er det ikke snakk om en streng fortolkning av en grounded tilnærming, men utgangspunktet for analysen har likefullt vært utvikling av begreper fra datamaterialet. Dette følger Beckers (1998: 123) anbefaling om å la empirien definere begrepene, fremfor å la eksisterende begreper bestemme hva som er relevant i datamaterialet. Den grounded tilnærmingen kommer også til uttrykk ved at utvelgelsesprosessen har pågått sideløpene med datainnsamlingen og analysen av data, og at de sistnevnte har påvirket utvelgelsen av cases. Utvelgelsesmåten kan derfor i tillegg beskrives som en *teoretisk utvelgelse* (Glaser og Strauss 2017: 45).

4.2 Utvelgelsesprosess

Utgangspunktet for beslutningene rundt utvelgelsen av informanter, følger livsløpsperspektivets fokus på å belyse hvordan individuelle livsløp er innleiret i en historisk kontekst, og hvordan rammebetingelser bidrar til utformingen av livsløpene. Med dette utgangspunktet ble utvalget delt opp i tre grupper, som skiller seg fra hverandre i historisk tid og strukturelle rammebetingelser. Denne oppdelingen følger Ryders begrep om kohorter, som han definerer som «*the aggregate of individuals (within some population definition) who experience the same event within the same time interval*» (Ryder 1965: 845) og som derfor har en «*distinctive composition and character reflecting the circumstances of its unique origination and history*» (Ryder 1965: 845).

Selv om kohorter ofte defineres ut ifra fødselsår, er dette bare en enkelt anvendelsesmulighet for kohort-begrepet. Kohortene er derfor ikke definert på bakgrunn av alder, men ut ifra deres deltakelse i internasjonale operasjoner eller tjeneste i en spesifikk enhet innenfor et visst tidsrom. I denne sammenhengen utgjør kohortene derfor informanter fra to ulike internasjonale operasjoner, UNIFIL i Libanon og misjonene i Afghanistan, som atskiller seg i historisk tid, samt av en siste kohort, marinejegere, som atskiller seg med henblikk på institusjonelle betingelser som seleksjon, trening og operasjonstyper.

Definisjonen av kohorter er foretatt ut fra både forskningsmessige og pragmatiske overveielser. Operasjonene i Libanon og Afghanistan er valgt ettersom de skiller seg i historisk tid, der engasjementet i Libanon varte fra 1978-1998, og i Afghanistan i perioden fra 2001-2021, og at de skiller seg i karakter, der den førstnevnte var fredsbevarende i regi av FN, og sistnevnte var fredsopprettende, stabiliserende samt statsoppbyggende i regi av NATO. Samtidig har det i denne perioden skjedd endringer i den geopolitiske situasjonen samt betydelige endringer i det norske Forsvaret. I denne perioden har det også skjedd samfunnsmessige endringer, som kan prege utformingen av livsløpene til informantene. Disse to operasjonene, og perioden de foregikk, er dessuten relativt velbeskrevet i annen forskningslitteratur, eksempelvis i forskning på veteranene fra disse operasjonene, samt om de endringene som har skjedd i Forsvaret i perioden. Dette henger sannsynligvis sammen med at de er blant de internasjonale operasjonene som Norge har bidratt med flest styrker til. Det relativt høyere antallet av veteraner fra disse operasjonene, utgjør et pragmatisk argument for å velge disse operasjoner, da det gir et større rekrutteringsgrunnlag.

Marinejegere ble valgt som den tredje kohort fordi denne gruppen skiller seg fra de fleste andre enheter i Forsvaret i kraft av den krevende seleksjonen, og trening som del av spesialenheten. For aktive marinejegere er utsendelse i internasjonale operasjoner en del av tjenesten, og derfor inngår de i prosjektets definisjon av norske veteraner. I tillegg forventes tjenesten som marinejeger å bety at individene må dedikere en enda større del av tiden sin på tjenesten. Tidlig i prosjektet ble det opprettet kontakt med Marinejegerkommandoen, som var villig til å bidra med hjelp til rekruttering av informanter med bakgrunn som nåværende eller tidligere marinejegere.

For å gjøre sammenligningen mellom kohortene mer rimelig, ble utvelgelsen avgrenset til den delen av veteraner, som ble vurdert til å ha en høyere sannsynlighet for å ha opplevd kamphandlinger eller andre alvorlige hendelser. Derfor ble det besluttet å finne informanter som hadde vært utsendt til Libanon og Afghanistan i infanterienheter, som forventes å ha en høyere sannsynlighet for å bli eksponert for kamphandlinger; militærgrad eller spesifikk funksjon ble ikke inkludert i avgrensningen. Underveis i datainnsamlingen ble det opprettet kontakt med to veteraner som hadde vært utsendt til Afghanistan som del av sanitetsenheter. Dette ble ikke betraktet som et problem, ettersom sanitetssoldater ofte opererer sammen med eller i nær tilknytning til infanterienheter, likesom deres funksjon sannsynliggjør erfaringer med å bevitne og behandle sårede eller døde medsoldater, kombattanter eller sivile.

Ettersom prosjektet ikke hadde et direkte formål om å belyse psykisk eller fysisk helse, var det ikke som utgangspunkt noen avgrensning med hensyn til opplevelse av helseplager etter utsendelsen. Underveis i datainnsamlingen ble det klart at ingen informanter hadde opplevd helseplager som følge av utsendelsene. For å øke variasjonen i datamaterialet, ble det derfor oppsøkt veteraner som hadde opplevd helseplager som de knyttet til utsendelsen. På denne måten meldte to informanter seg. Den løpende tilpasning av utvalget under datainnsamlingen, følger Glaser og Strauss (2017: 48) teoretiske utvelgesmetode, der tilpasningen har til hensikt hjelpe i prosessen med å skape begreper eller teori.

Kjønnskomparasjon var ikke et formål med prosjektet og kjønn utgjorde derfor ikke et utvalgskriterium. Det var likevel ønskelig om mulig å inkludere en kvinnelig veteran i både Libanon- og Afghanistan-kohorten, ettersom denne tilføyelse vurderes å være nyttig med henblikk på å avspeile mangfoldigheten i populasjonen. I det endelige utvalg inngikk én kvinne, og selv om kjønn ble anvendt som et sensitiverende begrep, ble det ikke mulig å trekke klare funn ut fra denne inkludering; det var overraskende lite forskjell mellom mennene og kvinnen i utvalget, til tross for at kjønn som utgangspunkt ble forventet å være et viktig element i komparasjonen mellom informantene.

Som det fremgår av overveielserne omkring utvalgskriteriene, hadde de ulike avgrensningene til hensikt å gjøre sammenligningen mellom kohortene og informantene rimeligere, ved at informantene deler visse trekk. Samtidig var det viktig å ha mulighet for å fange opp en stor del av mangfoldet som finnes i den relevante norske veteran-populasjonen. Det var ønskelig å avspeile dette mangfoldet i så stor grad som mulig, da dette sannsynliggjør en overføringsverdi basert på det utvalget som har blitt anvendt i dette prosjektet (se redegjørelse for analysen i avsnitt 4.4).

Utvalget består av 11 informanter: fem i Libanon-kohorten, fire i Afghanistan-kohorten og to i marinejeger-kohorten. En informants hustru var til stede i deler av intervjuet, og har derfor også mottatt informasjon om prosjektet og underskrevet samtykkeerklæringen. Hustruen tilføyte og utdypet detaljer om livsløpet til informanten, og ga innblikk i hvordan hun og familien opplevde informantens tid i Forsvaret. Tabell 3.1 presenterer en oversikt over informantene, og viser hvordan informantene er navngitt slik at navnet avspeiler kohorten de er plassert i (Libanon-informanter er eksempelvis gitt navn som starter med L). Alder blir gitt i tidsrom frem for fødselsår med mål om på å anonymisere informantene. Ettersom noen informanter har vært utsendt til flere ulike operasjoner, er deres plassering avgjort av deres første utsendelse i en av de utvalgte operasjonene.

Tabell 3.1 – Oversikt over informanter

Kohort	Alder	Informant	Sivilstatus	Familiestatus	Grad*	Enhet*
Libanon	50-75 år	Lars	Kjæreste	Barn	Offiser	Infanteri
		Lennart	Samboende	Barn	Menig/offiser	Infanteri
		Lidvar	Gift**	Barn	Offiser	Infanteri
		Ludvig	Singel	Ingen barn	Menig	Infanteri
		Leif-Arne	Gift	Barn	Menig	Infanteri
Afghanistan	30-40 år	Adam	Singel	Ingen barn	Menig	Infanteri
		Alfred	Samboende	Ingen barn	Menig	Sanitet
		Anne	Gift	Barn	Menig	Sanitet
		Audun	Singel	Ingen barn	Menig	Infanteri
Marinejegere	30-40 år	Magnus	Gift	Barn	***	MJK
		Mikael	Samboende	Ingen barn		MJK

*Under utsendelse. **Informantens hustru var til stede under intervju. ***Anonymisert.

Kontakten med informantene ble innledningsvis opprettet med hjelp fra veteranforeningen *Norges Veteranforbund for Internasjonale Operasjoner* (NVIO), som distribuerte informasjon om prosjektet til medlemmene. Utover dette ble det opprettet kontakt med en informant gjennom personlige nettverk; denne informanten hjalp til med ytterligere rekruttering ved bruk av snøballmetoden, hvilket også gjorde seg gjeldende med den neste informanten som hjalp med å rekruttere ytterligere en informant.

Da det underveis i datainnsamlingen ble identifisert et behov for å inkludere veteraner som hadde opplevd helseplager etter utsendelsen, ble det tatt kontakt med veteranforeningen *Skadde i Internasjonale Operasjoner* (SIOPS). SIOPS hjalp til ved å legge ut et facebook-innlegg med opplysninger om prosjektet, hvilket ledet til inklusjonen av to informanter; én Libanon-veteran og én Afghanistan-veteran. Kontaktpersonen i Marinejegerkommandoen videreformidlet opplysninger om prosjektet til nåværende eller tidligere marinejegere og dette resulterte i to gjennomførte intervjuer.

4.3 Datainnsamling

Intervjuene ble gjennomført høsten og vinteren 2021. Informantene ble kontaktet på e-post eller telefon for å avtale et møtested som passet for de, enten hjemme, på arbeidet, på kafé eller i et lokale til Universitet i Bergen. Ett intervju ble gjennomført digitalt. Intervjuene varte mellom 1,5 og 4,5 timer. Intervjuene ble tatt opp på diktafon og etterfølgende transskribert ved bruk av transkripsjonssoftwaren NVivo. Intervjuenes lengde betød at det i transkripsjonen av få intervjuer, ble foretatt oppsummeringer av passasjer som ble vurdert å være betydelige digresjoner. Disse oppsummeringene inngikk i transkripsjonene, og ble forsynt med henvisning til hvor i intervjuet de forekom, slik at det var mulig å finne de igjen.

Intervjuene ble gjennomført med hjelp av en intervjuguide. Spørsmålene var i utgangspunktet mer eller mindre ens for alle informanter, der det ble stilt oppfølgende spørsmål ut ifra informantenes beskrivelser og svar. Intervjuguiden var strukturert etter en temporal oppdeling, slik at det etter innledende spørsmål om informantenes nåværende livssituasjon, ble spurt om tiden før tjeneste (barn-/ungdom og oppvekst), deretter til tjenesten i Forsvaret og utsendelse, og etterfølgende tiden etter tjenesten/utsendelsen. Intervjuet ble avsluttet med spørsmål om informantenes refleksjoner rundt veteranbegrepet. Informantene ble oppfordret til å komme med detaljer og refleksjoner som de mente var relevante under de ulike delene av intervjuet. Informantene ble oppfordret til å snakke fritt og uforstyrret, med henblikk på å få frem deres utlegning, fremfor å «tvinge» dem gjennom spørsmål og temaer som de selv ikke oppfattet som viktige for tjenestens plass i livsløpet deres.

En del av hensikten med intervjustrukturen, var å starte ut med relativt «enkle» emner, med spørsmål om den nåværende livssituasjon som arbeide og sivilstand, før det som det forventet å være vanskeligere temaer ble tatt opp, eksempelvis alvorlige hendelser under utsendelsene. Formålet var i tillegg at det kunne være med på å bygge opp en tillit mellom informant og intervjuer, ettersom tillit i intervjusituasjonen er viktig for å skape en trygg atmosfære, der informantene er villige til og komfortable med å dele deres personlige fortellinger og opplevelser.

Ettersom jeg selv har vært utsendt med det danske forsvar til Afghanistan i 2010, ble denne informasjon delt når informasjonen om prosjektet ble distribuert, liksom det inngikk i det detaljerte informasjonsskrivet som informantene ble tilsendt før de besluttet seg for å delta. Det var på forhånd uvisst hvilken rolle dette ville spille for informantenes oppfatting av meg, men det var et gjennomgående inntrykk at dette var et positivt bidrag for tilliten i intervjusituasjonen. På tross av at det dreier seg om ulike operasjonsområder, fremsto det som tillitsskapende at jeg hadde egne

erfaringer både med å være soldat, og være utsendt i et konfliktområde. Denne bakgrunnen synes også å gi en bedre forutsetning for å forstå den militære terminologi som iblant ble brukt av informantene, samt å gi noen andre forutsetninger for å se for seg de opplevelsene som informantene beskrev, sammenlignet med en person som ikke har denne bakgrunnen.

Et annet element som ble et mindre tema i flere intervjuer, er bakgrunnen min som dansk statsborger. Dette fremsto ikke som negativt i noen forstand, men derimot synes det å fungere som en opplagt, og harmløs, innledning på samtalen og introduksjonen av meg selv. I tillegg synes denne rollen som en «fremmed» å gi det Simmel (1998) beskriver som en konstellasjon av nærhet og distanse, som kan gjøre det mindre grenseoverskridende å dele sine opplevelser. Dette synes å komme til uttrykk ved at noen informanter beskrev deres opplevelse av det norske forsvar i detalj. Selv om mitt talte språk fortsatt bærer mer preg av dansk enn norsk, synes ikke dette å ha utgjort en språkbarriere i intervjusituasjonene.

Bruken av biografiske intervjuer i datainnsamlingen reiser et spørsmål om hvilken viten som kan sies å ha blitt oppnådd; med andre ord hvilken epistemologisk status denne intervjuviten har (Seale 2018: 221). I dette prosjektet blir intervjudata primært betraktet med en naturalistisk vinkel, som gjennom tillit i intervjusituasjonen søker å oppnå «*authentic accounts of subjective experience*» (Silverman 2020: 190). Dermed forstås informantenes utlegninger som autentiske beretninger for deres subjektive opplevelser, og dermed også hendelser gjennom livsløpet. Dette gjelder eksempelvis opplysninger om familie, utdanning og opplevelser under militærtjenesten. Det er samtidig bevart en oppmerksomhet omkring relevansen av en konstruktivistisk vinkel, som retter oppmerksomheten mot selve intervjuet og interaksjonen i det. I denne interaksjonen skapes representasjoner av verden både av informant og intervjuer, likesom det skjer en aktiv meningsskapelse for intervjudeltakerne (Silverman 2020: 197). Dette kom særlig til uttrykk når veteranbegrepet ble diskutert, der flere informanter tok avstand til medienes fokus på veteraner med helseproblemer.

Med bruken av biografiske intervjuer er det blant annet snakk om en retrospektiv studie, noe som innebærer risikoen for «recall bias» (Seale 2018: 115), da det blant annet spørres inn til begivenheter som ligger tilbake i tid. Å huske disse begivenheter detaljert kan derfor være vanskelig og kan ha betydning for hvor presise informantenes skildringer er. På samme måte skiller informantene seg i alder, mellom 30-75 år, hvilket kan ha betydning, ettersom begivenheter kan endre betydning gjennom livsløpet, og særlig negative hendelser kan bli erindret mindre negative med tiden. Dette kan gjøre det vanskelig å etablere hva som ligger bak variasjonen i utvalget, altså om det er historiske

endringer som er bakgrunnen for forskjeller mellom kohortene, en kohort-effekt (Elder, Johnson og Crosnoe 2003: 9), eller om det er snakk om en alders-effekt, som kan bety at positive minner fyller mer enn negative (Mather og Carstensen 2005). På tross av disse potensielle problemene ved bruken av biografiske intervjuer, er det vurdert at metodens mulighet for å fremheve kompleksiteten i livsløp og interaksjonene mellom betingelser på et historisk og biografisk nivå, ga en velegnet tilgang til studiet av norske veteraners livsløp.

4.4 Analyse

Tilnærmingen i prosjektet har fra begynnelsen vært analytisk, idet analysen har pågått sideløpene med lesningen av tidligere forskning, faglitteratur og under transkriberingen av intervjuene. Kontekstualisering av informantenes livsløp ble tilstrebet under datainnsamlingen, der oppfølgende eller avklarende spørsmål søkte å avdekke sammenhenger med de sosiale rammebetingelsene. Men det er primært i selve analyseprosessen at informantenes livsløp er satt i sammenheng med den historiske konteksten, med henblikk på å besvare prosjektets overordnede problemstilling.

Kontekstualiseringen i analysen er foretatt med oppmerksomheten på det som Brannen og Nilsen (2011) beskriver som «layers of context», slik at det i analysen er forsøkt å demonstrere hvordan konteksten på makro-, meso- og mikronivå har betydning for livsløpene. Med andre ord søkes det i analysen å få frem hvordan både historiske betingelser, som endringer i det norske Forsvaret, betingelser i eksempelvis familierelasjoner eller på arbeidsplassen, samt individuelle forhold, alle har en betydning for utformingen av livsløpet til den enkelte informant. Her er det tilstrebet å få frem hvordan historiske omstendigheter ikke har en deterministisk innflytelse på individuelle livsløp, men å demonstrere hvordan disse omstendighetene utgjør betingelsene for individers handlinger og dermed på utformingen av livsløpet. Med andre ord å finne ut hvordan samspillet mellom agens og struktur er med på å forme livsløpet.

Sammenligningen mellom kohortene var sentral i analyseprosessen, og har utgjort inngangsvinkelen til analysen. Dette innebærer at sammenligningen i analysen har tatt utgangspunkt i informantenes plassering i ulike kohorter. I løpet av analyseprosessen ble det klart at det også var andre måter å sammenligne de ulike cases på. Det ble eksempelvis tydelig at også militærgrad, kontraktligtilknytning til Forsvaret og familiestatus, var viktige for å forstå hvordan deltakelse i internasjonale operasjoner har bidratt til utformingen av livsløpene deres.

I analyseprosessen ble det utviklet teoretiske begreper og typologier som en måte å danne et overblikk over datamaterialets kompleksitet (Ragin 1992: 217-218). Disse begrepene og typologiene er idealtyper, som ikke nødvendigvis overlapper fullstendig med hver enkelt informants beskrivelser, men de sammenfatter sentrale trekk ved informantenes beskrivelser, og gir tydelighet i presentasjonen av analysefunnene (Swedberg 2014: 62). I tillegg tjener disse idealtypene og typologiene som et heuristisk verktøy (Weber, sitert i Swedberg 2014: 63), som kan hjelpe med å se nye perspektiver i forskningen på norske veteraner.

Begrepsutviklingen har, i tråd med inspirasjonen fra en grounded tilnærming, ikke lagt vekt på å verifisere eksisterende begreper eller teorier, men de har bidratt til en «teoretisk sensitivitet» (Glaser og Strauss 2017: 46), og har blitt brukt til å reise spørsmål i analysen av datamaterialet og til de begrepene som har blitt utviklet. Eksisterende forskning og teori har i tillegg blitt anvendt som «sensitiverende begreper» som bidrar med en «*general sense of reference and guidance in approaching empirical instances*» (Blumer 1954: 7). Det er særlig sentrale begreper fra livsløpsperspektivet som har inngått som sensitiverende begreper, eksempelvis *trajectories*, *transitions* og *turning points*. Maskulinitet utgjorde også et sensitiverende begrep, ettersom størstedelen av både norske veteraner og informantene, er menn. Selv om det dermed er et felt som bærer preg av å være maskulint, var det lite grunnlag for å dra inn analysefunn relatert til dette; den kjønnen og maskuline dimensjon synes høy grad å bli tatt for gitt gjennom intervjuene, og i tråd med prosjektets problemstilling ble fokus derfor lagt på livsløpene som helhet. Datamaterialet er med andre ord ikke «tvunget» til å passe til eksisterende begreper (Glaser og Strauss 2017: 29, 37).

I analyseprosessen har det blitt gjort bruk av en konstant komparativ metode (Glaser og Strauss 2017: 105), der de transkriberte intervjuene har blitt gjennomlest og iøynefallende detaljer har blitt oppsummert med tentative kategorier. Gjennom kontinuerlig sammenligning av de kategoriene som kom frem i denne prosess, og de detaljene i intervjuene som de beskriver, har kategoriene blitt samlet og utviklet til mer detaljerte begreper, som beskrivende for informantenes utlegninger. Ved fortsatt å sammenligne de ulike intervjuene, ble begrepene videreutviklet, deres innhold justert, og samtidig avgrenset. Den konstante komparasjon har dermed også virket til å etablere relasjonene mellom de ulike begrepene (Glaser og Strauss 2017: 39).

Begrepene og typologiene har blitt utviklet gjennom analysen av datamaterialet som helhet, og er ikke eksplisitt uttrykt av informantene selv; de må forstås som «konstruerte» begreper (McKinney 1969: 2) som anvendes i en vitenskapelig sammenheng. De utviklet begreper er navngitt med

eksisterende ord, men sådan at de distanserer seg fra hverdagstale, med det formål å fremheve deres karakter av teoretiske begreper og samtidig la de være umiddelbart forståelige for leseren (Swedberg 2014: 58). Det presenteres ikke sitater fra alle informantene i de ulike analysekapitlene, men det er sitater og beskrivelser fra informanter som mest presis oppsummerer eller beskriver sentrale funn og utviklede begreper. Analysen hviler likefult på en sammenligning av alle de relevante cases.

Kvalitative case-studier, som dette prosjektet, har blitt kritisert for en manglende mulighet for å generalisere deres funn, særlig sammenlignet med kvantitative survey-studier (Gomm, Hammersley og Foster 2011: 2). Denne kritikken hviler blant annet på at case-studiene ikke gjør bruk av et tilfeldig eller representativt utvalg som survey-studier gjør. Men her er det nødvendig å skille mellom representativitet og generalisering, ettersom representativitet har å gjøre med selve utvalget i en studie, mens generalisering har å gjøre med funnene i en studie (Gobo 2008: 3-4). Derfor kan case-studier fortsatt betraktes som representative, eksempelvis ved bruk av empirisk generalisering (Gobo 2008: 9). Dette forutsetter at det gjøres overveielser om populasjonens heterogenitet, og at det i utvelgelsesprosessen tas høyde for denne heterogeniteten (Gomm, Hammersley og Foster 2011: 7). Måten å ta høyde for heterogeniteten på er ifølge Gomm, Hammersley og Foster, å bruke teoretiske ideer og informasjon om populasjonen som utgangspunkt for datainnsamlingen, med henblikk på at de utvalgte cases avspeiler denne heterogeniteten. Dette er i denne sammenhengen gjort ved et utvalg av informanter som skiller seg i alder, kjønn, historisk periode, funksjon og grad under utsendelse, samt opplevelser av helseplager knyttet til utsendelsen.

Funnene fra dette prosjektet, kan ikke nødvendigvis overføres direkte til den samlet norske veteranpopulasjonen. Men ettersom populasjonen vil dele noen relevante likhetstrekk, eksempelvis gjennomført førstegangstjeneste og deltakelse i internasjonale operasjoner, bør overførbarheten ikke alene avgjøres ved en verifikasjon eller avkreftelse gjennom en test av begrepene på populasjonen som helhet. Som Glaser og Strauss (2017: 36) påpeker, så har begreper som har blitt skapt med utgangspunkt i empiriske data, som i dette prosjekt, et liv som strekker seg utover det datamateriale de er skapt ut ifra. Dette betyr av testen av *grounded* begreper ikke kan avkrefte dem, men derimot være et utgangspunkt for en ytterligere modifisering av dem, eller i beste fall føre til utviklingen av en bedre teori (Glaser og Strauss 2017: 28).

4.5 Forskningsetiske overveielser

Gjennomførelse av prosjektet innebærer innhenting av personopplysninger, og har derfor blitt registrert og godkjent av Norsk senter for forskningsdata (NSD). I tråd med forskningsetiske krav, har både fortrolighet og anonymitet blitt vektlagt gjennom arbeidet med prosjektet. Dette innebærer at informasjon som kan virke til å identifisere informantene har blitt anonymisert, eksempelvis navn og bosted. Da prosjektet har basert seg på biografiske intervjuer, har detaljer om informantenes livsløp blitt innsamlet, med en risiko for identifisering av informantene. For å sikre anonymiteten til informantene er det valgt å presentere denne typen opplysninger i en mindre grad av detalj, både i analysen og i det transkriberte datamateriale. Dette er gjort ved å eksempelvis presentere alder i tidsrom (og ikke i årstall), utelate presise navne eller lokasjoner for enheter i Forsvaret, og angi arbeide eller utdanning i mer generelle kategorier. Datamaterialet inneholder dessuten begrensede opplysninger om tredjepersoner, og disse opplysningene har på samme måte blitt anonymisert. Anonymiseringen har derfor vært førende for hvilke opplysninger som presenteres.

For å sikre informert samtykke fra informantene, har samtlige informanter forut for intervjuene fått tilsendt et utfyllende informasjonsskriv, basert på NSDs mal, om prosjektet og dets formål. Her har det blitt understreket at deltakelse i prosjektet er frivillig og at informantene kan trekke deres samtykke tilbake når som helst frem til publikasjonen av prosjektet. Samtykket til deltakelsen er gitt skriftlig, med unntak av intervjuet som ble gjennomført digitalt, der det ble gitt muntlig. Det er i både informasjonsskrivet og i intervjusituasjonen lagt vekt på transparens omkring prosjektet, og eventuelle spørsmål som informantene hadde er besvart etter beste viten og evne. På samme måte er informantene oppfordret til å ta kontakt såfremt det skulle oppstå spørsmål om prosjektet etter at intervjuet var gjennomført.

5.0 Hva er en veteran?

Begrepet *veteran* defineres i en stortingsmelding (St.meld. 15 (2019-2020): 18) som «... *personell som deltar eller har deltatt i internasjonale operasjoner*». Men definisjonen er ikke nødvendigvis fastlåst, eller ubestridt, noe som kommer til uttrykk i den nåværende forsvarssjefs ønske om å utvide begrepet til å gjelde alle som har tjent i Forsvaret, også førstegangstjeneste (Kristoffersen 2021). Som Salvador og Nordstrand (2022) poengterer, er diskusjoner om veteranbegrepet også knyttet til et spørsmål om hvilke rettigheter utsendte soldater har i etterkant. De påpeker at tjeneste i Forsvaret byr på mange typer belastning som kan kreve oppfølging, der deltakelse i internasjonale operasjoner bare er en av disse, selv om det potensielt kan være særlig markant belastning. Veteranbegrepet må i tillegg forstås som mer enn offisielle definisjoner; bruken av veteran fremkaller bilder og assosiasjoner som kan skape motsetningsfylte oppfattelser av hva en veteran er. Medienes dekning av veteraner fokuserer typisk på de norske veteranene som sliter etter utsendelsene og deres kamp for erstatning (eksempelvis Holmes og Hjarad 2020; Grimstad og Tommessen 2021; Kjølleberg & Schaubert 2021).

Suksesshistorier om veteraner synes derimot å være mindre fremtredende, og i den grad de er til stede, går veien gjerne gjennom lidelse og gjenreisning i individuelle veteraners opplevelser (se eksempelvis Kjølleberg, Schaubert og Sæther 2021; Didriksen 2021). Disse historiene om vanskeligheter som veteraner opplever etter utsendelsene, er ikke den eneste måten livsløpene til norske veteraner utspiller seg. Flere rapporter indikerer at bildet av den lidende veteran, ikke representerer majoriteten av norske veteraner, ettersom størstedelen tilsynelatende klarer seg bra (Forsvaret 2012; Forsvaret 2016; Forsvaret 2021; SSB 2013). Veteraner nevnes da også ofte som en ressurs (se Forsvaret 2022a; Parat u.å.; Farahmand 2021), en oppfatning som står i kontrast til bildet av veteranen som en person med helseplager etter utsendelse, men også en fremstilling som gir lite innsikt i hva en veteran presist er.

Dette kapittel tar for seg spørsmålet «*Hva er en norsk veteran?*», med et utgangspunkt i informantenes oppfattelser av og refleksjoner rundt begrepet. Her ses det i noen grad en overlapp med den offisielle definisjon, men det blir likevel klart at en veteran også kan inkludere mer enn soldater som har vært utsendt. I tillegg er det en implisitt kjønnet dimensjon ved begrepet: en veteran beskrives gjerne som en mann, særlig en gammel mann, med mindre annet fremgår. Dette synes å henge sammen med menns historiske dominans i Forsvaret. At noen kan beskrives som veteran, er derimot fortsatt en vag betegnelse, ettersom det sier lite om hva som ellers kjennetegner personen. Men vagheten betyr ikke

at veteranbegrepet ikke har en betydning, tvert imot kan det innebærer en forventning om et visst fellesskap som gir medlemmene bedre forutsetninger for å dele, og forstå hverandres opplevelser og erfaringer.

5.1 Konteksthengige definisjoner av veteran

Informantene gir ulike definisjoner på hva en veteran er, definisjoner som følger de som er presentert. Flere informanter, på tvers av kohortene, gir dog uttrykk for at folk som har deltatt i andre verdenskrig, krigsveteranene, er en selvfølgelig del av definisjonen, men dog i en annen forstand; de står heller for seg selv og de er fritatt fra diskusjoner rundt definisjoner av veteran-begrepet. Som Adam sier om veteraner fra andre verdenskrig, så «*eier de begrepet*» i Norge. Dette leder oppmerksomheten mot et trekk særlig de yngre informantene fremhever ved en veteran; det er en gammel mann. Alder er altså en viktig del av det bildet som ordet veteran fremkaller, men alder synes derimot å spille en mindre rolle når de beskriver deres egne definisjoner av en veteran.

Definisjonene som informantene presenterer bærer i et visst omfang preg av den kontekst som de ulike informantene selv har tjenestegjort under. Dette forholdet synes å være viktig, ettersom informantenes definisjoner ikke bare reflekterer en endring i veteranbegrepet over tid; med andre ord definerer informanter i alle tre kohorter en veteran som en soldat med erfaring fra internasjonal tjeneste. Dette kommer særlig til uttrykk innad i Libanon-kohorten, der Lidvar som den eneste i utvalget, mener at personer med fullført førstegangstjeneste er veteraner. Lidvar har i en stor del av sin tid i Forsvaret drevet med undervisning og gjennomføring av øvelser, frem til han gikk på pensjon rundt år 2000. Han har altså fungert i en forsvarsstruktur basert på et mobiliseringsforsvar, en struktur som det ble lagt fundament for i den kalde krigen og som fortsatte gjennom 1990-tallet (Diesen 2011: 21). Lidvars erfaring med å gjennomføre repetisjonsøvelser som del av mobiliseringsforsvaret kan kobles til hans inklusjon av førstegangstjeneste i veteranbegrepet, noe som blir tydelig når han fremhever hvordan reservepersonellet i mobiliseringsforsvaret var med på å «*holde stangen mot russerne*» (Lidvar).

Lidvars definisjon av veteranbegrepet, står i kontrast til de andre informantene, særlig Afghanistan-kohorten, som til dels representerer en utvikling i Forsvaret, men som også har hatt en mindre tilknytning til territorialforsvaret av Norge. Disse informantene definerer en veteran ut ifra deltakelsen i internasjonale operasjoner. Dette kan henge sammen med endringer på midten av 1990-tallet, som førte til at Norges bidrag til internasjonale operasjoner skiftet tyngde fra FN- til NATO-

operasjoner (Leraand & Lindquist 2015: 303-304). Endringene medførte samtidig et skifte i oppfatningen av den norske soldatens rolle, fra å forsvare norsk jord til å delta i internasjonale operasjoner som del av alliansebygging og -vedlikehold (Bjørnstad 2011). Afghanistan-kohortens informanter gir definisjoner av veteranbegrepet som bedre forstås ut ifra dette endrede bildet, altså at rollen for den norske soldaten i høy grad ligger i de internasjonale operasjoner, og at veteraner derfor er personer som har deltatt i internasjonale operasjoner.

Men dette sier lite om hvem veteraner er eller hvilke karakteristika, hvis noen, som kan sies å være typiske dem. At det kan være snakk om en sprikende gruppe med hensyn til fellestrekk, fremhever Magnus i sine tanker rundt veteranbegrepet:

«Jeg synes 'veteran' er sånn litt uhåndgripelig for meg, det er et begrep som ikke riktig... jeg finner ikke meg selv helt til rette i det og vet ikke helt hva du mener når du sier veteraner, jeg vet jo hva man mener, men det sier meg egentlig ingenting hvis noen er veteran. [...] Samtidig så er det en veldig god samlebetegnelse for alle som har vært på oppdrag for Norge, men det er jo like mye forskjellige folk som jobber på et sykehus.» (Magnus)

I dette sitat fremheves tre poenger som er viktige for å forstå veteranbegrepet i sammenheng med norske veteraners livsløp. For det første finnes det en viss definisjon på veteran, og det går an å vite hva som menes med begrepet. For det andre berører Magnus det forholdet at veteranbegrepet har noe å gjøre med identitet. Det tredje, og viktigste poenget for dette prosjektet, er at Magnus fremhever mangfoldet i den gruppen som er definert som veteraner. På tross av visse (historisk betingede) seleksjonskrav, deler gruppens medlemmer ikke nødvendigvis andre trekk enn det å ha vært utsendt i en internasjonal operasjon. Det sier kanskje ikke mye om en person dersom vedkommende er veteran. At variasjonen mellom informantene ikke er fullstendig tilfeldig, men at den bør forstås i sammenheng med deres historiske og strukturelle omgivelser, kommer blant annet til uttrykk i deres definisjoner av veteranbegrepet.

Det som synes viktig å ta med fra denne diskusjonen er altså at det ikke ses noen utvetydig enighet om definisjonen på hva en veteran er. Enigheten som finnes, er i at deltakelse i internasjonale operasjoner kvalifiserer til betegnelsen veteran, hvilket betyr at samtlige informanter er å betrakte som veteraner. Dette er ikke ensbetydende med at alle informantene entydig betrakter seg selv som veteraner.

5.2 Å se seg selv som veteran

Informantene gir ikke bare uttrykk for forskjellige definisjoner for veteraner, de identifiserer seg også på ulike måter med veteranbegrepet, og her ses et tydeligere mønster i utvalget. Tre av informantene fra Libanon-kohorten identifiserer seg utvetydig som veteraner, mens to andre informanter som begge har fungert som profesjonelle soldater på 2000-tallet, heller identifiserer seg med å være soldat. Som Lennart sier: «*[J]eg ser ikke på meg selv først og fremst som veteran, jeg ser meg først og fremst som en soldat eller offiser, og veteran er bare en konsekvens av det.*» (Lennart). Her er det en kontrast til Lidvar som også har vært profesjonell soldat, men som nevnt har vært en del av en forsvarsstruktur basert på mobiliseringsforsvaret fra den kalde krigen, mens Lennart, størstedelen av hans tid i Forsvaret, har vært aktiv i en forsvarsstruktur basert på et profesjonalisert innsatsforsvar.

Flere av de yngre informantene fremhever hvordan det å se seg selv som veteran er en individuell prosess, og at denne prosessen henger sammen med samfunnet omkring dem. Mikael beskriver selv hvordan han har vært gjennom en modningsprosess som henger sammen med den offentlige oppfatningen av hva en veteran er:

«Jeg prøver å [identifisere meg som veteran] og jeg føler at jeg gjør det i større grad nå enn for noen år siden. Og jeg føler også at jeg prøver å få et litt annet syn på veteraner, men hadde du spurt meg for ti år siden så hadde det vært et sånt definitivt svar på en som er gammel og pensjonert og ferdig, og som har vært utenlands.» (Mikael)

Han ser en sammenheng med det arbeidet som Forsvaret har gjort for å «re-brande» veteran-begrepet til å dekke mer enn gamle menn, noe som også har ført til større aksept av veteraner i samfunnet. Her viser Mikael hvordan det offentlige bildet av veteraner har spilt en viss rolle for hans forståelse av seg selv som veteran. Leif-Arne nevner På samme måte både sammenhengen mellom et generelt bilde av hva en veteran er, og hans egen modningsprosess i å identifisere seg som veteran. For Leif-Arne har det altså skjedd noe med bildet av en veteran siden hans siste utsendelse:

«Jeg hadde et anstrengt forhold til akkurat begrepet 'veteran' [...] for når jeg ser ordet veteran så ser jeg for meg en eldre mann med blå baret som legger ned en krans på et eller annet. Men så er 'veteran' jo så mye mer enn det [...] Nå kan jeg si at jeg er veteran uten å føle ubehag ved det, selv om jeg ikke liker å si det, og jeg vil aldri gå med en t-skjorte der det står 'veteran' på, men jeg føler at det begrepet i hvert fall er i ferd med å forandre seg litt.» (Leif-Arne)

Leif-Arnes forbehold ved å kalle seg selv veteran henger både sammen med at begrepet lenge var forbeholdt krigsveteranene fra andre verdenskrig, men også på grunn av de personene som fokuserer på deres negative opplevelser etter utsendelsene, selv om han anerkjenner viktigheten av at de som havner i uføre etter en utsendelse må motta hjelp i etterkant. Selv om det særlig er de sosiale mediene som Leif-Arne fremhever, setter noen informanter bildet av den «lidende veteranen» i kontrast til sin egen oppfattelse av veteranbegrepet, og det offentlige bilde kan gjøre det mindre attraktivt å identifisere seg som veteran. Mikael gir støtte til denne tanken, når han forteller om det å kalle seg veteran:

«Og så er det litt samtidig sånt at hvis du er veteran, så har du hatt det litt vanskelig, mye av det som skrives i medier om veteraner er jo typisk sånn 'Libanon: åh du har ikke hatt det bra; du har hatt det tøft om du er Libanon-veteran, fy faen det må være vanskelig', og så er ikke det nødvendigvis sånn. For hvis jeg hadde identifisert meg for en fremmed og sagt at jeg var Afghanistan-veteran, så tror jeg at jeg i mye større grad fått medlidende blick enn en tommel opp og klapp på skulderen og en 'godt jobbet'. Og det er jo mine tanker, det kan godt være at jeg tar feil, men det gjør jo noe med mitt syn og mine følelser rundt det å være veteran også.»
(Mikael)

Når tidligere forskning viser at det blant veteraner finnes et stigma mot å oppsøke hjelp for psykiske helseplager (Johnsen & Bøe 2016; Botero et al. 2020), viser det viktigheten av å belyse problemer som noen personer opplever etter internasjonal tjeneste. Men noen av informantenes uttalelser gir også et inntrykk av at det å identifisere seg som veteran overfor andre, risikerer å oppleves som en form for stigma på grunn av de negative assosiasjonene det kan gi.

5.4 Veteran som erfaringsfellesskap

Selv om informantene gir forskjellige definisjoner på veteranbegrepet og ulike oppfattelser av å være veteran, er det en påfallende ens oppfatning av det fellesskapet som det finnes mellom personer som har vært utsendt. Dette kommer særlig til uttrykk i det som kan kalles et *erfaringsfellesskap*. Som Lars sier: *«Jeg tror det at du og jeg som har erfaring fra ulike teatre [misjonsområder], vi kan likevel snakke med hverandre og forstå hverandre på en helt annen måte, enn folk som ikke har vært ute.»* (Lars). Det er tilsynelatende det samme Audun kommer inn på når han forteller om en samtale han hadde med en norsk veteran fra Korea-krigen, og hvordan de kunne snakke sammen på en særlig

måte: «han var jo i Korea på 50-tallet og vi snakket jo sammen på en måte som han ikke hadde snakket med sin familie, selv om det jo er et halvt århundre som skiller misjonene.» (Audun).

Alfred gir et annet og mer jordbundet eksempel som kan beskrive hvordan erfaringsfellesskapet kommer til uttrykk: «[H]vis du forteller om alle gangene du bare satt og ventet, for bare å ta noe sånt, så vet den andre liksom absolutt hva det er.» (Alfred). Her er det kjedsomhet som Alfred refererer til, ganske visst noe som de fleste mennesker har stiftet bekjentskap med, men også noe som er en fast bestanddel av krigsførsel som individuelle soldater må håndtere i krig eller konflikt (Mæland 2009: 107).

Dette erfaringsfellesskapet kommer også til uttrykk på en indirekte måte, nemlig i de militære forkortelsene og sjargongen som flere av informantene bruker, særlig når de beskriver opplevelser fra utsendelsene deres. Dette er tydelig i en del av Adams fortelling om en operasjon han var med på i Afghanistan:

«Og da husker jeg at, det var veldig rart, for først hørte vi skyting, en PKM-byge og en RPG, og så hørte vi CV90en som begynte å banke av gårde med 30 mm, og så [kom] det stille og rolig på samband 'kontakt infanteri, slutt', så ble jobben gjort og så kom det en kontaktrapport og BDA [...] om at de hadde nedkjempet tre infanteri med god effekt, for de begynte å bli kaldere i termisk kamera [...]'» (Adam)

Det er nok mulig for personer med litt kjennskap til militære forkortelser å se at det Adam nevner, er et russisk maskingevær (PKM), en russisk rakettkaster (RPG), et norsk pansret kjøretøy bevæpnet med en 30 mm kanon (CV90), samt en vurdering av skadeomfang (BDA). Men det ligger mer i dette enn bare forkortelser for militær hardware eller prosedyre; det er også lyden av beskytning og opplevelsen av å være tett på en situasjon der andre mennesker blir slått i hjel. Det er bestemt ikke alle soldater eller veteraner som har opplevd dette, men det er uansett nærliggende at den felles referanserammen som flere informanter beskriver, gjør det mulig å sette seg inn i den slags situasjoner. Erfaringsfellesskapet mellom veteraner synes altså å være mer enn et verbalisert fellesskap, ettersom det er forbundet med kroppslige og sanselige erfaringer fra utsendelsesområdet, samt individuelle tanker og overveielser som er særegne for rollen som soldat i et konfliktområde.

På denne måten blir veteranbegrepet mer enn bare en definisjon, idet det blir virksomt ved å være noe som gir, eller forventes å gi, en felles forståelsesramme, et erfaringsfellesskap som utgjør en sosial ramme som kan gi en følelse av å bli forstått av likesinnede, uansett hvilken internasjonal operasjon

det gjelder. At dette fellesskapet har en verdi, fremgår av den positive innstillingen alle informanter har til veteranforeninger, som de betrakter som et sted som oppstiller de fysiske rammene for dette fellesskapet, uansett om de selv er aktive i foreningene eller ikke.

5.5 Veteranbegrepets kjønnete dimensjon

Dette prosjektet har ikke hatt som formål å belyse det kjønnsmessige aspektet ved norske veteraner, men det forekommer likevel nødvendig å være oppmerksom på, at det er et gjennomgående historisk trekk ved samfunnet, at det er en tett forbindelse mellom menn, krig og militarisme (Higate og Hopton 2005: 432). Majoriteten av norske veteraner er menn, og det samme er majoriteten av militært ansatte ved det norske Forsvaret i dag. Likevel har det vært en tilbøyelighet til at forskere overser denne forbindelsen, eller i det minste tar den for gitt. Dette avsnittet forsøker altså å minne om den kjønnete og maskuline karakteren dette forskningsfeltet har.

Forståelsen av maskulinitet i denne sammenhengen baserer seg på feltets kjønnsmessige sammensetning; med maskulinitet forstås altså i denne sammenheng en praksis og kultur som avleder sin maskuline karakter av menns dominerende tilstedeværelse. Det gjøres dermed ikke et umiddelbart forsøk på å avdekke en distinkt militær maskulinitet, men derimot søkes datamaterialet analysert med en bevissthet om dets grunnleggende maskuline karakter, og derfor som en maskulin praksis.

Et gjennomgående trekk for intervjuene, er at maskulinitet og kjønn synes å bli tatt for gitt, eksempelvis når flere informanter nevner at «*den gangen måtte alle inn i førstegangstjeneste*». Men den kjønnsnøytrale verneplikten ble først innført i 2016, etter samtlige informanters førstegangstjeneste; det er altså snakk om menn uten at dette blir presisert. Det forekommer at kjønn blir bevisstgjort, særlig når emnet er kvinners forutsetninger for å tjenestegjøre i Forsvaret, men da synes menn å bli stilt i kontrast til kvinner primært ut fra en funksjonell forståelse, altså ved å sammenligne kjønnetes ulikhet i styrke. Informantenes beskrivelser setter i liten grad opp kontraster mellom essensielle karaktertrekk som de utlegger som feminine eller maskuline. Dette kommer til uttrykk når noen informanter mener at de konkrete oppgavene til en utstasjonert infanterist, er så fysisk krevende at de færreste kvinner kan ivareta dem, men som de også påpeker, så er det heller ikke alle menn som kan det. Det ser ikke ut til å være en forskjell mellom de ulike kohortene i oppfattelsene av kvinners evner til å tjene i Forsvaret, og det er dermed ikke mulig å påpeke noen historisk endring som avspeiler Forsvarets økte fokus på likestilling.

5.6 Diskusjon

Analysen gir ikke noe konkret svar på hva en veteran er, utover det som allerede finnes i den offisielle definisjonen og debatten rundt denne. Men analysen gir støtte til et argument om at det er mulig å se en sammenheng mellom den historiske konteksten der tjenesten finner sted, og hvordan veteranbegrepet defineres. Å være soldat i en rolle og tid der internasjonale operasjoner har vært en viktig prioritet, faller sammen med å definere en veteran ut fra om vedkommende har vært utsendt. Like viktig viser analysen hvordan konteksten kan påvirke informantenes forhold til begrepet, med andre ord hvorvidt eller hvordan informantene oppfatter seg selv som veteran. Det offentlige bildet av en veteran kan gjøre det mer eller mindre attraktivt å se seg selv som veteran, noe som kommer til uttrykk ved at flere informanter setter sine refleksjoner om veteranbegrepet i kontrast til medienes fokus på veteraner som opplever helseproblemer. Men bildet har endret seg til å inkludere andre forståelser av hva en veteran er, og denne endringen viser at det offentlige bildet også er en del av de historiske endringene som utfolder seg og kommer til uttrykk i individuelle veteraners livsløp. Det er dessuten mulig å se et skille mellom informantenes refleksjoner omkring veteran som begrep og hva veteraner som et fellesskap gjør, nemlig å være en måte å identifisere personer, som har forutsetninger for å forstå opplevelsene til en utsendt soldat; et fellesskap som det er en mer entydig og positiv tilknytning til enn selve begrepet. At kjønn er et underliggende aspekt i diskusjoner om veteraner, tas stort sett for gitt.

6.0 Tiden før Forsvaret

Med en forståelse for at livsløpet til veteraner også utspiller seg før tjenesten og deres utsendelse, blir det opplagt å belyse om det finnes særlige forhold i denne perioden av livene deres, som kan ha betydning for tjenesten i Forsvaret, samt i livsløpet etter tjenesten. Dette kapittelet undersøker denne perioden av informantenes liv, med henblikk på å besvare spørsmålet «*Hva kjennetegner norske veteraners livsløp forut for tjenesten i Forsvaret?*».

De fleste av informantene beskriver en begrenset motivasjon for videregående skole i ungdomsperioden. Den manglende motivasjonen betyr ikke at de beskriver seg som underpresterende, men heller at de kunne ha prestert bedre, såfremt de hadde hatt motivasjonen. De fleste av informantene gjennomførte videregående skole, men prestasjonene bar preg av den manglende motivasjonen. Det er her en forskjell mellom kohortene, ettersom informantene i den eldre Libanon-kohorten i mindre grad synes å ha sett videregående skole som en nødvendig del av deres ungdom, mens informantene i Afghanistan- og Marinejegerkohortene synes å ha tatt den videregående skolen for gitt, og derfor har betraktet det som en selvfølgelig del av ungdomsperioden.

I sammenligningen av informantene i de tre kohortene er det en forskjell på om de opplever at erfaringer fra ungdomsperioden kan brukes i Forsvaret. Erfaringene kommer fra ulike aktiviteter, men synes å bidra til at noen av informantene var mer opplagte kandidater for befalsskole, krigsskolen eller Marinejegerkommandoen. De informantene som ikke opplever at erfaringer fra ungdommen kan brukes i Forsvaret på samme måte, gjør derimot tjeneste og utsendes som menige.

6.1 Oppvekst med stabile familierelasjoner i ryddige nabolag

Størstedelen av informantene beskriver en stabil oppvekst i ryddige nabolag, med gifte foreldre og søsken. Variasjonen mellom informantenes oppvekst uttrykker seg ikke umiddelbart som et stort skille med hensyn til sosial klasse, og det er dermed ikke et tydelig bilde av at noen informanter har opplevde markant økonomisk deprivasjon eller overflod sammenlignet med andre informanter. Wilmoth og London (2013: 32) bemerker at det i det amerikanske militær etter 1973 ses en underrepresentasjon av personer fra lavere sosioøkonomiske kår, fordi denne gruppen generelt har vanskeligere ved å leve opp til de fysiske, mentale og utdanningsmessige krav som stilles gjennom seleksjonsprosessen. På samme måte er det en underrepresentasjon av den øverste sosiale klassen, fordi denne gruppen typisk fravelger militærtjeneste. Selv om det er betydelige forskjeller mellom

samfunnsinnretningen i Norge og USA, er det relevant å være bevisst om at militærtjenesten ikke nødvendigvis fordeler seg tilfeldig i befolkningen, og kanskje enda mindre hos de som velger internasjonal tjeneste. Informantenes beskrivelser av sine oppvekster, gir inntrykk av at de nettopp kan sies å stamme fra familier som hverken opplevde omfattende økonomisk deprivasjon eller overflod.

Foreldrenes utdanningsnivå hos de eldre informantene i Libanon-kohorten og de yngre informantene skiller seg fra hverandre. De førstnevntes foreldre har hatt utdanning/arbeid på et nivå tilsvarende faglærte/ufaglærte manuelle yrker, hvorimot de yngre informantene, mellom 30 og 50 år, har hatt foreldre med kortere eller lengre høyere utdanning. Det reflekterer mest sannsynlig endringer i arbeidsmarkedets struktur, hvilket har betydd et generelt høyere utdanningsnivå i den norske befolkning (for perioden 1980-2010, se Statistisk sentralbyrå 2022). Det kan dessuten bemerkes at ingen informanter beskriver noen familietradisjon for å velge militæret, og ingen av informantene har derfor foreldre eller annen familie som har vært tilknyttet Forsvaret gjennom annet enn verneplikten.

Størstedelen av informantene beskriver familien som stabil under oppveksten². Her skiller Lidvar og Lennart seg ut, to yrkesoffiserer som gjør karrierer i Forsvaret, ettersom de begge har opplevd at fedrene deres hadde noen problemer. Lidvar forteller at faren hadde alkoholproblemer, hvilket betød at han i noen grad forsømte ansvaret sitt i hjemmet, selv om han fortsatt passet arbeidet sitt. Lidvar fremhever til gjengjeld farens sosiale karakter og måten den kom til uttrykk på gjennom de mange kontakter faren hadde utenfor hjemmet. Det har dog ikke påvirket forholdet mellom far og sønn negativt, og farens sosialt utadvendte karakter er noe Lidvar finner igjen i seg selv, som noe han har tatt med seg videre fra faren og som har kommet ham til gode i hans videre liv, både privat og i arbeidslivet.

Lennart forteller om en far som var mye borte, drakk mye og var voldelig, noe som ledet til foreldrenes skilsmisse da Lennart var i tenårene. Farens fravær og skilsmissen betød for Lennart at *«jeg som den eldste fikk masse ansvar, og det har jeg tatt med meg gjennom hele karrieren; jeg har alltid tatt på meg en masse ansvar»* (Lennart). Farens problemer blir altså ansatsen til at Lennart trer inn i en mer ansvarsfull rolle overfor sin familie, noe som han selv setter i sammenheng med hans senere karrierer i Forsvaret som rommer ulike ansvarsroller. Selv om fedrene til Lidvar og Lennart har problemer, som kommer til uttrykk på ulike måter, er konsekvensene av dette ikke utelukkende

---

² Adam, Audun og Leif-Arne ferdes i problematiske miljøer i ungdommen. Dette diskuteres i avsnitt 9.4.

negative. Fedrenes problemer gir Lidvar og Lennart noe som de senere kan bruke i livene sine, også i Forsvaret. Det er her viktig å være oppmerksom på at dette funn kan sies å gjøre seg gjeldende for personer som har fått nyttige egenskaper ut av fedrenes utfordringer, og i tillegg har trivdes i Forsvaret. Det er likevel mulig at fedres problemer som kan sies utelukkende å gi belastende og negative følger, kan bidra på andre og mer negative måter med hensyn til tjenesten i Forsvaret.

6.2 Begrenset motivasjon for skolen

Informantene i alle tre kohorter uttrykker generelt en begrenset motivasjon for videregående skole. Størstedelen av informantene beskriver at de er umotivert for skolen i ungdomsperioden, og at de heller var fokuserte på andre aktiviteter. Med andre ord beskriver de ikke manglende evner til faktisk å oppnå tilstrekkelige resultater på videregående skole. Det er motivasjonen for å engasjere seg i skolen som utgjør den primære begrensningen for skoleprestasjonene, ettersom flere informanter nettopp så at dersom de faktisk legger energi i skolen, gir det også utslag i karakterene. Annes opplevelse av skoletiden i tenårene er beskrivende for den manglende motivasjonen for skolen:

«Jeg var ikke så veldig interessert, da var jeg veldig interessert i guttene. Jeg gjorde jo på en måte det vi skulle, men jeg skulket en del. Hadde ikke helt fokus [...] jeg var glad i å ha idrett, men ikke så glad i bøker og lesing, ikke helt fokusert, det var liksom mye annet [...]» (Anne)

At de fleste informanter beskriver en manglende motivasjon for skolen, deler de med flere norske ungdommer, men det er likevel verd å bemerke at eksempelvis elevundersøkelsen fra 2009 finner en relativ høy motivasjon blant norske skoleelever (Skaalvik, Garmannslund og Viblemo: 83-84). Nivået av motivasjonen for skolen synes i tillegg å være rimelig lik i perioden 1992-2010, der gutter generelt har et mindre nivå av motivasjon i denne perioden (Øia 2011: 167). De fleste av informantene synes derfor å falle innenfor den gruppen som ikke har en påfallende motivasjon, men som likevel klarer seg gjennom skolen.

Det forholder seg annerledes for Lars og Alfred sammenlignet med de andre informantene, da de begge beskriver et høyere engasjement og nivå på prestasjonene i videregående skole, samtidig som de beskriver konkrete planer for utdanning som de, som de eneste i utvalget, forfølger rett etter tjenesten i Forsvaret. Lars og Alfreds evne til å oppstille og forfølge utdannelsesmålene sine, kan forstås som det Clausen kaller *planful competence* (Clausen sitert i Elder, Johnson og Crosnoe 2003: 11), en kompetanse til å planlegge og gjennomføre med henblikk på fremtiden, og dermed en

kompetanse som stiller de bedre med henblikk på oppnåelsen av utdanning og yrkesmessig posisjon. Ettersom det har gått rundt 40 år mellom studieforløpene deres, er det sannsynlig at Alfred, som må delta på et arbeidsmarked som i høyere grad krever formell kompetanse, får et større utbytte for kompetansen til å planlegge. Dette kommer til uttrykk i sammenligningen med de andre yngre informantene. Anne, Audun, Adam og Magnus, må alle ta opp fag for å få adgang på de utdannelsene de ønsker å ta etter deres tjeneste i Forsvaret. Dette er en prosess som krever at de setter av ressursene til det, fremfor å gå rett på videre utdanning. Alfred har derfor gjennomført et lengre høyere utdanningsforløp på et tidspunkt i livet, der flere av de andre informantene så vidt har startet videre utdanningsforløp. Bakgrunnen for dette finnes blant annet i tiden som går forut for tjenesten i Forsvaret.

Det finnes en forskjell mellom kohortene, slik at den manglende motivasjonen for skolen kan ha ulike betydninger avhengig av den historiske perioden. Lennart og Ludvig slutter begge i videregående skole på 1980-tallet som følge av manglene motivasjon eller andre interesser, for i stedet å begynne i arbeid. Det er først når Lennart mangler videregående skole for å gjøre karriere i Forsvaret, at han beslutter seg for å gjennomføre den på kveldstid. Ludvig tar derimot ikke opp igjen utdanning. Sammenlignet med informantene i de andre kohortene, som har gått på skole i 1990- og 2000-tallet, synes videre utdanning for Lennart og Ludvig ikke å være en nødvendig del av livsløpet, ettersom de kan droppe fra videregående skole og i stedet gå ut på arbeidsmarkedet. Informantene i Afghanistan- og Marinejegerkohortene, som er yngre enn Ludvig og Lennart, synes derimot å ta for gitt at videregående skole er en del av ungdomsperioden. Det er dermed mindre viktig at de fleste yngre informanter mangler motivasjon for skolen, ettersom de synes å se skolen som en «naturlig» del av ungdomstiden. At gjennomføringen av videregående skole tas for gitt, reflekterer en utvikling i det norske samfunnet, der utdanning har blitt selvsagt for norsk ungdom (Krange og Øia 2005: 208), blant annet på grunn av utdanningsreformene på 1990-tallet. De ulike informantenes utdanningsvalg i ungdomsperioden må altså ses i sammenheng med den sosiale konteksten som livsløpene deres utspiller seg i.

6.3 Sammenhenger mellom ungdomserfaringer og stilling i Forsvaret

Det synes å være en sammenheng mellom de erfaringene som noen informanter har fått gjennom jobb og fritidsaktiviteter i ungdommen, og deres senere tjeneste i Forsvaret. Dette gjør seg gjeldende for de to marinejegerne samt tre av informantene i Libanon-kohorten som senere får rang av offiser. I

sammenligningen med de andre informantene, er det tydelig at nettopp disse fem informantene opplever at deres ungdomserfaringer kan omsettes eller settes i ganske direkte sammenheng med deres senere tjeneste, mens de andre informantene ikke har den samme opplevelsen. Mangelen på denne typen relevant ungdomserfaring utelukker ikke at informantene kan ta med seg noen nyttige personlige egenskaper inn i Forsvaret. Som Adam gir uttrykk for:

«N: Da du kom i Forsvaret, var det noen ting du hadde lært fra tidligere, noen erfaringer eller evner som var nyttige for din del?»

A: Egentlig ikke, jeg tror jeg måtte lærer alt på nytt. Det jeg hadde med meg var vel at jeg var målrettet, hadde rett fokus, og at jeg hadde gjennomføringsevne, er god til å stå i det, commitment, når jeg først har bestemt meg for noe så står jeg i det og gjennomfører det. Men sånn fysiske ferdigheter eller sånne 'speider-hacks' eller sånt, egentlig ikke, jeg måtte nok lære alt på lik linje med alle andre.» (Adam)

6.3.1 Marinejegerens nyttige ungdomserfaringer: idrett på høyt nivå

Magnus og Mikael driver gjennom ungdommen med idrett på høyt nivå. Når Magnus søker til Marinejegerkommandoen, i stedet for å gjennomføre førstegangstjenesten, betyr det at han er i superform ved opptaksprøvene, liksom han opplever at erfaringer fra en individuell idrettsgren gir ham en fordel i den krevende seleksjonsperioden:

«[D]et var jo ekstremt nyttig å være i supergod form, [...]. Og så har jeg jo tenkt ofte, at når det er på det mest slitsomme og du liksom jobber med deg selv, så er det jo det man gjør [i idretten], man jobber med seg selv, kan ikke snakke med noen, eller ingen som kan si noe til deg, du må jobbe med deg selv inne i ditt eget hode. Så det tror jeg har vært en styrke, jeg tror det er en god forberedelse til å være i kjelleren og fortsette; du må få deg selv til å fortsette, det er ingen som kan motivere deg.» (Magnus)

Mikael gjennomfører vanlig førstegangstjeneste hvoretter han begynner på en høyere utdanning, men søker opptak til Marinejegerkommandoen, både fordi førstegangstjenesten ga ham mersmak på Forsvaret og fordi han ikke finner seg til rette i det stillesittende studielivet. Han fremhever ikke sin fysiske form i forbindelse med opptaksprøvene, men han ser en sammenheng mellom opplevelsen av mestring under førstegangstjenesten, og fellesskapet og vinnermentaliteten han opplevde i fotball, noe som var en viktig del av motivasjonen for å søke inn i Marinejegerkommandoen. Når Mikael

reflekterer over tjenesten i Forsvaret, fremhever han nettopp sammenhengen med lagidretten på høyt nivå:

«Jeg føler litt at det jeg satte pris på, å drive med sport og med fotball, det med teamet og litt den vinnerkulturen, mentaliteten, forberedelsene, gjennomføringen, jeg tror det var litt en del av den dynamikken som jeg møtte igjen i Forsvaret, kombinert med utfordringer og ansvar og muligheten til å lære nye ting av flinke folk som gjorde at jeg var veldig på riktig plass. Først litt sånn periodevis på det første året som menig, med rekruttskole her og litt sånn øvelse der, men også når jeg kom inn i MJK, så var der det samholdet og den kulturen og den tilliten til de man hadde rundt seg. Ja, ting som jeg verdsatte høyt, og det er vel det jeg trives med [...]»
(Mikael)

Det som Magnus og Mikael deler, og som skiller de fra andre informanter, er at de begge har erfaringer med idrett på et høyt nivå og at de ser en sammenheng mellom denne idretten og deres tjeneste i Forsvaret. Disse erfaringene med idrett kan også tenkes å komme til uttrykk når de begge søker mot Marinejegerkommandoen, fordi det representerer en særskilt vanskelig utfordring, og dermed også noe som kan minne om den mentaliteten de har utviklet gjennom idretten.

6.3.2 Ungdomserfaringer som grobunn for lederstilling i Forsvaret

Lidvar, Lennart og Lars fremhever alle deres engasjement i fritidsaktiviteter og ungdomsorganisasjoner, som har gitt dem ansvar og ledelseserfaring. Erfaringene med å få ansvar, eksempelvis gjennom speider, buekorps eller idrettslag, gir dem et fundament for å tre inn i, og ivareta, en lederrolle i Forsvaret. Lars fremhever hvordan erfaringene hans fra speideren i ungdommen betyr at:

«L: [...] jeg hadde plukket opp mange ting som ga meg litegrann erfaring og innsikt. Og ikke minst sånn ryggmargsrefleks for hva som kunne være greit eller ikke kunne være greit.

N: Med hensyn til...?

L: Ja alt mulig med å være leder, fordi jeg tidlig ble plukket ut til å være patruljefører og så ble jeg det vi kaller for troppshjelper [i speideren]...» (Lars)

Denne ledelseserfaringen kommer til uttrykk ikke bare gjennom hans førstegangstjeneste som vernepliktigbefal, men også senere i Lars sivile karrierer som også innebærer lederroller.

Lidvar forteller om lignende opplevelser med ansvar da han ble med i ungdomsforeningens styre i tenårene, og måten de eldre lederne var med på å lære han opp i organisasjonens arbeid. Lennart får som den eldste i søskenflokket mye ansvar gjennom tenårene, særlig etter foreldrenes skilsmisse. Farens yrke betød at han uansett var mye borte fra hjemmet, hvilket synes å henge sammen med Lennarts opplevelse av at han *«gjennom hele oppveksten alltid har fått ansvar og likt å ta ansvar»* (Lennart).

Lars, Lennart og Lidvars ungdomserfaringer henger sammen med at de alle tre får lederstillinger gjennom tjenesten deres i Forsvaret. De resterende informantene beskriver også fritidsaktiviteter, gjerne gjennom organiserte idrettsgrener eller lignende, men ingen fremhever på samme måten ansvar eller ledelse som en del av opplevelsene med fritidsaktivitetene. De andre informantene beskriver også at de har fått utbytte fra fritidsaktivitetene og andre erfaringer fra ungdommen, som i en viss grad har kommet til uttrykk i førstegangstjenesten, eksempelvis med hensyn til utendørsaktiviteter som speider, men de beskriver ikke den samme kontinuiteten mellom deres ungdomserfaringer og tjenesten i Forsvaret. Derfor er Lars, Lennart og Lidvars ungdomserfaringer overførbare til tjenesten. Disse erfaringene lar seg ikke beskrive som formelle kvalifikasjoner, ettersom erfaringene tilegnes på en mindre strukturert og mindre dokumenterbar måte sammenlignet med skolen.

Det er viktig å være oppmerksom på at sammenligningen mellom kohortene danner grunnlag for å peke på ungdomserfaringenes betydning for tjenesten i Forsvaret, men at det her er en forskjell på militære grader hos de ulike informantene; det er bare i Libanon-kohorten at det finnes informanter som har vært offiserer. Derfor kan det tenkes at også offiserer som har tjenestegjort i eksempelvis Afghanistan, kan ha hatt nytte av ungdomserfaringene i Forsvaret. Men det bør samtidig fremheves at oppfattelsen av barn- og ungdom har gjennomgått en utvikling i den tidsperioden som de ulike informantene har vokst opp i (Frønes 1997). Disse endringene har blant annet medført et større fokus på utdanning i formelle institusjoner som et sentralt element hvor igjennom barn utvikles, men som Lars, Lennart og Lidvars ungdomserfaringer viser, har de hatt et nyttig utbytte av deres *«uformelle utdanning»*, som de har fått gjennom andre ansvars- og lederroller. Fraværet av offiserer i Afghanistan-kohorten gjør det vanskelig å vurdere om det er snakk om historiske endringer, som kan ha betydning for de erfaringene ungdommer får, men det gjenstår likevel en tydelig forskjell mellom de informantene som opplever at ungdomserfaringene lar seg omsette i Forsvaret, og de som ikke gjør det. Dette kan forstås som en forskjell i seleksjonsprosessene som fører frem til at noen blir offiserer og andre ikke gjør det.

6.4 Diskusjon

I sammenligningen mellom de tre kohortene, og informantene samlet sett, er det noen som opplever sammenheng mellom ungdomsaktivitetene deres, og at de kan bruke disse erfaringene i Forsvaret. Informanter som kan omsette ungdomserfaringene i Forsvaret blir befal, offiser eller marinejegere, og skiller seg dermed fra informantene som ikke på samme måte kan gjøre bruk av deres tidligere erfaringer. At noen informanter kan nytte seg av deres ungdomserfaringer, kan altså bidra til en mindre synlig seleksjonsprosess til tjenesten i Forsvaret, der noen ungdommer kan stille med bedre kvalifikasjoner med henblikk på å tre inn i rollene i Forsvaret.

Betydningen av den manglende motivasjonen for skolen, særlig videregående skole, har ulik betydning for informantene avhengig av deres historiske plassering; nesten alle informantene i Marinejeger- og Afghanistan-kohorten, gjennomfører skolegangen og tar denne gjennomførelsen for gitt, mens den manglende motivasjonen for Lennart og Ludvig i Libanon-kohorten betyr at de heller går direkte ut på arbeidsmarkedet. Den manglende skolemotivasjonen skal vise seg å ha begrenset betydning med hensyn til tjenesten i Forsvaret, mens den derimot kommer til uttrykk når informantene går over til det sivile arbeidsmarkedet.

Diskusjonen av informantenes tid forut for tjenesten, demonstrerer at både biografiske og historiske omstendigheter spiller inn på norske veteraners vei til deltakelse i internasjonale operasjoner, samt at disse omstendigheter bidrar ytterligere til en fordeling av roller og funksjoner innenfor Forsvaret.

7.0 Tiden i Forsvaret og utsendelse i internasjonale operasjoner

Den innledende militærtjenesten skjer typiske tidlig i livsløpet, noe som betyr at den kan forventes å foregå i en periode av livet som ofte inneholder mange andre omveltninger eller bytter av roller (Wilmoth & London 2013: 19-20), eksempelvis fra studerende til lønnsinntaker eller fra hjemmeboende til uteboende. Dette utgjør en utfordring med å gi et entydig svar på hvilken betydning militærtjenesten har for overgangen til voksenlivet, og dermed også betydningen for livsløpet som helhet. Dette kapitlet søker derfor å besvare spørsmålet «*Hva kjennetegner veteranenes tjeneste i Forsvaret?*», og oppmerksomheten rettes mot informantenes innledende tid i Forsvaret, selve tjenesten, samt opplevelsene de får i utsendelsene sine.

Overgangen til Forsvaret innebærer tjeneste og sosialisering i en total institusjon, som i noen grad distanserer dem fra det sivile samfunnet fysisk, men også i form av opplevelsene de får i tjenesten. Uansett om informantene innledningsvis har ønsket å gjøre tjeneste i Forsvaret, beskriver de alle en opplevelse av å trives med tjenesten. Deres etterfølgende tilknytning til Forsvaret varierer mer enn deres innledende tjeneste gjør, noe som kommer til uttrykk ved måten de rekrutteres til internasjonale operasjoner. De blir utsendt enten fra forsvarsreserven, fra stående enheter eller i forlengelse av førstegangstjenesten. Disse tilknytningstypene kan beskrives som en historisk endring fra en *individualisert* til en *institusjonalisert* tilknytning.

Forskjellene mellom informantenes opplevelser under utsendelsene deres varierer av de ulike operasjonene de utsendes til, men også av de rollene som de har i Forsvaret. Når deres ungdomsperiode synes å selektere informantene til ulike roller i Forsvaret, kan de i noen grad også sies å bli selektert til forskjellige opplevelser under utsendelsen. Det er i tillegg fellestrekk i de alvorlige hendelsene som de opplever underveis, hendelser som lar seg beskrive enten som *bekreftende* eller *traumatiserende hendelser*. Disse to typene skiller seg fra hverandre, både med hensyn til deres kjennetegn og betydningen for det videre livsløpet.

7.1 Forsvaret: overgangen til voksenlivet gjennom en total institusjon

Overgangen til voksenlivet tar for norske ungdommer flere former, eksempelvis gjennom videre utdanning eller ved en direkte overgang til arbeidslivet, der førstnevnte utgjør en stadig større del av overgangen til voksenlivet (Fauske 1996; Birkeland et al. 2014; Lorentzen et al. 2018), selv om den kan være preget av en mindre lineær sammenblanding av ansettelse, arbeidsløshet og utdanning.

Litteraturen om overganger til voksenlivet synes ikke å inkludere overveielser om førstegangstjenesten, men for samtlige informanter, og mange andre norske ungdommer, utgjør den en del av overgangen til voksenlivet. I den perioden informantene har gjennomført førstegangstjenesten, omfattet den en stor del av årskullene, hvilket betyr at de tar den mer eller mindre for gitt. Men det betyr ikke at den nødvendigvis er ønsket, da noen likefrem vil unngå den.

Det viser seg at uansett hvilke forventninger eller ønsker informantene har hatt forut for deres inntreden i Forsvaret, beskriver de alle en opplevelse av å ha trivdes i tjenesten, uavhengig av om de finner nytte av deres ungdomserfaringer. Det som oppleves som kilde til trivsel er både kameratskap, struktur og måten hverdagene inneholder teoretisk undervisning som omsettes til praksis. De fleste informantene fremhever i tillegg den aktive hverdagen med felttjeneste som noe de setter særlig pris på i Forsvaret. De elementene ved tjenesten som fremheves, skiller seg altså fra det opplegget som informantene har opplevd i skolesystemet.

Men Forsvaret er også en betydelig annen institusjon enn skolen. Den innledende tiden bærer preg av å foregå vekk fra informantenes hjembyer, med en intens periode på det militære område. Det er særlig den innledende rekruttperioden i førstegangstjenesten, som synes å bære mest preg av den fysiske distansen. Informantenes beskrivelser minner om det Goffman (1991) beskriver som en *total institusjon*, institusjoner som opptar en omfattende mengde av individets tid, samtidig som den avskjærer individet fra omverdenen og underlegger individet en styrende autoritet.

Den innledende perioden i total institusjonen, har en annen betydning for informantene enn det som ligger i et vanlig ansettelses- eller tjenesteforhold, ettersom størstedelen av tiden opptas av Forsvaret og det samtidig legges restriktive rammer for deres andre relasjoner. Dette ses tydeligst ved den geografiske avskjæringen av individet, samt en hverdag med tettpakket dagsskjemaer. Dette kan være problematisk for andre relasjoner, som Lennart beskriver når kjæresten hans går fra han etter han har begynt i Forsvaret. Men denne innledende tjenesten i en total institusjon, er på samme måte med på å sosialisere informantene i Forsvarets verdier og dets roller.

Tiden med opptak og opptrening i Marinejegerkommandoen foregår over to år, og er derfor lengre enn den innledende perioden som beskrives av de andre informantene. Denne perioden foregår i Nord-Norge, og Mikael påpeker utfordringene ved dette når han beskriver at den foregår langt fra hans hjemby: «*jeg merket det under utdanningsperioden, det var sirka to år i Nord-Norge, og det med å pendle og reise er slitsomt.*» (Mikael). Geografien har altså noe å si for de som tjenestegjør i Forsvaret, ved å være et vesentlig vilkår for de sivile relasjonene. Forskning på tjenestegjørende

amerikanske soldater, viser samtidig at selv midlertidige opphold borte fra hjembyen kan ha positive psykososiale følger, særlig gjennom det unge voksenliv (Bailey 2013: 190).

Avskjæringen fra andre relasjoner, tjener blant annet til å innprente særlige verdier eller ferdigheter som er kjennetegnet ved institusjonen (Goffmann 1991: 17), i dette tilfelle knyttet til Forsvarets oppgaver, karaktertrekk og verdier. Når Magnus forteller om sin første opplevelse med å bli beskutt, reflekterer han samtidig over hvordan tjenesten hans innebærer at han har gjennomgått en transformasjon gjennom tjenesten:

«Det var veldig stor kontrast [fra tjenesten begynte], for jeg var ikke forberedt første dagen vi var på skytebanen på seleksjonskurs og vi skulle skyte på pappfigurer som så ut som menneskekropper med hode og kropp og sånn. Jeg fikk helt sjokk. Virkelig sånn 'okay det er dette det dreier seg om'. Så det var en prosess fra den dag på skytebanen til å våkne der og tenke 'dette har jeg opplevd mange ganger før og nå gjør vi bare det vi pleier å gjøre'.»
(Magnus)

Den transformasjonen som Magnus beskriver, er knyttet til at han gjennom tjenesten i Forsvaret har blitt sosialisert i Forsvaret, noe som med Berger og Luckmanns begrep om *sekundærsosialisering* innebærer en *«internalisering av institusjonelle eller institusjonsbaserte 'sub-verdener'»* (Berger og Luckmann 2015: 143). For Magnus innebar denne sekundærsosialiseringen at han var forberedt på at bli beskutt, og selv om tjenesten i Marinejegerkommandoen kan sies å være et ekstremt tilfelle, gjennomgår de andre informantene likefullt en sekundærsosialisering til virket som soldat. Forsvaret har en særposisjon i samfunnets institusjonelle innretning, ettersom det er en representant for statens maktmonopol. Det innebærer at informantene i større eller mindre grad kan sies å bli sosialisert til *marginalsituasjoner*, som ellers kan true hverdagens selvsagte virkelighet (Berger og Luckmann 2015: 150-151). Særlig dødens truende nærhet eller forventningen om å måtte slå i hjel, er relevante eksempler på disse situasjonene. Mens disse marginalsituasjonene sjeldent presenterer seg i sivil sammenheng, betyr sosialiseringen som soldat i prinsippet at de blir tydeliggjort, som Magnus opplevelse fra skytebanen viser. I forberedelsene til internasjonale operasjoner, kan tanker rundt sånne situasjoner forventes å bli mer fremtredende, slik Alfred kommer inn på når han reflekterer over hva hans råd til barna vil være med hensyn til deltakelse i internasjonale operasjoner:

«[D]u har i hvert fall disse moralske spørsmålene, som du selvfølgelig aldri kan svare på, men som du har godt av å tenke på, 'kan du ta liv?', 'hva tid er det greit for deg å ta liv?'»

'hva synes du det er greit å dø for?' det er kanskje å sette det på spissen, men 'hva kan du dø for?' på en måte.» (Alfred)

Refleksjonene rundt marginalsituasjonene, i dette tilfelle døden, kommer også til uttrykk når Lars skal utsendes til Libanon:

«[N]år jeg hadde tatt farvel med konen min og lukket døren, så husker jeg veldig godt at jeg sto og så på dørklenken, og så tenkte jeg at 'det er ikke sikkert at du kommer til å ta på den igjen'.» (Lars)

Det er ikke alle informantene som eksplisitt forteller om denne typen overveielser, men det er tydelig at de alle har vært eksponert for alvorlige hendelser som kan beskrives som marginalsituasjoner, der særlig trusselen mot eget liv eller helse går igjen. Tjenesten i den særlige (totale) institusjonen som Forsvaret er, innebærer altså potensiell nærhet, i tanke eller kroppslig, med noen situasjoner som ligger fjernt fra en sivil tilværelse. Det kan være relevant å overveie om refleksjoner om egen død, i kraft av militærtjenestens plassering tidlig i livsløpet, kan sies å være «off-time» sammenlignet med sosiale normer; å tenke over sitt eget endelikt kan forventes for personer som nærmer seg døden som følge av alderdom eller sykdom, men ikke for ungdommer. Det finnes ikke grunnlag i datamaterialet til å redegjøre for dette, men det er nyttig å påpeke at møtet med disse marginalsituasjonene, og særlig refleksjonene rundt dem, kan være ute av tråd med de sosiale forventningene, særlig for den yngre delen av befolkningen.

Det er verdt å bemerke at sosialiseringen til rollen som soldat, ikke synes å innebære at denne rollen tar over for informantenes sivile personligheter. Med andre ord indikerer informantenes beskrivelser ikke at de opphører med å være bevisst om en forskjell mellom deres sivile og militære tilværelse. Lennart, som gjør karrierer som offiser, legger avstand til militarisme, og på samme måte har Mikael, selv etter mange års tjeneste med utsendelser som marinejeger, vanskelig for å finne seg igjen i en betegnelse som «kriger». Informantene synes altså fortsatt å klarer å skape en distinksjon mellom sine sivile og militære liv, og altså å foreta en viss distansering til rollen som soldat.

7.2 Fra individualisert til institusjonalisert tilknytning til Forsvaret

Etter gjennomførelsen av førstegangstjenesten fortsetter informantene med å være tilknyttet Forsvaret på ulike måter, og denne tilknytningens utforming setter opp betingelser for hvordan tjenesten i Forsvaret har betydning for det enkelte livsløp, blant annet med henblikk på hvordan det sivile liv

utfolder seg under tjenesten. Dette kommer særlig til uttrykk i parforhold, familieliv og sosiale relasjoner, som presenteres og diskuteres i kapittel 8. Det er mulig å dele informantene opp i tre ulike typer som beskriver tilknytningen deres til Forsvaret etter førstegangstjenesten, typer som avhenger av den historiske konteksten. Disse tilknytningstypene tilsvarer Aabakkens «modeller for produksjon av enheter til utenlandsoperasjoner», henholdsvis «Reservemodellen», «Stående avdeling» og «Vernepliktsmodellen» (Aabakken 2006: 29). Men der Aabakken diskuterer ulike rekrutteringsmodeller som oppfyller et av Forsvarets oppdrag, å sende ut norske styrkebidrag, viser informantenes beskrivelser hvordan endringer i Forsvaret, bærer med seg ulike måter som militærtjenesten har betydning på et biografisk nivå. Informantene er rekruttert til internasjonale operasjoner på tre ulike måter: fra *forsvarsreserven*, fra *stående enheter* eller med en *misjonskontrakt i forlengelse av førstegangstjenesten*. Dette reflekterer hvordan Forsvaret gjennom 1990-tallet ble innrettet mot deltakelse i internasjonale operasjoner med et høyere konfliktnivå, blant annet med grundigere trening og forberedelse av soldatene. Denne endringen kommer til uttrykk i de enkelte informantenes beskrivelser av deres tid i Forsvaret, utsendelsene, samt i måten tjenesten har betydning for deres livsløp etter tjenesten. Derfor ses det et skille mellom kohortene ut ifra informantenes beskrivelser: Libanon-informantenes tilknytning til Forsvaret er *individualisert* ettersom at de frem til utsendelsen ikke nødvendigvis er tjenestegjørende i Forsvaret, at de militære ferdighetene deres primært er oppnådd før den misjonsspesifikke opptrening, og at deres beslutning om å bli utsendt kan tas kort tid før de utsendes. I motsetning til dette kan Afghanistan- og Marinejegerinformantenes tilknytning beskrives som *institusjonalisert*, idet de er tjenestegjørende når de treffer beslutning om å bli utsendt, at de mottar lengre og mer målrettet misjonsspesifikk opptrening, og at denne opptreningen skjer i enheten de utsendes med. I tillegg kommer endringene fra en individualisert til institusjonalisert tilknytning til Forsvaret, også til uttrykk ved at ingen av Libanon-informantene beskriver noen oppfølging i etterkant, mens dette bare nevnes av Afghanistan-informantene. I det følgende oppsummeres de tre ulike tilknytningstypene, deres sentrale trekk og eksempler på hvordan typene kommer til uttrykk hos informantene.

7.2.1 Rekruttering fra reserven

Soldaten rekrutteres til utsendelsen fra andre sivile eller militære stillinger. Førstegangstjenesten betraktes som tilstrekkelig for å bli utsendt, ettersom det gis misjonsspesifikk opptrening før utsendelsen, men utsendelsen ligger ikke nødvendigvis i forlengelse av førstegangstjenesten. Når soldaten rekrutteres gis det permisjon fra den nåværende ansettelsen, og soldaten vender tilbake rett

etter utsendelse. Det er snakk om en kortvarig ansettelse i Forsvaret som gjelder en enkelt utsendelse om gangen. Oppsettingen og treningen av personell til utsendelse varierer ettersom Forsvaret er avhengig av når personellet melder seg opp.

Rekrutteringen fra reserven innebærer at den enkelte person må tre inn i en ny rolle i en fastsatt periode, typisk et halvt års tid. Pårørende må innstille seg på soldatens fravær og på at de selv kan bli nødt til å trå inn i en annen rolle eller ta på seg ansvar som ellers ligger på soldaten. Personer som lever i forbundne liv med soldaten, vil altså kunne oppleve endringer i deres liv. Det er ikke unikt for denne rekrutteringstypen, men ettersom det er mer opplagt at utsendelsen ligger senere enn førstegangstjeneste, er det også en større sannsynlighet for at soldaten har etablert parforhold eller familie som blir berørt av utsendelsen.

Rekrutteringen fra reserven gir muligheten for at sivilister kan komme tilbake i militærtjeneste i en kort periode, og utgjør dermed en mulighet for økonomisk eller andre typer utbytte, som ikke nødvendigvis er tilgjengelige for individet ellers. Dette åpner dermed opp for muligheter på kort sikt, som ikke på samme måte er tilgjengelig ved de to andre tilknytningstypene. Kjentegnet ved denne rekrutteringstypen er derfor at overgangen til å bli utsendt soldat, kan være mer plutselig; yrkessoldater og soldater i førstegangstjeneste er i soldatrollen, mens reservepersonell kan være i andre yrker og rolleskiftet kan derfor være større.

Reserverekruttering har vært brukt i forbindelse med Norges deltakelse i UNIFIL, og det er derfor bare informanter fra Libanon-kohorten som er rekruttert fra reserven. Informantene rekrutteres fra andre stillinger, og slutter seg til enheter som oppstilles med henblikk på en spesifikk UNIFIL-kontingent. Derfor har de bare trent sammen med de andre soldatene i denne perioden, og de er ikke kjent med hverandre i forkant, som er tilfellet for de andre kohortene.

At Libanon-informantenes tilknytning til Forsvaret bærer preg av å være *individualiserte*, kommer til uttrykk i at forberedelsene deres primært hviler på ferdigheter de har oppnådd i førstegangstjenesten. De har varierende opplevelser av forberedelsene, der Lennart beskriver dem som «shit», opplever Lars, Lidvar og Ludvig opptreningen som tilfredsstillende. Lennart dro på sin første utsendelse rett etter sin førstegangstjeneste ved infanteriet, og førstegangstjenesten er derfor den egentlige forberedelse for hans del. Han forteller at «[...] det var det som gjorde at jeg på en måte 'catchet' greien, hadde styr på utstyret mitt, kunne våpenhåndtering, så det var ingenting av det som var stress.» (Lennart). Leif-Arne forteller dessuten at rekrutteringsmåten gjør det mulig for han å bevisst unngå perioden med misjonsforberedelsen, fordi at «jeg [lærte] meg fort at hvis jeg ventet og ringte,

så var det alltid en ledig plass og så kan du reise på direkten.» (Leif-Arne). Forberedelsene synes derfor å avhenge av de ferdighetene som soldaten i forveien har, og den kortvarige misjonsspesifikke treningen ikke er tilstrekkelig til å lære nye ferdigheter.

Ettersom Libanon-informantene velger å bli utsendt, noen med kort varsel, og at det i tillegg syntes å være relativt lave krav med hensyn til seleksjonsprosessen, åpner det opp for et større spillerom for at forhold på det biografiske nivået har større innflytelse på at de blir utsendt. Med andre ord synes det rimelig å si at den enkelte informant har større råderom med hensyn til å utøve agens, som i Leif-Arnes tilfelle, der han kan unngå den misjonsspesifikke opptreningen.

7.2.2 Fra stående enhet

Soldaten tjenestegjør i en enhet som er fast oppstilt, og har derfor sitt daglige arbeid i Forsvaret, som innebærer kontinuerlig trening, øvelse og undervisning. Soldaten utsendes med de personene som den daglige tjenesten foregår med, og etter utsendelsen vender soldaten tilbake til den samme enheten, med de personene som vedkommende var utsendt med.

Selv om trening og øvelser tar opp mye tid, særlig i forbindelse med en forestående utsendelse, så gir tjenesten en viss forutsigbarhet, ettersom tilknytningen går utover den enkelte utsendelsen. Soldaten skal eksempelvis ikke søke annet arbeid ved hjemkomst. Til gjengjeld kan den faste ansettelsen bety at soldaten kan se frem til flere utsendelser, og intervallene mellom disse kan være avhengig av hvor ofte enheten blir rotert ut. Fastansettelsen kan altså være betinget av at soldaten er villig til kontinuerlig å la seg utsende, alt etter Forsvarets behov.

Tjenesten er krevende med hensyn til tidsbruk, særlig i forbindelse med kurs eller øvelser, og det er en hverdag som soldaten og pårørende må innstille seg på; arbeid i Forsvaret er en livsstil. Tjenestestedet er som utgangspunkt det samme, og det er nødvendig å etablere en hverdag ut ifra de betingelsene som stilles av tjenesten.

De to marinejegerne Magnus og Mikael, samt Adam, utsendes fra stående enheter som de trener sammen med forut for utsendelsene sine, og særlig de to marinejegerne gjennomgår flere år med intens seleksjon og trening før de blir utsendt første gang. Dette bidrar til at de er eldre ved første utsendelse, enn informanter som utsendes i forlengelse av førstegangstjenesten. Det at de alle tre er fastansatte, betyr at det er en mulighet for å opparbeide erfaring gjennom utsendelser som øker i belastningsgrad. Oppbyggingen av erfaring gjennom flere utsendelser, er en ballast for samtlige

informanter som har vært utsendt flere ganger, men særlig for Mikael og Adam gir deres fastansettelse mulighet for å tilpasse seg til utsendelser med en stadig større belastningsgrad.

7.2.3 Fra førstegangstjeneste til utsendelse (misjonskontrakt)

Soldaten er i førstegangstjeneste, og rekrutteres her til videre utdanning og forberedelse med enheten de utsendes med. Kontrakten gjelder for en enkelt utsendelse, som ligger i forlengelse av førstegangstjenesten, og etterpå vil soldaten som utgangspunkt gå over til det sivile livet igjen. Ettersom soldaten er tjenestegjørende, betyr utsendelsen ikke et bytte i rolle, som eksempelvis fra sivil til soldat, men det kan være en endring i de forventningene som både soldaten og pårørende hadde til militærtjenesten. Utsendelsen innebærer minimum et halvt års ekstra tjeneste i utlandet, og derfor under andre forhold enn førstegangstjenesten. Dette kan ha betydning for den støtten som soldaten opplever. På grunn av den unge alderen for de som gjør førstegangstjeneste, har de færreste etablert familie som blir påvirket av utsendelsen. Derfor er det særlig foreldre og eventuelt kjæreste/samboer som blir påvirket av soldatens utreise.

Førstegangstjenesten skjer tidlig i livsløpet, og den går også typisk forut for videre utdanning. Soldaten har derfor vanligvis ikke etablert seg på arbeidsmarkedet, eller tatt utdanning som kvalifiserer til bestemte posisjoner på arbeidsmarkedet. Etter utsendelsen ligger altså fortsatt en overgang for soldaten, enten til det sivile arbeidsmarkedet, videre utdanning eller videre tjeneste i Forsvaret.

Anne, Audun og Alfred rekrutteres til operasjonen i Afghanistan under førstegangstjenesten. Forut for utsendelsene har de trent sammen med enhetene sine i 3-6 måneder, og det er denne treningen, blant annet den funksjonsspesifikke opptreningen, som gir dem en god forberedelse. Særlig Alfred og Audun opplever at denne treningen kommer til nytte under utsendelsen, som Alfred sier «*[...] fikk [vi] god opptrening, den ene hendelsen der føltas det jo som en case vi hadde øvd på.*» (Alfred).

Denne mer *institusjonaliserte* tilknytningen til Forsvaret kommer til uttrykk ved at informantene i Afghanistan- og Marinejegerkohortene har gjennomgått misjonsforberedelse (eller generell trening) over lengre tid, i de samme enhetene som de utsendes med. Informanter i de to kohortene er også tilknyttet Forsvaret en lengre periode før utsendelsen; de er med andre ord tydeligere innlemmet i Forsvaret i tiden frem mot utsendelsen sammenlignet med Libanon-informantene. Derfor foregår det også en lengre, og mindre synlig seleksjonsprosess, ettersom deres beslutning om, og utvelgelse til å

bli utsendt, på samme måte foregår over lengre tid enn Libanon-informantene. I informantenes beskrivelser av sine opplevelser under utsendelsene, blir det tydelig at særlig Afghanistan-informantene opplever en høyere grad av samsvar mellom forberedelsene og sine opplevelser i Afghanistan. Libanon-informantenes beskrivelser av forberedelsene bærer derimot ikke preg av å samsvare med den misjonsspesifikke opptreningen.

7.3 Utsendelsene: fra ansikt-til-ansikt i Libanon til militære oppdrag i Afghanistan

I kraft av at UNIFIL-operasjonen i Libanon var en fredsbevarende operasjon, også da Norge bidro, skiller den seg fra operasjonene i Afghanistan, som blant annet har hatt karakter av stabiliseringsstyrke, fredsopprettelse og mentoringsoppdrag (Gjeseth 2012: 18). I sammenligningen av de opplevelsene informantene beskriver, trer det hos Libanon-informantene frem en tettere kontakt til sivilbefolkningen, særlig sammenlignet med Afghanistan-kohorten. Utsendelse til Libanon ser ut til å ha rommet tettere relasjoner med lokalbefolkningen, som når Lidvar beskriver flere tilfeller der han spiser middag hos den lokale sivilbefolkning. Leif-Arne setter selv opp kontrasten mellom opplevelsene hans i Afghanistan tidlig på 2000-tallet og opplevelsene fra Libanon på 90-tallet:

«[J]eg fikk aldri det samme forhold til Afghanistan som jeg fikk til Libanon. Libanon der var det veldig sånn at gikk du sakte forbi et hus, så ble du tatt inn til te, og de var veldig sånn vennligsinnet og oppriktig glade for at vi var der, for så lenge vi var i Libanon så dempet vi konfliktnivået for deres del, de sivile. Så der følte jeg meg mye mer velkommen [...]» (Leif-Arne)

Denne kontrasten kommer også til uttrykk ved at Afghanistan-informantene stort sett ikke snakker om tette relasjoner til sivilbefolkningen, og at sivile fyller relativt lite i de opplevelsene de forteller om fra utsendelsene. Når sivile nevnes av Afghanistan-informantene, er det gjerne i forbindelse med konkrete oppdrag som informantene har utført i Afghanistan, som når Anne behandler lokale kvinner i en landsby under et oppdrag, men det er i liten grad snakk om at hverdagen i Afghanistan byr på direkte møter med sivilbefolkningen. Forskjellen mellom nærheten til den sivile befolkningen, skyldes i høy grad forskjellen i konfliktnivået i de to operasjonene (Haaland 2010: 549), men det synes å ha en betydning for hvordan informantene tar opplevelser fra utsendelsene med videre i livet. Særlig Lidvar, Lars og Leif-Arne gir utdypende beskrivelser av kontakten med sivilbefolkningen og hvordan møtet med kulturen og sivile gir refleksjoner om kulturforskjeller og endrer deres syn på

konflikten eller lokalbefolkningen. Dette kommer i mindre grad til uttrykk for Afghanistan-informantene, hvor beskrivelser og eksempler fra de militære funksjonene og oppdrag fyller mer.

Libanon- og Afghanistan-kohortene skiller seg også fra hverandre i opplevelsene av motstandernes aktivitet, eller mer presist i måten de har opplevd å bli konfrontert av de stridende aktørene. Der Afghanistan-informantene beskriver en bevisst beskytning fra Taliban sin side, tegner det seg for Libanon-informantene et bilde som Leif-Arne oppsummerer med at «... i Libanon der følte jeg ikke at noen med overlegg ønsket å drepe meg[...].» (Leif-Arne). Nesten alle informantene i kohortene har altså opplevd beskytning i løpet av utsendelsene sine, men for Libanon-kohorten har den vært mindre målrettet, hvilket også kommer til uttrykk i at beskytningen har kommet fra flere ulike parter, som ikke har vært identifisert som motstandere på grunn av operasjonens fredsbevarende profil. Forskjellene mellom bevæpningen betyr en forskjell på beskytningens art: de ulike stridende partene i Libanon har tyngre militær hardware, som stridsvogner og artilleri, og derfor beskriver flere Libanon-informanter nettopp beskytning med disse våpensystemene. Taliban i Afghanistan har ikke tilgang til de samme tyngre våpen, men veisidebomber nevnes derimot av størstedelen av Afghanistan- og Marinejeger-informantene. Libanon-informantene nevner dem i liten grad.

Opplevelsen av å bli konfrontert eller truet med våpen på kloss hold går også bare igjen hos Libanon-informantene, men det er til gjengjeld noe fire av dem forteller om. Det er opplagt at UNIFILs fredsbevarende karakter og de krevende roller som de norske soldater inntok mellom de stridende partene i Libanon, sammen med de restriktive reglene for maktanvendelse, betyr en tettere kontakt til de ulike partene. Dette medfører sannsynlighet for andre former for hendelser, særlig sammenlignet med Afghanistan-informantene. Ludvigs eksempel fra hans utsendelse, går igjen hos flere Libanon-informanter, der trusler var en tilbakevendende hendelse:

«[Militsen] hadde jo en kar som kom hver søndag i narkorus og laget bråk, siktet på oss med pistol og truet med å skyte oss. Det var mye sånt der nede da, vi kunne jo stille klokken etter det.» (Ludvig)

Det er ikke bare mellom de ulike operasjonsområdene at det ses en forskjell i opplevelsene som informantene forteller om, da det På samme måte kan ses en forskjell mellom de tidspunktene informantene har vært utsendt til operasjonene. Disse forskjellene fremhever viktigheten av å se veteraners opplevelser i sammenheng med tid og sted, altså å spesifisere den geografiske plasseringen utsendelsen foregår i, samt det historiske tidspunktet for den. Lennart blir eksempelvis utsendt rett før Israel påbegynner en offensiv, noe som betyr at «[...] vi hadde jo en uke hvor det haglet med

granater fra begge sider, vi lå midt mellom.» (Lennart), en opplevelse som skiller seg betydelig fra den resterende perioden i utsendelsen. På samme måte opplever Audun situasjonen rolig i Afghanistans hovedstad Kabul midt på 2000-tallet, ettersom det har blitt opparbeidet en stor amerikansk troppekonsentrasjon. Dette står i sterk kontrast til Adams opplevelse rundt 2010 i den nordlige Faryab-provinsen, der han forteller om intens periode der de var ”oppe i 30 stridskontakter, det var sånn annenhverdag, hver tredje dag, teoretisk sett, så var vi i kamp.» (Adam).

7.4 Ulike grader og funksjoner disponerer for ulike opplevelser under utsendelsen

Det er ikke bare mellom de ulike operasjonene og den historiske perioden som har betydning for variasjonen av opplevelsene for norske soldater som utsendes. Variasjonen kan også henge sammen med militær grad og funksjon, som kan ha betydning for hvilke typer hendelser individene opplever. Her er det mer presist å si at ulike grader og funksjoner øker sannsynligheten for å oppleve ulike typer hendelser. Ettersom konflikt- og krigsområder er notorisk uforutsigbare, innebærer de likevel en risiko for å bli eksponert for mange ulike opplevelser, uansett grad og funksjon. Som det fremgår av kapittel 6, kan forhold som går forut for tjenesten, ha betydning for hvordan fordelingen i Forsvarets ulike funksjoner og roller, og dermed ha innflytelse på de opplevelsene norske soldater utsettes for i utsendelsene sine.

Lars og Lidvar er begge utsendt som offiserer i stabsfunksjoner ved NORBATT, den norske infanteribataljonen i Libanon, og opplevelsene de beskriver fra utsendelsene bærer preg av at de har hatt tettere kontakt med sivilbefolkningen, likesom de i kraft av deres grad har hatt mer ansvar enn menige soldater. De opplevelsene de forteller om, inneholder derfor også møter, og konflikter, med andre norske soldater. Derimot bærer opplevelsene til Lennart, Ludvig og Leif-Arne, alle tre menige med funksjoner i geværlagene i NORBATT, mer preg av konfrontasjoner med de stridende partene, der de forteller om opplevelser med å bli truet med våpen i operasjonsområdets sjekkposter. Det er altså en sammenheng med deres grad og de funksjoner som de bestrider. Men selv når Lennart senere blir utsendt som offiser og fører i et geværlag, opplever han de samme truende situasjonene i sjekkpostene; her er det altså funksjonen hans som betyr at han er eksponert for truslene, mens graden ikke gir han en distanse til disse.

Forskjellene i opplevelsene til Libanon-informantene bringer frem spørsmålet om visse kjennetegn spiller en rolle for det som kan kalles seleksjon til eksponering for kamphandlinger eller alvorlige hendelser. Amerikansk forskning viser at det er en sammenheng mellom eksponering for

kamphandlinger, og klassebakgrunn og utdanningsnivå (MacLean 2010). I denne sammenhengen er det påfallende at der ses en forskjell på hvilke opplevelser som preger deres utsendelser, ettersom Lidvar og Lars begge har gjennomført videregående skole og som de eneste Libanon-informantene utviser ytterligere akademisk interesse, mens Lennart og Ludvig ikke har gjennomført videregående skole eller har interesse for høyere utdanning, når de kommer i Forsvaret. Utdanningsnivå og akademiske ambisjoner kan altså ha preget både overgangen til Forsvaret, der Lars og Lidvar er på befalsskole i førstegangstjeneste, og dernest plasseres de i mindre eksponerte funksjoner under utsendelsene, i det minste sammenlignet med Ludvig, Lennart og Leif-Arne sine beskrivelser av alvorlige hendelser i utsendelsene. Alder kan også ha betydning her, ettersom Lidvar og Lars er rundt ti år eldre enn de tre andre Libanon-informantene ved deres første utsendelse; de har altså hatt mer tid til å oppnå sin militære grad og dermed funksjon under utsendelse. Utsendelsen har ikke vært et krav for Lidvars faste ansettelse i Forsvaret, ettersom det først fra 2004 ble et krav for norske offiserer (Saxi 2010: 32). Det kan også bidra til at han er eldre når han utsendes første gang. Samlet danner det seg et bilde av at både individuelle forhold forut for tjenesten, sammen med Forsvaret institusjonelle innretning, har betydning for hvilken posisjon soldaten har i Forsvaret.

I Afghanistan-kohorten er alle informantene menige når de er utsendt, men funksjonene deres varierer. Anne og Alfred er begge utsendt i sanitetslag, hvilket betyr at de primært skal ivareta sårede, både sivile, allierte og egne soldater, mens de ikke har desiderte offensive roller under kamphandlinger. Audun og Adam har derimot funksjoner knyttet til infanterienheter, og deres rolle er altså å betrakte som mer offensive, med en mer direkte involvering under kamphandlinger. Dette betyr at de alle er eksponert for kamphandlinger, men når de beskriver deres opplevelser bærer de nettopp preg av hvilke funksjoner de har hatt: Anne og Alfred har primært hatt til oppgave å behandle sårede, mens Audun og Adam har hatt sikringsoppgaver eller direkte involvering i kamphandlinger, hvilket Adams mange opplevelser med stridskontakter særlig fremhever.

7.5 Marinejegerne: spesielle operasjoner og funksjoner

I kraft av å være del av spesialstyrkene, beskriver Magnus og Mikael opplevelser fra deres utsendelser som skiller seg fra de andre informantene. De har begge vært utsendt til Afghanistan, hvor både karakteren av operasjonene og deres funksjoner er annerledes. Karakteren av operasjonen i Afghanistan endret seg gjennom årene for Marinejegerkommandoen, hvilket uttrykker seg ved at det midt på 2000-tallet dreide seg om lengre rekognoseringsoppdrag i Helmand-provinsen, et fokus på

etterretning i årene omkring 2010, og videre til mentorering av en afghansk spesialenhet fra 2015 (Marinejegerkommandoen u.å.). Variasjonen i operasjonen betyr at opplevelsene til Magnus og Mikael også varierer betydelig, og dette avspeiles både i treningen de får forut for utsendelsene, og de funksjonene de har i dem. Det som går igjen i opplevelsene deres, er at de har hatt en høyere grad av initiativ med hensyn til kamphandlinger. Dette har bidratt til at Mikael er villig til å bli utsendt flere ganger, for som han sier:

«[...] der er det vi som skaper forutsetningene og velger tid og rom, og velger hva vi går inn i og hva vi ikke går inn i, kontra det å leve med den der kontinuerlige usikkerheten, gjerne uke etter uke, når man kjører på veiene, 'når blir man skutt på?', 'når kjører man på en IED?', 'får vi den flystøtten når den trengs?'» (Mikael).

Spesialoperasjonene gir ikke bare mer initiativ med hensyn til kamphandlinger, ettersom funksjoner innenfor innhenting og etterretning samtidig gir Mikael et større overblikk over operasjonen og situasjonen i Afghanistan, noe han verdsetter etter hvert som han blir utsendt til samme område flere ganger. Magnus verdsetter dessuten variasjonen i spesialoperasjonene i seg selv, ettersom han trives med de forskjellige utfordringene som variasjonen innebærer.

Her kommer det særlig til uttrykk hvordan deres ansettelsesforhold og tilknytning til samme enhet, gir de verdifull erfaring og trening som de kan bruke i fremtidige utsendelser, og i tillegg får de stadig mer omfattende kjennskap til operasjonen i Afghanistan. Mindre synlig, men kanskje like relevant, er at de på grunn av den lange seleksjons- og treningsperioden, er eldre når de utsendes første gang. Når de i tillegg har ungdomserfaringer som bidrar til at de blir utsendt som marinejegere, gir det styrke til spørsmålet om hvorvidt det er visse personer som på en mindre synlig måte selekteres til ulike typer hendelser, på et senere tidspunkt i livet, ved utsendelsene i internasjonale operasjoner.

7.6 Alvorlige hendelser: bekreftende og traumatiserende hendelser

Nordstrand et al. (2019: 4) deler i deres studie av norske Afghanistan-veteraner stressende begivenheter i krigssoner inn i tre kategorier: *personal threat*, *witnessing* og *moral challenges*. Av disse er det bare de to første som informantene i dette prosjektet forteller om³; samtlige informanter har altså opplevd å bli utsatt for personlig fare og/eller å være vitne til belastende begivenheter,

---

³ Dette kan henge sammen med at moralsk utfordrende hendelser er vanskeligere å dele i intervjusituasjonen

eksempelvis kjent eller sett andre som ble skadd eller drept, vært nær ofre for krigshandlinger eller selv vært utsatt for fare. Det fremgår et mønster i opplevelsene deres fra utsendelsene; der Libanon-informantene i høyere grad har opplevd å bli truet med våpen på nært hold, eller mindre intensjonell beskytning, har Afghanistan-informantene heller opplevd direkte og intensjonell beskytning. De fleste informantene beskriver ikke disse opplevelsene utelukkende som negative eller belastende, og noen ser dem som berikende eller bekreftende. Derimot beskriver andre informanter hendelser som gjør et mer entydig negativt inntrykk på dem. For å forstå dette, er det nyttig å dele disse hendelsene opp i to ulike typer ut ifra informantenes beskrivelser, og de kjennetegnene som gjør seg gjeldende for dem; de kan således deles opp i *bekreftende hendelser* og *traumatiserende hendelser*.

At informantene i dette prosjekt i høyere grad beskriver opplevelser som minner om bekreftende hendelser, og i mindre grad traumatiserende, kan henge sammen med måten rekrutteringen til prosjektet har foregått. Det kan altså være snakk om en seleksjonseffekt, som betyr at veteraner som har opplevd traumatiserende hendelser, er mindre villig til å fortelle om sine opplevelser, og dermed delta i prosjektet. Men de opplevelsene som informantene forteller om, kan også indikere viktigheten av å overveie hvilken kontekst som opplevelsene finner sted i, noe som er relevant når det er forskjell på sammenhengen mellom forberedelsene og opplevelsene som informantene beskriver frem til utsendelsen. Det er påfallende at informantene som opplever en sammenheng mellom forberedelsene og alvorlige hendelser, beskriver dem på en mer positiv måte. Her er altså de sosiale rammebetingelsene med på å forme opplevelsen av de alvorlige hendelsene. Et ensidig fokus på den negative siden ved alvorlige hendelser, risikerer i tillegg å være en hindring for å dele av sine opplevelser fra utsendelsen, som Audun synes å påpeke:

«[J]eg snakker ikke med folk som ikke har vært ute om det å være ute, for det er jo ikke et poeng, de har ikke forutsetning for å forstå det. [...] [M]an begynner å fortelle ting og hvordan det er og hvordan du har opplevd ting, og så er folk jo veldig morbide, de vil jo høre det morbide [...]» (Audun)

7.6.1 Bekreftende hendelser

Uansett alvorlighet, oppleves disse hendelsene som positive, enten ved å virke som en bekreftelse på tilstrekkeligheten av individets (eller lagets) ferdigheter, person eller verdenssyn. Disse opplevelsene synes å være kilde til mestringsfølelse og i noen tilfeller også stolthet. At denne typen hendelser oppleves som positive, særlig i retrospekt, er ikke ensbetydende med at de oppleves som

konsekvensløse eller ufarlige. Tvert imot fremstår de som situasjoner der individets, og ofte enhetens handlinger har bidratt til at en truende situasjon fikk et ønsket utfall eller at den ble håndtert «etter boken». Noen særlige kjennetegn ved denne typen hendelser, er at de tester individets og lagets spesifikke funksjoner, og/eller gir mulighet for at individets handlinger har en innflytelse på hendelsens forløp.

Alfred gir et beskrivende eksempel på en av disse hendelsene når kjøretøyet til en alliert kjører på en veisidebombe og hvordan det, på tross av alvorligheten, blir en bekreftende hendelse:

«Ja det var stygt, det var stygt. Jeg husker ikke om det var 4-5 som satt i den bilen [...] det var noen som vi klarte å redde og noen klarte vi ikke å redde, du så kanskje at dette gikk ikke an. Men jeg sitter på en måte igjen, med et godt bilde av den situasjonen i den forstand at, det var selvfølgelig dramatisk alt dette her, men det fungerte, så dette var en typisk case som vi drev og trente på [...] det gikk veldig bra eller etter boken, det er nesten litt mekanisk eller stygt å si det, men for vår del som en rent sånn sanitets-sak, så gikk dette veldig bra [...] Så ja, jeg tror det er en stolthet der, vi ble testet på at vi var gode på det vi skulle og det fungerte. Dette er jo en situasjon der hvis ting hadde gått til helvete, da hadde jeg nok slitt mer med den i ettertid, det tror jeg.» (Alfred)

Den siste setningen er ambivalent, ettersom Alfred forteller at han kunne «ha slitt mer med» situasjonen i ettertid, men samtidig synes det viktig å påpeke at bekreftende hendelser ikke nødvendigvis er noe som veteranen glemmer igjen i ettertid. Det er nettopp at den virker som kilde til etterfølgende mestringsfølelse, stolthet eller bekreftelse, mer enn den er traumatiserende, som er et viktig kjennetegn ved denne type hendelser.

7.6.2 Traumatiserende hendelser

Disse hendelsene er kjennetegnet ved at de oppleves som utpreget negative, altså at de på den ene eller annen måten erindres ensidige og uten positive elementer. De er kjennetegnet ved at individet er etterlatt uten mulighet for å handle i situasjonen, at individets handlinger ikke kan påvirke situasjonens utfall, samt at den traumatiserende hendelsen i høy grad oppleves individuelt, sådan at selv om den skjer i en enhet, opplever soldaten å være isolert fra andre. De går dessuten utover den spesifikke funksjonen og forberedelsen som soldaten har mottatt forut for hendelsen. I etterkant av

denne typen hendelser er det typisk ikke noen særlig debriefing av situasjonen, hvilket kan forsterke følelsen av isolasjon.

Når Ludvig opplever å bli tatt til fange av en milit, etter et sammenstøt med norske styrker i Syd-Libanon, er dette et eksempel på en traumatiserende hendelse; det er også på bakgrunn av denne hendelsen at Ludvig senere blir diagnostisert med post-traumatisk stress:

«[A]kkurat når jeg kommer ut, da hører jeg utrykningsvognen vår komme, og så fikk jeg beskjed om å legge meg på bakken på veien, da kommer utrykningsvognen og de begynner å skyte mot vognen, og da kommer de, jeg vet ikke om det var en eller to, og sparker meg og slår med kalasjnikovene over ryggen og sparker meg i hodet, så begynner kulene å fly over meg. Og da ligger jeg på bakken og tenker, jeg husker det som var det i går, at 'nå kommer jeg ikke hjem', det var min første tanke, akkurat på dagen en uke der jeg skulle hjem, det var min første tanke. [...] Vi var vel en tre av oss som fikk [uhørlig] og han som ble skutt i armen, og så var det en 20-25 stykker som ble banket opp, så det var skikkelig juling. Jeg hadde jo blå merker på kroppen og sånne ting. Det tok vel en to-tre timer minst, [...] så ble det jo avblåst alt sammen, og så gikk jeg jeg jo på jobb igjen, så satt jeg igjen i brakken, det var bare 20-30 meter fra brakken til der hvor vi sto på vakt. Så kommer sjefen og så tar vi ti minutter [prat], det var alt vi fikk av det, det var ingenting med debriefing.» (Ludvig)

7.7 Diskusjon

At veteraners livsløp er innleiret i historisk og biografisk kontekst, kommer til uttrykk når informantene beskriver deres tjeneste og utsendelse i Forsvaret. Den norske verneplikten er en grunnleggende og gjennomgående forutsetning for at de erverver seg erfaringer og opplevelser som er med på å forme livsløpene deres. Førstegangstjenesten utgjør derfor en historisk kontinuitet da den fungerer som veien til internasjonale operasjoner for samtlige informanter. Skiftende sosiale rammebetingelsene som informantenes livsløp utspiller seg i, er på samme måte med på å uttrykke hvordan endringer, særlig i forsvarsstrukturen, bidrar på ulike måter til å utforme livsløpene deres. Skiftet mot et innsatsforsvar, innebærer samtidig en økt profesjonalisering. Dette fører til en historisk endring, der tilknytningen til Forsvaret for Libanon-informantene fremstår som individualisert, mens det for Afghanistan- og Marinejeger-informantene kan beskrives som institusjonalisert. Dette betyr at de yngre veteranene i høyere grad er innleiret i Forsvaret som institusjon. Dette ses særlig i misjonsforberedelsene, som både har vært lengre og som har foregått med de samme kollegaene som

de utsendes med. Dette er ikke tilfellet med de eldre informantene, hvis utsendelser er mer preget av de ferdighetene de har ervervet seg, før de tar beslutningen om å bli utsendt.

Opplevelsene under utsendelsene varierer avhengig når og hvor informantene er utsendt, samt roller, funksjoner og grad. Når perioden før tjenesten kan bidra til å selektere personer til ulike posisjoner, kan det muligens være snakk om at visse personer selekteres til visse opplevelser, på en måte som går ut over Forsvarets konkrete seleksjonsprosess. Uansett om dette er tilfellet, er hverken rolle, funksjon eller militær grad en sikker beskyttelse mot å bli eksponert for alvorlige hendelser under utsendelser. Disse hendelsene er likesom livsløpene som helhet, innleiret i sosiale rammebetingelser, ettersom hendelsene ikke har en essensiell betydning for livsløpet. Avhengig av rammene hvori den alvorlige hendelsen skjer, kan den bli enten en positiv bekreftende hendelse, eller en negativ og traumatiserende hendelse. Denne analytiske dikotomi skal ikke skjule at hendelsene uansett er alvorlige, men de to typene henleder oppmerksomheten på at veteraners opplevelser ikke bare er individuelle, men samspiller med den sosiale konteksten de foregår i.

8.0 Tjenestens betydning for sivile livsdomener

Uansett om tjenesten i Forsvaret kan være tidsoppslukende for soldaten, skjer det andre ting i livet sideløpene med tjenesten. For å forstå sammenhengen mellom tjenesten og utfoldelsen i andre elementer i informantens livsløp, tar dette kapitlet for seg spørsmålet «*Hva kjennetegner tjenestens innvirkning på informantens sivile livsdomener under tjenesten?*». Her er det igjen nyttig å se på de tre tilknytningstypene, idet det tegner seg et mønster avhengig av tilknytningen informantene har hatt til Forsvaret, mens Forsvarets innretning som en total institusjon er et gjennomgående trekk. Tjenestens betydning for livsløpet blir særlig tydelig med hensyn til sosiale relasjoner utenfor Forsvaret, særlig med hensyn til parforhold, familieliv og vennskap. Måten tjenesten har innflytelse på, er blant annet ved å være kilde til uoverensstemmelser mellom de forventningene, erfaringene og forståelsene som finnes i den militære og sivile del av soldatens liv, uoverensstemmelser som kan beskrives som en *de-synkronisering* i livsløpet. Dette foregår særlig under selve tjenesteperioden, men som kapittel 9 beskriver, kommer de-synkroniseringen også til uttrykk etter tjenesten. De-synkroniseringen må derfor ses som prosessuell, ettersom den uttrykker seg løpende gjennom livsløpet til veteranen. De-synkroniseringen kan ikke forstås uten samtidig å ta hensyn til at det løpende skjer et *synkroniseringsarbeid*, både individuelt, i relasjoner og institusjonelt. Dette synkroniseringsarbeidet består av aktive handlinger som har til hensikt, eller som konsekvens, å redusere de uoverensstemmelsene som finnes mellom den militære og sivile delen av soldatens liv. De følgende avsnittene viser hvordan både de-synkroniseringen og synkroniseringsarbeidet kommer til uttrykk i de sivile livsdomenene.

8.1 Parforhold: soldatens fravær og ulike forventninger

Ettersom de tre tilknytningstypene innebærer ulike måter soldaten kan sies å være deltakende i eller fraværende fra parforhold, varierer betydningen som utsendelse og særlig tjenesten har som følge av dette. For yrkessoldatene i stående enheter innebærer tjenesten faste ansettelse, og den utgjør et vilkår for eventuelle parforhold. Tjenesten er med andre ord en fastlagt betingelse for parforholdet til soldatene og deres kjæreste, samboer eller ektefelle, hvor utsendelsene utgjør en del av betingelsene. På grunn av den løpende treningen og øvelsesaktiviteten, er soldaten fraværende en stor del av tiden, og dette fraværet er dermed noe som preger hverdagen i parforholdet, som begge parter i forholdet må forholde seg til. Ytterligere innebærer soldatyrket en risiko, hvilket er enda et element som kan virke belastende for parforholdet, særlig for den sivile part. Mikael forteller at de betingelsene som

tjenesten stiller, virker som en belastning for det forholdet han er i når han blir marinejeger, og hvordan det skaper en de-synkronisering mellom hans og samboerens forventninger til livet:

«[N]år jeg ble sendt til Kabul for første gang [...], så var det mye friksjon, det var egentlig helt sånt elementært 'hvordan kan du velge dette livet, der du reiser ut til et fremmed land og gjør en jobb og så sitter jeg alene hjemme uten noen å spise fredagstaco med og se på Skavlan?'» (Mikael).

Tjenesten er ikke den eneste kilden til friksjonen i parforholdet, men den blir en ekstra belastning. Belastningen bidrar dessuten til at han løpende reflekterer over hvorvidt han skal fortsette i tjenesten, og fremhever hvordan de-synkroniseringen har innflytelse på både det militære og sivile liv. Disse kontinuerlige refleksjonene over tjenesten bærer han med videre til et senere forhold, der særlig hans dårlige samvittighet over sitt fravær, bidrar til en fortsatt revurdering av tjenesten som han ellers trives i. Det er først gjennom en tydelig forventningsavstemming med samboeren, at han faller til ro med å være både operativ marinejeger og samboende. Uoverensstemmelser i forventningene går igjen i Magnus sin beskrivelse av sine parforhold under tjeneste, der han faller til ro i et parforhold som følge av at han «matcher» bra med hans kommende hustru, der hennes aksept og forståelse for hans tjeneste som operativ marinejeger er viktig.

For informantene som har blitt rekruttert til internasjonal tjeneste under førstegangstjeneste, er det bare Audun som er i et forhold når han kommer inn i Forsvaret. Han tar beslutningen om å bli utsendt uten å drøfte det med samboeren, og forholdet tar da også slutt underveis i utsendelsen, der han mottar et «Dear John»-brev, hvor samboeren gjør det slutt med han. Alfred har et løst forhold når han trer inn i Forsvaret, men hans lange fravær under førstegangstjenesten og den etterfølgende utsendelsen, bidrar til at det aldri blir mer av forholdet, noe Alfred synes å forvente. Felles for dem er at førstegangstjenesten innebærer en bevissthet om et fravær fra det sivile liv, som synes å medføre en forventning om at parforholdene uansett ikke vil overleve. Tjenesten i Forsvaret kombinert med den unge alderen, fører til at parforhold har vanskelig ved å bli opprettholdt for denne gruppen. Anne møter sin kjæreste kort tid før sin utsendelse, og dette innebærer en felles bevissthet og forventning i forholdet om at hun vil være borte. Med andre ord oppstår ikke den samme de-synkroniseringen, ettersom betingelsene som tjenesten innebærer er kjente for begge.

Libanon-informantene som har blitt rekruttert fra reserven eller andre stillinger i Forsvaret, varierer mer i alder og i hvilket omfang de er i etablerte parforhold. Lidvar og Lars er begge gift og har barn når de utsendes, mens Ludvig, Lennart og Leif-Arne er i parforhold. Der de gifte informantenes

forhold ikke påvirkes nevneverdig, er de mindre etablerte forholdene mer utsatt i det relativt plutselige skiftet som skjer når informantene blir utsendt. Dette er tydeligst for Leif-Arne, som blir utsendt flere ganger mens han fortsatt er sammen med den samme samboeren. Det er også her skillet mellom forventningene deres til parforholdet kommer til uttrykk, ettersom han bare i begrenset omfang involverer henne i sine overveielser rundt utsendelsene.

Forsvarets bidrag til synkroniseringsarbeidet, kommer også til uttrykk for Leif-Arne, ettersom han underveis i sin utsendelse får ekstra permisjon for å redde forholdet. Uansett, så betyr muligheten for å bli utsendt på relativt kort varsel, at det kan føre til plutselige forstyrrelser i forutsetningene og forventningene i forholdet. Dette står i kontrast særlig til informantene som er fastansatte i Forsvaret på 2000-tallet, ettersom tjenesten og dermed utsendelsene ligger som en forutgående premiss for parforhold. Leif-Arnes situasjon minner om *life-course-disruption* hypotesen, der tjenesten blir en forstyrrelse for soldatens livsløp, med hensyn til etablerte parforhold, ekteskap, arbeid eller lignende, særlig når den forekommer senere i livsløpet (Wilmoth og London 2013: 7). Utsendelsene leder ikke til brudd i Leif-Arnes forhold, men det er noe som preger forholdet etterfølgende fordi utsendelsene, som ellers er en positiv del av hans liv, blir et sårt tema i forholdet.

Erfaringer og opplevelser i utsendelsene kan også komme til uttrykk på en måte som bidrar til de-synkronisering i parforholdet. Dette kan skje ved at opplevelsene av å være i et krigsområde, i større eller mindre grad kan endrer prioriteringene eller verdiene til veteranen. Lidvars hustru bemerker da også at opplevelsene hans betyr at de i noen situasjoner har hatt ulike oppfatninger eller prioriteringer:

«[N]år du kom hjem igjen og så videre frem over i årene også, så kunne du gjerne bli litt hissig og litt irritert på ting som var viktige for oss og for andre, for han så det i perspektiv av hva han hadde opplevd i Libanon og 'det der er jo bare bagateller'. Mens vi synes det var mer enn bagateller.» (Lidvars hustru)

8.2 Vennskap og de-synkronisering

De tre ulike tilknytningene, stiller på samme måte tre ulike forutsetninger til de sivile relasjoner underveis i tjenesten og utsendelsen. Den faste ansettelsen i Forsvaret legger også her begrensninger på hvor mye tid soldaten har til å ta vare på de sivile relasjoner. Det er beskrivende for denne gruppen, når Adam forteller om sine vennskap at:

«[d]et ble mer og mer dem i Forsvaret, for det er vanskelig å opprettholde relasjonene hjemme, når man ikke er hjemme så ofte som jeg kanskje burde ha vært. Jeg har selvfølgelig klart å opprettholde de viktigste relasjonene, men alle de bekjente, de er jo borte, du klarer ikke å opprettholde dem.» (Adam)

Samtidig betyr tiden som Forsvaret tar opp, at *«det er vanskelig å få nye sivile venner når man ikke omgås med sivile mennesker.»* (Adam). I Adams eksempel er det særlig den fysiske tilstedeværelsen, som bidrar til at tjenesten medfører en de-synkronisering; «gapet» mellom den sivile og militære delen av livet øker. Den geografiske sentraliseringen av Forsvaret, som følge av endringer gjennom 1990- og 2000-tallet, kan sies å bidra til synkroniseringsarbeidet, noe som en informant gir særlig uttrykk for når tjenestestedet flytter nærmere hjembyen. Denne omplasseringen gjør det enklere å opprettholde kontakt med familie, venner og kjæreste.

Men det er mer enn bare tiden og avstand som spiller en rolle for de sivile relasjonene for yrkessoldatene, idet tjenesten i Forsvaret innebærer aktiviteter som det er vanskelig for sivile å relatere til. Dette henger sammen med det *erfaringsfellesskapet* (se avsnitt 5.4) som oppstår mellom medsoldatene, og som betyr at:

«[d]et er vanskelig å snakke om de tingene, eller ting som har skjedd, jeg kommer ikke så langt med sivile venner, det er stort sett kollegaer som har sett eller opplevd de samme eller lignende ting, hvis man skal diskutere de ting.» (Mikael).

Kombinasjonen av avstanden til sivile vennskap og de særlige erfaringene som militæret gir, medfører at en betydelig andel av de sosiale relasjoner består av andre soldater eller tidligere soldater, og at det i tillegg blir vanskeligere å etablere en felles forståelse med sivile venner. Tid spiller også en rolle her, ettersom de fastansatte soldatene tilbringer en større del av livet i Forsvaret, og dermed pågår de-synkroniseringsprosessen også over lengre tid. Lennart, som etter UNIFIL-utsendelsene gjør karrierer i Forsvaret og dermed utsendes flere ganger, gir et eksempel på hvordan synkroniseringsarbeidet kan komme til uttrykk med hensyn til vennskap, når han i forbindelse med utsendelsene har vært veldig aktiv med å holde kontakten, ettersom at *«[...] jeg har holdt veldig god kontakt med [vennene], jeg har alltid tenkt at det er meg som reiser, så det er min jobb å holde kontakt tilbake.»* (Lennart).

For soldaten som går direkte fra førstegangstjenesten til utsendelse, innebærer tjenesten fortsatt et fravær fra den sivile omgangskretsen, men ettersom tjenesteperioden er av kortere varighet, skjer ikke

den samme forstyrrelsen av relasjonene; soldaten kan forventes å vende tilbake til vennskapene når tjenesten er avsluttet. Den unge alderen som førstegangstjenesten, og dermed utsendelsen skjer i, betyr samtidig at det er en periode der flere sivile venner sideløpene er i en overgangsperiode, der de er opptatt med andre aktiviteter. Dermed er det også mindre nødvendig at det må foregå et aktivt synkroniseringsarbeid med hensyn til å opprettholde vennskapene. Det som synes vesentlig for relasjonene er i høyere grad hva som skjer i livet etter at tjenesten er avsluttet. Alfred opplever eksempelvis ikke sine to år i Forsvaret som en forstyrrelse for sine vennskap:

«Jeg opplever at det har vært lett å ta opp igjen egentlig, dette her har jo vært perioden der vi begynte å studere, så de vennene jeg hadde hjemmefra, det var jo gjerne samme ting de gjorde, de var kanskje et år i Forsvaret eller på folkehøyskole. [...] På den måten var alle liksom spredt for alle vinder og så møttes på sommeren, så det har vært veldig greit.» (Alfred)

For soldaten som rekrutteres fra reserven, innebærer den bratte overgangen tilbake til tilværelsen etter utsendelsen, samtidig en tilbakevending til de sosiale relasjonene. Derfor har utsendelsen i seg selv lite innflytelse på vennskapene, og det er dermed mulighet for å opprettholde dem på tross av fraværet. Leif-Arne gir dog et eksempel på hvordan han får et annet syn på den sivile tilværelsen, noe som forventes å skille seg fra sivile venner, og som dermed kan forstås som et uttrykk for desynkronisering med hensyn til oppfatningen av den sivile tilværelsen:

«[N]år du kom hjem så var det så kjedelig, det var så fryktelig kjedelig, jeg husker at vi kalte det sivile 'Intet'. Det var liksom at når du kom hjem igjen, så var det ingenting som skjedde, det var bare å feste og være litt med venner og så ble det veldig kjedelig og så reiste du ut igjen.» (Leif-Arne)

8.3 Familielivet: soldatens tjeneste er familiens vilkår

Et kjennetegn for informantenes militærtjeneste, og særlig deltakelsen i internasjonale operasjoner, er at dette har en særlig innvirkning på familierelasjoner. Dette kan ses i sammenheng med at både familien og militæret kan forstås som «grådige institusjoner» som begge stiller krav til at medlemmene skal gi dem omfattende ressurser og lojalitet (Seagal 1986). Det er altså i spenningsfeltet mellom disse grådige institusjonene, at flere informanter på et tidspunkt i livet har befunnet seg, og hvor de har opplevd konflikter mellom dem. Hertil knytter det seg samtidig det viktige forholdet at det i familiene vil være andre individer involvert, og konfliktene fremhever

hvordan veteranenes livsløp må forstås i et samspill som forbundne liv. Det er bare informanter som er fastansatte i Forsvaret eller rekruttert fra reserven som etablerer familie under tjenesten eller mellom utsendelsene. Dette henger sannsynligvis sammen med at informantene som utsendes i forlengelse av førstegangstjenesten, er såpass unge at det er uvanlig å ha etablert familie.

I Libanon-kohorten har både Lars og Lidvar etablert familier før deres første utsendelse. Lars forteller at utsendelsen ikke påvirket familielivet i noe stort omfang, men han nevner dog at hustruen har familiemedlemmer boende rett ved siden av seg, og hun derfor har tilgang på støtte fra familien mens han er utsendt. Lidvars beskrivelse blir supplert av hans hustru som er til stede under intervjuet, og hun kan tilføye at det under hans reiser var mulig å få støtte fra hennes familie, særlig foreldrene, for å få familiens hverdag til å henge sammen med både hennes arbeid og økte arbeidsoppgaver i hjemmet. I denne sammenhengen kommer også andre relaterte temaer på banen, da Lidvar tydeliggjør spenningen mellom to grådige institusjoner:

«Men jeg fikk jo prioritere min utdanning, for vi kunne jo ikke reise begge to. Men vi kom jo godt ut av det, men det er jo klart at det har da vært ups-and-downs mellom meg og hun også, det er jo klart.» (Lidvar)

Det er altså snakk om at hun har måttet ta ansvaret for oppgavene i huset som følge av hans arbeid, samtidig med at dette ansvaret synes å ha satt betingelser for hennes jobbmuligheter. Lidvar er bevisst om hans avhengighet av hustruens arbeidsoppgaver i familien, men dette indikerer at spenningene mellom kravene som stilles fra familien og militæret, kan utmynte seg i konflikter rundt forventninger og deltakelse i institusjonene, også selv om Lidvars hustru legger mindre vekt på det.

For Leif-Arne, en av de yngre Libanon-veteranene, la hans utsendelse til Afghanistan på kort varsel, en større belastning på den unge barnefamilien:

«[...] det var første gang jeg skulle reise ut med barn hjemme. Det kompliserte det veldig, for hun jobbet, vi hadde ikke barnehageplass til [barna], eller vi var i hvert fall helt avhengige av mine foreldre, de måtte trå veldig mye til for at vi skulle få dette her til å gå.» (Leif-Arne)

Her fremheves igjen en spenning mellom militæret og det omsorgsbehovet som stilles gjennom barnet i familien, mens denne spenningen får en ytterligere dimensjon ettersom hustruen er i arbeid og de mangler institusjonsplass til barna. Her trer altså igjen besteforeldre til og overtar en del av omsorgsarbeidet. De-synkroniseringen i familielivet uttrykker seg altså blant annet ved at soldaten er borte fra sine sivile forpliktelser, mens synkroniseringsarbeidet, liksom i parforhold uten barn, består

i en felles forventning og aksept av fraværet. Også involveringen av besteforeldre, andre familiemedlemmer eller andre personer, kan ses som en del av synkroniseringsarbeidet, idet tilgangen på deres støtte kompensere for soldatens fravær. At forståelsen for individuelle livsløp nødvendigvis må ta høyde for at de lever i forbundne liv, særlig med hensyn til plassering i familien (Hagestad 2009), er altså også relevant for å forstå betydningen av tjenestens innvirkning på familielivet. Særlig utsendelser kan aktivere en større del av familien i synkroniseringsarbeidet. Selv om det mellom Lars, Lidvar og Leif-Arne har passert ca. 20 år, minner disse eksemplene om at krav og forventninger som stilles av Forsvaret som arbeidsplass, har innvirkning på mer enn den enkelte soldat. Det kan på samme måte peke på at Forsvaret som arbeidsplass kan bidra til å fremme en tradisjonell arbeidsdeling i hjemmet, der særlig hustruer blir pålagt et større ansvar.

Det kan knyttes en mindre bemerkning til overveielserne rundt kjønn og familieetablering. Selv om flere informanter har etablert familier ved intervjuetidspunktet, er det bare den kvinnelige informantene Anne, som bringer planen om familieetablering opp som et tema når samtalen faller på hennes egen barndom. Mer spesifikt fremhever Anne hvordan hun så for seg å være ferdig med utdanning og få barn før hun ble 30 år. Med andre ord kommer det frem noen overveielser rundt familieetablering som en del av planleggingen av fremtiden på et tidligere tidspunkt i livet. Dette adskiller seg fra de andre, mannlige informantene, hvor planleggingen av familieetablering synes å være noe som forekommer i et parforhold, hvor de planlegger sammen med en konkret ektefelle eller kjæreste.

8.4 Far og soldat: historiske endringer i farsrollen på tvers av kohortene

Overgangen til farsrollen blir for noen informanter preget av militærtjenesten, eller militærtjenesten preges av overgangen. Det er i tillegg mulig å se en viss forskjell mellom de ulike kohortene, ut ifra den historiske perioden og de forventningene til farsrollen som implisitt synes å legge i informantenes opplevelse av å bli fedre. Forventningene til farsrollen her endret seg i retningen av det som beskrives som en mer «involvert» far (Brannen og Nilsen 2006; Farstad og Stefansen 2015), hvilket innebærer andre måter å snakke om farsrollen og å praktisere den på.

Det fremgår av Lars beskrivelse av utsendelsen til Libanon i begynnelsen av 1980-tallet, at han ikke betrakter den som en større forstyrrelse av, eller hindring for, familielivet eller relasjonen til barna, selv om han knytter det til et normalt avsavn under utsendelsen. Ettersom Lars har stått som en del av reserven, betyr hjemkomsten en veldig kjapp overgang tilbake til sitt sivile arbeid, og en kjapp overgang tilbake til tilværelsen som far.

Dette minner om beskrivelsen til Lidvar, som også var utsendt på 1980-tallet, og heller ikke opplever det som problematisk å være bortreist fra familien som del av hans faste arbeid i Forsvaret. Lidvars hustru bidrar med beskrivelsen av hans forhold og aktivitet med barna, der Lidvar eksempelvis hadde opparbeidet lengre sommerferier enn hustruen, og at denne tiden ble brukt med barna mens hustruen måtte tilbake på jobb. Det blir altså en form for synkroniseringsarbeid, som kompenserer for at han er borte i perioder.

Leif-Arne har vært utsendt flere ganger forut for sin utsendelse til Afghanistan i starten av 2000-tallet, og opplevelsen av å være utsendt som far er for han mye annerledes:

«Jeg følte at jeg kunne ikke... ting jeg aldri tenkte på før, risiko og sånne ting, jeg tenkte nesten ikke på det før, når jeg var ute før jeg hadde barn, jeg tenkte 'uh dette her er farlig, dette her er spennende', men der nede så tenkte jeg mer på konsekvensene, hvis jeg kom hjem med begge ben blåst av og utlagt tarm, hodeskader, hva ligger jeg ikke på dem? [...] Sånne ting tenkte jeg på. Det gjorde jeg aldri før. Så det var mye verre å være ute med barn hjemme.»
(Leif-Arne)

Tankene under utsendelsen synes her å gå på den risikoen Leif-Arne utsetter seg selv for og med det altså risikoen for å etterlate barna sine faderløs, eller i det minste å ikke være den samme far som før han ble utsendt. Konfliktnivået i Afghanistan er høyere enn Libanon, men han har tidligere opplevd flere alvorlige hendelser i Libanon. Han er preget i etterkant og uttrykker derfor også at det å være borte fra barna sine ga han dårlig samvittighet, og at det bidro til at han i tiden etter utsendelsen tok seg mer av dem enn han ellers ville ha gjort. I tillegg til dette er han også påvirket av at det er flere allierte soldater som har mistet livet i løpet av hans utsendelse, hvilket har økt bevisstheten hans rundt viktigheten av å bruke tiden sin på noe viktig.

Refleksjonene rundt farsrollen utdypes ytterligere av Magnus, som blir far rett etter utsendelsen sin rundt 2010. Ikke bare endrer overgangen til farsrollen det savnet han føler når han er bortreist, det virker også for ham som en tilskyndelse til å reflektere over sitt arbeid som marinejeger, fordi det, uansett om han er utsendt, betyr mye reising og fravær fra hjemmet. Å bli far blir for Magnus «*der jeg virkelig skjønnte at 'dette livet her kan jeg ikke holde på med, da får jeg ikke med meg at [barna] vokser opp'.*» (Magnus). Sammenlignet med Lars og Lidvar bidrar farsrollen for både Leif-Arne og Magnus til en ytterligere de-synkronisering mellom det militære og sivile liv, ettersom tjenesten blir en kilde til konflikt mellom de ulike forventningene og kravene til å være soldat og far. Der synkroniseringsarbeidet til Lars og Lidvar særlig er støtte fra familie og hustruene, betyr konflikten

mellom å være far og soldat at Leif-Arne og Magnus avslutter deres tilknytning til Forsvaret; synkroniseringsarbeidet er for dem ikke tilstrekkelig til å løse spenningen mellom deres sivile og militære roller. Dette synes å henge sammen med historiske endringer, både med hensyn til konfliktnivået i Norges internasjonale operasjoner, men minst like viktig også i de endringene som farsrollen har gjennomgått i denne perioden.

8.5 Diskusjon

Tjenesten i Forsvaret betyr at soldaten i noen grad fjernes fra sine sivile relasjoner, både fysisk og i måten de militære erfaringene skiller seg fra de sivile. Dermed stiller tjenesten betingelser som skaper uoverensstemmelser, som utspiller seg gjennom tjenesten. Disse uoverensstemmelsene lar seg beskrive som en de-synkronisering i livsløpet til soldaten, som kan være kilde til konflikt og spenning. Løsningen kan være avslutningen av relasjoner, enten parforhold eller vennskap, men det er på samme måte mulig at soldatens og pårørendes handlinger kan motvirke eller kompensere for tjenestens forstyrrende virkning, handlinger som lar seg beskrive som synkroniseringsarbeid. Likesom de-synkroniseringen, må synkroniseringsarbeidet ses som prosessuelt; det er altså noe som pågår over tid, og ikke enkeltstående eller isolerte handlinger. De forventningsavstemningene som skjer i parforhold med soldater er eksempler på dette synkroniseringsarbeidet.

Familielivet blir på samme måte preget av tjenesten, ettersom soldatens fravær etterlater hustruene med et større ansvar for hjemmet og omsorg for barna. Dette kan beskrives som en form for de-synkronisering, ettersom soldatens fravær kan skape konflikt omkring forventningene mellom soldatens arbeid, og en fars og ektefelles forpliktelser i hjemmet. Historiske endringer i forventninger til farsrollen, er et eksempel på hvordan kontekstuelle forhold kan komme til uttrykk i tjenestens innvirkning på veteraners livsløp. Forventninger til farsrollen har endret seg, slik at en far i høyere grad forventes å involvere seg i barnas liv, og derfor er det påfallende at de to eldste Libanon-informantene gjør tjenesten mens de har barn, mens to yngre informanters overgang til farsrollen, fører til at de avslutter deres tilknytning til Forsvaret. Besteforeldres støtte under soldatens utsendelse, er gjennomgående for informantene som utsendes mens de har barn, noe som indikerer at besteforeldres vilje til å stille opp for de yngre generasjoner, utgjør en relevant historisk kontinuitet og i noen grad en forutsetning for utenlandstjeneste.

9.0 Tiden etter tjenesten i Forsvaret

Når veteranen vender tilbake fra sin utsendelse, avhenger den nærmeste fremtid særlig av tilknytningen til Forsvaret. Yrkessoldatene vender tilbake til samme enhet, med mindre kontrakten sies opp; soldatene som har vært utsendt rett etter førstegangstjeneste overgår til sivil, typisk til videre utdanning eller til arbeidsmarkedet; soldater fra reserven tre tilbake i deres tidligere roller, der de typisk har hatt permisjon fra en annen stilling mens utsendelsen har pågått. Dette kapitlet tar for seg tiden etter tjenesten og utsendelsene i Forsvaret, med utgangspunkt i spørsmålet «*Hva kjennetegner veteraners livsløp etter at de trer ut av tjenesten?*»

Informantene fra de tre gruppene kommer alle hjem med personlige opplevelse, og med erfaring som enklest lar seg omsette i Forsvaret, eller i yrker og bransjer som finner denne erfaringen relevant. Tjenesten gir bare noen informanter, befal og offiserer, formelle kvalifikasjoner, som kan omsettes på det sivile arbeidsmarked. Derfor bidrar tjenesten for andre til en *de-synkronisering* mellom de kompetansene Forsvaret har gitt de, og de kvalifikasjonene som det sivile arbeidsmarkedet etterspør. Derfor tar flere informanter i Afghanistan- og Marinejegerkohortene opp fag og videre sivil utdanning, som en del av det *synkroniseringsarbeidet* som kan kompensere for deres manglende formelle kvalifikasjoner. Dette er nødvendig ettersom de skal ut på et arbeidsmarked der formelle kvalifikasjoner er viktige for å sikre seg de ønskede ansettelse. Informantene beskriver til gjengjeld at tjenesten innebærer *karaktérbygging*, som betyr at tjenesten blant annet utvikler evnen til å samarbeide, og gir økt ansvarsfølelse og selvstendighet. Denne karakteren lar seg både omsette i privatlivet, men også på det sivile arbeidsmarkedet, selv om den ikke er dokumenterbar slik formelle kvalifikasjoner er. Tjenesten har i tillegg virket som et *vendepunkt i livet* for noen informanter, særlig dem som har hatt kontakt med problematiske ungdomsmiljøer.

9.1 Muligheten for å overføre militære ferdigheter avhenger av sivil arbeidsplass

Flere informanter forteller at erfaringene deres fra Forsvaret lar seg omsette på det sivile arbeidsmarkedet, men da er det snakk om bransjer der det er en viss overlapp med Forsvarets kjerneområder, særlig i sikkerhetsbransjen eller innenfor nødetatene. Det er dog en forskjell mellom disse to bransjene: Adam og Lars begge får arbeide innenfor sikkerhet, blant annet på grunn av deres generelle erfaring fra Forsvaret, men deres befalsutdanning spiller også en viktig rolle for at de kan omsette disse erfaringene og tre inn i lederroller på det sivile arbeidsmarkedet. Derfor er altså den formelle kvalifikasjonen, befals- eller offisersutdanning, som de har fått i Forsvaret, en viktig

forutsetning for at de kan gjøre bruk av deres andre erfaringer fra Forsvaret på det sivile arbeidsmarkedet. Lars og Adam kan ses som et eksempel på hvordan tjenesten i Forsvaret har gitt de relevante kompetanser. Det er interessant å bemerke hvordan timingen av deres ledelsesutdanning er forskjellig: Lars har relevant ledelseserfaring fra ungdommen og lederutdanning i førstegangstjenesten, mens Adam ikke beskriver noen relevante ungdomserfaringer, og først kommer på ledelsesutdanning etter flere utsendelser og mange år i Forsvaret. Tilegnelsen av overførbare formelle kvalifikasjoner i Forsvaret kan altså henge sammen med hvilke forutsetninger individet kommer inn i Forsvaret med.

Anne og Leif-Arne oppfylder kravene for å komme inn i nødetatene, både i form av opptaksprøver og krav til gjennomført videregående skole, mens deres erfaringer fra Forsvaret og internasjonal tjeneste, spiller en mindre og indirekte rolle for at de blir tatt opp. Anne beskriver dette ved å sette opp en forskjell mellom å bli tatt opp og det å være ansatt i nødetatene:

«Jeg tror hovedårsaken [for å bli tatt opp] er at du oppfyller minimumskravene på snitt og på fysiske tester. Men nå i ettertid, når jeg har søkt [andre stillinger i nødetaten], så har det blitt mye spurt om det på intervjuene. Så den bakgrunnen der, den verdsettes nok høyt [...]» (Anne)

For Anne og Leif-Arne er ikke erfaringene eller kompetansene fra Forsvaret avgjørende for at de får jobb i nødetatene, men tjenesten kan tenkes å være et positivt *signal*, i stil med et diplom (Kleykamp 2013b: 154), om at veteranen har noen egenskaper som arbeidsgiveren oppfatter som attraktive. Det synes å være en del av det Anne opplever når hun beskriver at hennes bakgrunn fra Forsvaret blir verdsatt når det gjelder å arbeide seg videre innenfor nødetatene. I dette ligger forutsetningen om at arbeidsgiveren nettopp oppfatter militærtjenesten som et positivt signal, og hvis arbeidsgiveren gjør det, kan det sees som en del av det synkroniseringsarbeidet som kompenserer for at Forsvaret ikke har gitt noen formelle kvalifikasjoner. Dette kan altså avhenge av hvilken sektor i det sivile arbeidslivet som veteranen søker ansettelse i.

9.2 De-synkronisering som følge av mangel på formelle kvalifikasjoner fra Forsvaret

Når Anne nevner at hennes karaktersnitt var en viktig faktor for å komme inn i nødetatene, er det verdt å bemerke seg at hun har tatt opp fag etter videregående skole for å oppnå karaktersnittet hun trenger. Som størstedelen av informantene, beskriver hun en lav motivasjon for skolearbeidet i løpet av videregående skole, og likesom flere andre informanter må hun senere kompensere for dette ved

å ta opp fag for å komme inn på ønsket utdanning. Nødvendigheten av å ta opp fag henger sammen med at de ikke har ervervet seg tilstrekkelige formelle kvalifikasjoner i løpet av eller før tjenesten, som kvalifiserer til ønsket utdanning.

Mangelen på formelle kvalifikasjoner er en måte skillet mellom den sivile og militære sfæren kommer til uttrykk, ettersom det i høy grad er disse kvalifikasjonene som er adgangsgivende for de sivile utdannelsene. I de tilfellene hvor tjenesten ikke gir soldaten disse kvalifikasjonene, men likevel opptar soldatens tid og ressurser, betyr det at relevant utdanning må finne sted enten før tjenesten, etter tjenesten, eller utenfor arbeidstiden under tjenesten. Her kan det sies å være snakk om *de-synkronisering* i livsløpet, for det første mellom de kvalifikasjonene som er relevante i den sivile sfæren og de kvalifikasjonene som er relevante i den militære sfæren. Kvalifikasjonene lar seg ikke enkelt overføre eller omsette mellom de to sfærer. Den andre måten det kan være snakk om en de-synkronisering, er i timingen av sivil utdanning, ettersom veteraner som ikke har tatt sivil utdanning før, kan være nødt til å gjøre det etter endt tjeneste. Tjenesten i Forsvaret kan dermed bety at gjennomførelsen av sivil utdanning skjer på et senere tidspunkt i livsløpet, sammenlignet med sivile ikke-veteraner fra den samme fødselskohorten.

Når informantene Magnus, Mikael, Anne, Adam og Audun tar opp fag eller gjennomfører høyere utdanning under eller etter tjenesten, kan dette ses som et *synkroniserings-arbeid*, en måte å kompensere for den de-synkroniseringen som tjenesten i Forsvaret har bidratt til. Dette synkroniseringsarbeidet foretas privat og blir ikke direkte støttet av Forsvaret, annet enn gjennom studiepermisjon for noen av de som er fastansatte mens de tar opp fag. Ettersom informantene har vært gjennom minimum to års tjeneste, og for noen over ti år, før de tar opp fag og gjennomfører høyere utdanning, skjer altså tilegnelsen av formelle kvalifikasjoner senere enn for sivile ikke-veteraner fra samme fødselskohort, som har tatt en direkte vei fra videregående skole til høyere utdanning. For informantene kan altså tjenesten sies å ha utsatt utdanningsforløpet, hvilket betyr at noen har etablert familie eller/og står i fast ansettelsesforhold og derfor må håndtere eller balansere rollene som student, forelder og fulltidsansatt.

Selv om flere informanter gjennomfører utdanning etter tiden i Forsvaret, uttrykker ingen informanter en ergrelse eller frustrasjon omkring dette, heller ikke når de selv finansierer utdanningsforløp gjennom private utdannelsesinstitusjoner. Det er heller ikke noen informanter som

får direkte støtte fra Forsvaret til å gjennomføre den sivile utdannelsen⁴, og når noen informanter selv finansierer studieforløpet, eksempelvis ved å ta enkelt fag på universitetsnivå, synes utdannelsen å gå utenom det offentlig finansierte utdanningssystemet. For de informantene der dette gjør seg gjeldende, kan synkroniseringsarbeidet som skjer med henblikk på ervervlsen av formelle kvalifikasjoner, sies å være *privatisert*. Dette skjer uten å gjøre bruk av et offentlig utdanningssystem, som legger opp til å ta fulltidsutdanning, hvilket kan antas å være vanskeligere å balansere senere i livsløpet med hensyn til økonomi. Det er interessant at informantene synes å ta dette privatiserte synkroniseringsarbeidet for gitt, på tross av at de-synkroniseringen med henblikk på timingen av utdanningsforløpet blir utsatt. Det er mulig at det her ligger en implisitt aksept eller normalisering av at tjeneste i Forsvaret vil ha denne innflytelsen på livsløpet.

9.3 Karakterbygging i Forsvaret: egenskaper som teller i arbeidslivet og privatlivet

Erfaringene og kompetansene som informantene opplever som nyttige i ettertid, både på arbeidsmarkedet og i privatlivet, kommer særlig til uttrykk som generelle menneskelige ferdigheter og egenskaper. Det er nærliggende å se disse som relatert til en generell modningsprosess som utfolder seg parallelt med tjenesten, men også som egenskaper som utvikles som en del av selve tjenesten og de erfaringene som oppnås i den. Disse egenskapene kan både ses som del av de funksjonelle kravene som tjenesten stiller til soldatene, eksempelvis i form av ansvar, vilje til å være løsningsorientert, selvstendighet og initiativ, men som Kelty og Seagal (2013: 39) påpeker, skiller militæret seg fra de fleste sivile arbeidsplasser i kraft av at militæret aktivt fokuserer på å «bygge karakter», eksempelvis med henblikk på moralsk-etisk karakterutvikling. Magnus beskriver hvordan denne formen for *karaktérbygging* finner sted allerede under seleksjonsforløpet til Marinejegerkommandoen:

«[...] du kan bli kastet ut hvis du ikke følger progresjonen, ikke lærer det du skal lære, eller hvis du er feil type, har feile holdninger, tenker på deg selv og ikke tenker på fellesskapet, fikser ditt eget våpen når alle rydder fellesområdene.» (Magnus)

---

⁴ Adam får utbetalt en sluttbonus når han avslutter sin lange ansettelse i Forsvaret og Alfred tar lønnen fra utsendelsen med når han fortsetter direkte til sitt utdanningsforløp. For de gir tjenesten en økonomisk ballast i overgangen militær-sivil.

Dette uttrykker også en form for *karakterseleksjon*, ettersom personer som uttrykker «feile holdninger» blir valgt fra. Men det ligger en leksjon i at det er visse verdier som hersker og som soldatene forventes å ha, det er med andre ord en sosialisering til de verdiene som finnes i Marinejegerkommandoen og som operatørene forventes å ha.

Adam kommer også inn på hvordan det både skjer en karakterbygging og karakterseleksjon i Forsvaret, når han beskriver hvordan et utbytte fra tjenesten hans, er at han har lært å ta initiativ, fordi «[...] i det norske Forsvaret blir du tvunget til å ta initiativ; er du ikke initiativrik så får du en vanskelig vei gjennom Forsvaret.» (Adam). Det ligger i tillegg et normativt element i forståelsen av den karakteren som Forsvaret er med på å bygge for informantene; karakteren er med andre ord noe som er bra å ha med seg videre i livet. Denne normative forståelsen av karakter ligger tett opp mot sosiologen Sennetts (1998: 10) definisjon, som noe som angår etiske verdier i relasjoner med seg selv og andre, en forståelse som har røtter tilbake til antikken. De Gay et al. (2019) kritiserer en sånn universell forståelse av karakter, og fremhever viktigheten av å kunne spesifisere de kontekstuelle rammene der karakteren kommer til uttrykk. Men både oppfattelsene til Sennett og de Gay synes å inngå i informantenes beskrivelser av hvordan karakterbyggingen fra Forsvaret kommer dem til gode. Karakteren synes å være relevant for mer eller mindre alle livsdomener, og informantene gir kontekstualiserte beskrivelser av dens utfoldelse. Dette kommer eksempelvis frem når Leif-Arne reflekterer over hvordan han opplever at denne karakteren kommer til uttrykk i nødetatene, der han ser en forskjell på om folk har gjort tjeneste i Forsvaret, ettersom man særlig under førstegangstjenesten

«lærer sånn helt vanlige kjørerregler som du bør ha med deg i livet. Og jeg ser det på [arbeidet]; har jeg med meg en lærling som ikke har vært i Forsvaret, hvis jeg da ber vedkommende to ganger på rad om å hente noe i bilen, så er det sånn 'hvorfor må alltid jeg hente det?', det ser du aldri hos de som har vært i Forsvaret, de sier 'mottatt, slutt'. Så det er lettere når du er ute på større hendelser spesielt, der det er mange ambulanser, brannbiler, politibiler, der ser du enorm forskjell på de som har vært innom det systemet og ikke.» (Leif-Arne)

Andre informanter gir flere eksempler på hvordan deres tid i Forsvaret har vært med på å gi de noen grunnleggende egenskaper som de har tatt med seg videre i livet. Audun utviklet eksempelvis flere positive egenskaper i sin tid i Forsvaret, da han blant annet har *«lært veldig mye disiplin av Forsvaret. Jeg synes jo alle skulle ha et år i Forsvaret, for du lærer veldig mye om det å ta ansvar, så det har*

lært meg litt mer, å ha struktur.» (Audun). Det er noen av de samme egenskapene som Alfred tar med seg fra sin tjeneste, men han påpeker også at de mer konkrete faglige egenskapene fra tjenesten ikke er til stor nytte i hans nåværende sivile arbeid:

«Det er kanskje litt ironisk, for jeg tror folk tenker på Forsvaret som at du alltid blir sagt hva du skal gjøre, men jeg sitter igjen med at veldig mye må du liksom bare vite hva du skal gjøre selv, du får mye ansvar der. Så ironisk nok, du kan faktisk trekke noen paralleller til det jeg gjør nå og det jeg gjorde der. Men det er kanskje mer de samme egenskapene, enn det er det å skyte med HK [stormgevær], det er liksom ikke så relevant lengre eksempelvis, eller sanitetsdrillene.» (Alfred)

Det er evnen til å ta ansvar og arbeide selvstendig som Alfred opplever som konkrete og overførbare egenskaper fra tjenesten, mens de funksjonsspesifikke kompetansene han fikk som menig sanitetssoldat er lite overførbare til hans sivile utdannelse og arbeid. Adam gir en lignende beskrivelse når han reflekterer over hvordan han så på kompetansene han hadde fått etter mange år i infanteriet, og skal ut på det sivile arbeidsmarked:

«[D]et er vel kanskje et av de største problemene for militært personell som har vært inne litt for lenge har, det er at de er veldig dårlige til å se egen kompetanse, alle ferdigheter som er overførbare til sivile jobber, det klarer man ikke å se selv fordi 'jeg går bare rundt i skogen og skyter på ting'. Men du gjør veldig mye mer enn det, man leder, man kommuniserer, man er veldig initiativrik, man har gjennomføringsevne, man har handlekraft, alle disse greiene er vanskelig for mange å se at man er i stand til å gjøre. Og det var jeg nok også på den tiden der, jeg så ikke egne kompetanser og hva de kunne brukes til i det sivile.» (Adam)

De menneskelige egenskapene som Adam nevner synes å være generelle og han setter de ikke i direkte sammenheng med hans senere arbeid med ledelse i sikkerhetsbransjen, selv om de intuitivt synes å være relevante. Det generelle inntrykket er at de egenskapene og kompetansene som er del av karakterbyggingen, lar seg overføre til livet etter tjenesten, men hvordan dette kommer til uttrykk avhenger både av hvordan den enkelte veteran klarer å se relevansen av dem, og det sivile arbeidet som kommer etter tjenesten.

9.4 Forsvaret som et vendepunkt i livet

Elder har fremsatt hypotesen om at overgangen til militærtjeneste kan virke som et positivt vendepunkt i livet for noen ungdommer, særlig de fra lavere sosioøkonomiske kår eller de med belastede bakgrunner (Wilmoth og London 2013: 7; Elder 1986).⁵ Årsaken til denne virkningen kan være at militæret gir tilgang til etterfølgende sivil utdanning som ellers ville være lukket for disse ungdommene, at militæret gir nyttig trening eller utdanning, eller at militærtjenesten blir en mulighet for at ungdommene «skjærer bort» tilknytningen til belastede miljøer. Adam, Audun og Leif-Arne beskriver hvordan deres inntreden i Forsvaret virket som et vendepunkt, nettopp ved at være en måte å bryte kontakten med belastede miljøer, enten i form av småkriminalitet eller rusproblemer. Det er litt ulike måter det skjer på for hver av dem.

Audun ser for seg at førstegangstjenesten kan hjelpe han med å komme bort fra et miljø der det er et utbredt bruk av ulike rusmidler. At han samtidig har hatt en interesse for Forsvaret siden barndommen, bidrar til at han søker førstegangstjeneste langt vekk fra hjembyen og for han blir det en måte å «starte på nytt». Gjennom skiftet av miljø og den isolasjonen som tjenesten innebærer, lyktes det Audun å bryte med det belastede miljøet. Utover å vise militærtjenestens potensiale for å endre livsløpet, gir Auduns valg også uttrykk for at livsløpet formes av de aktive valgene som individet tar, innenfor rammene av de mulighetene og begrensningene som finnes.

Leif-Arne forteller på samme måte hvordan førstegangstjenesten, og de senere utsendelsene, fungerte som et vendepunkt for han. Han opplever en utpreget rastløshet gjennom tenårene som han får utløp for gjennom festing, alkohol og slåssing. Leif-Arne har altså vært «[...] litt på den kriminelle stien før jeg kom inn i Forsvaret, så det var vel egentlig Forsvaret som gjorde at jeg kom meg på rett kjørl.» (Leif-Arne). Det er ikke på samme måte som Audun et desidert brudd med det gamle miljøet, men Leif-Arne finner en annen måte å få utløp for sin rastløshet når han kommer i Forsvaret, noe som betyr et brudd med den småkriminelle aktiviteten. Fra å ikke være interessert i å komme i Forsvaret i det hele tatt, gir tjenesten Leif-Arne en mulighet for å trives på tross av rastløsheten.

Adam klarer gjennom tenårene å holde seg fri fra den ruskulturen som var i miljøet han ferdet i, ettersom han heller var engasjert i sin fotballtrening. Det som Adam ser som et vendepunkt, er altså

---

⁵ Elders hypotese baserer seg på amerikanske veteraner fra andre verdenskrig, der ordningen «G.I. Bill» ga tilskudd og støtte til blant annet sivil utdannelse etter militærtjenesten.

heller at det skjer en modning av han som person når han kommer i førstegangstjenesten og blir utsendt:

«Å dra til Forsvaret var nok et vendepunkt, før det var jeg en liten idiot mer eller mindre, uten konsekvenstenkning og sånn en som det sikkert kunne ha gått skikkelig gærent med hvis han ikke hadde dratt i Forsvaret [...]» (Adam)

Selv om Lennart og Magnus ikke beskriver den samme typen positive vendepunkt som Audun, Adam eller Leif-Arne, gir Forsvaret dem en annen retning i livet enn de opprinnelig hadde sett for seg. For Lennart betyr *«[...] det at jeg nesten ble sånn lurt inn på befalsskolen, [at det] ga meg en hel annen retning i livet [...]»* (Lennart). Vendepunktet blir mindre brått, men tjenesten er uansett med på å endre livsbanen for Lennart og Magnus, uten at det har betydd et brudd med et belastet miljø.

Det er flere informanter som ikke beskriver tjenesten i Forsvaret eller utsendelsene i internasjonale operasjoner som et vendepunkt i livet. Men selv om det ikke er snakk om et desidert vendepunkt, utgjør særlig utsendelsene en stor opplevelse, både med hensyn til personlig utvikling, modning og møtet med andre kulturer. Felles for denne gruppen av informanter er, at de alle synes å ha noen ideer eller planer for fremtiden, særlig med hensyn til jobb og utdanning, samt at de ikke beskriver noen problematiske ungdomsmiljøer. Alfred og Lars er eksempler på dette, da de begge vet hvilken utdanning de vil ta allerede når de begynner førstegangstjenesten. For dem gir tjenesten og utsendelsene dem et personlig utbytte, blant annet i form av karakterbyggingen, men med hensyn til den sivile utdanningen synes tjenesten ikke å utgjøre annet enn en mindre «fartshump».

For Ludvig utgjør Forsvaret i siste ende et negativt vendepunkt i livet, på tross av at han liksom de andre informantene trivdes veldig bra med både tjenesten og utsendelsen. Men det er Ludvigs traumatiserende opplevelse, som ble beskrevet i kapittel 7, som betyr at han sliter med omfattende psykiske helseplager i det etterfølgende livsløpet. Han er derfor også et eksempel på at deltakelse i internasjonale operasjoner rommer en risiko for utsendte soldater, og at traumatiserende hendelser kan ha en negativ betydning på mange områder i livet. Samtidig tjener Ludvigs beskrivelser til å vise at veteraners liv samspiller med de sosiale rammebetingelsene: oppfølgingen av veteraner endrer seg, det samme gjør oppfattelsen av dem, og opplevelsene deres finner sted i møte mellom biografiske omstendigheter, strukturelle betingelser samt historiske begivenheter. Rammebetingelsenes betydning for veteraners livsløp kommer frem i en av de yngre informantens beskrivelser av sine psykiske helseproblemer, som står i kontrast til Ludvigs beskrivelse. Den yngre informantens problemer blir raskt diagnostisert som PTSD av psykiater, og både arbeidsplassens og samboerens

støtte fører til at denne informanten kan legge disse helseproblemene bak seg. Men dette skjer også i en tid der det har kommet større fokus på veteraners helse. Dermed blir ikke utsendelsen et negativt vendepunkt i livet for denne informanten.

9.5 Diskusjon

Informantene som har fått ledelsesutdanning i Forsvaret, enten på befals- eller krigsskolen, får også formelle kvalifikasjoner som kan omsettes på det sivile arbeidsmarkedet i tiden etter tjenesten. Andre informanter kan omsette tiden i Forsvaret på det sivile arbeidsmarkedet i bransjer som verdsetter tjenesten som et signal om at personen har fått noen nyttige erfaringer. Men det synes å være få bransjer som verdsetter nettopp disse erfaringene, der sikkerhetsbransjen og nødetatene er de eneste som nevnes av informantene. Tiden i Forsvaret kan på den måten bidra til å gjøre det mer opplagt for veteraner å søke seg mot visse bransjer, og det kan derfor være relevant å spørre om dette kommer til uttrykk ved en konsentrasjon av veteraner innenfor visse yrker.

De som ikke oppnår formelle kvalifikasjoner i Forsvaret, må ta opp fag og utdanning for å komme inn på ønsket utdanning og videre ut på det sivile arbeidsmarkedet, såfremt de ikke fikk det i perioden opp til tjenesten. Derfor kan Forsvaret være med på å utsette gjennomførelsen av sivile utdanningsforløp, noe som betyr at tjenesten dermed virker til å de-synkronisere livsløpet til soldatene. Erfaringene fra Forsvaret, og særlig fra utsendelsene, er i tillegg med på å skape en de-synkronisering mellom de erfaringene som veteranene har, sammenlignet med sivile fra den samme fødselskohort. Derfor kan det være en utfordring å forene disse erfaringene med det videre sivile livet. Uoverensstemmelsene mellom de militære erfaringer og de manglende formelle kvalifikasjoner, overkommes dog gjennom det synkroniseringsarbeidet som informantene foretar, og som de i høy grad tar for gitt. Derfor oppnår særlig de yngre informantene etterfølgende formelle kvalifikasjoner, som gjør det mulig å delta på arbeidsmarkedet.

Tjenesten innebærer ikke bare en de-synkronisering, ettersom det skjer en karakterbygging gjennom tjenesten, noe som nesten alle informantene gir uttrykk for. Denne karakteren la seg omsette i det sivile livet, både i privatlivet og på arbeidsmarkedet, og den kommer særlig til uttrykk ved å innebære en økt evne til å ta ansvar, å samarbeide med andre, samt å arbeide selvstendig.

10.0 Avslutning

Prosjektet har belyst spørsmålet om hvordan utsendelsene til norske veteraner er med på å forme livsløpene deres. Dette er gjort gjennom analysen av livsløpsintervjuer med 11 norske veteraner, med utsendelsene som omdreiningspunktet. Disse informantene fordeler seg på tre kohorter, der informantene har vært utsendt enten til Libanon, til Afghanistan, eller som marinejegere. At kohortene skiller seg i historiske og institusjonelle rammebetingelser, gjør det mulig å få frem hvordan det kan ses både kontinuitet og endring i måten disse betingelsene uttrykker seg i livsløpene til informantene.

For å kontekstualisere forskning og diskusjoner om norske veteraner, må det forstås at veteranbegrepet ikke er entydig og veldefinert. Definisjonene varierer slik at det kan være snakk om en person som har vært utsendt i internasjonale operasjoner eller om en person som har gjort tjeneste i Forsvaret i en periode, enten i førstegangstjeneste eller som fastansatt. Der fokus i noen sammenhenger kan være på veteraner som samlet gruppe, veteraner fra spesifikke operasjoner eller med et henblikk på en særlig gruppe av veteraner, er mediernes fokus typisk på veteraner som opplever problemer med helsen etter utsendelsene. Definisjonen av hva en veteraner er, kan dessuten avhenge av den historiske konteksten. Perioder der Forsvaret har fokusert på det territoriale forsvaret, tilskynder definisjonen å inkludere alle som har gjort tjeneste i Forsvaret som veteraner, mens perioden der Forsvaret hadde karakter av et innsatsforsvar med fokus på deltakelse i internasjonale operasjoner, gjør det nærliggende å bare inkludere de soldater som har vært utsendt.

Den herskende forståelsen av veteraner kan utgjøre en hindring for å identifisere seg som veteran, såfremt veteranen ikke kjenner seg selv i igjen i denne definisjonen. Flere av informantene opplever at veteranbegrepet har gått fra å gjelde personer som deltok i andre verdenskrig, til å gjelde alle som har vært utsendt, og i tillegg at det har kommet oppmerksomhet på at ikke alle veteraner sliter med helsen. Disse endringene er med på å forme informantenes tilknytning til begrepet av og selvforståelse som veteran.

Å søke å forstå hvordan deltakelse i internasjonale operasjoner preger livsløpet, kan ikke gjøres alene ut ifra en studie som tar utgangspunkt i utsendelsen og perioden etter. Bruken av biografiske intervjuer har i dette prosjektet gitt innblikk i tiden før tjeneste, og tjener dermed som et bidrag til å belyse hvordan ungdomsperioden kan ha betydning for både tjenesten, utsendelsen og den etterfølgende overgang til en sivil tilværelse. Disse forhold spiller sammen med tjenesten og utsendelsen i den videre utformingen av livsløpet. Det er et gjennomgående trekk hos informantene

at de mangler motivasjon for skolegangen frem mot førstegangstjenesten i Forsvaret, men at de ikke beskriver seg som underpresterende. Informantenes beskrivelser av en manglende motivasjon for skolen er ikke unik for norsk ungdom, men den bidrar til at Forsvarets klare kobling av teori og praksis, samt de unike erfaringene tjenesten tilbyr, oppleves som en annen og mer attraktiv læringsplass. Den manglende motivasjonen for skolen og det attraktive alternativet som Forsvaret er, betyr at sivil utdanning, og dermed tilegnelse av formelle kvalifikasjoner, utsettes såfremt informanten ikke har hatt en veldefinert plan om utdanning. Sivil utdanning tas først opp når det oppleves som nødvendig, enten ved overgangen til sivil etter endt tjeneste eller som muliggjørende for en videre karriere i Forsvaret. Det økte fokus på formelle kvalifikasjoner i samfunnet, betyr samtidig at gjennomførelse av utdannelse blir tatt for gitt for yngre veteraner, mens utdanning kan ha vært mindre aktuell for veteraner som har kommet ut på det sivile arbeidsmarkedet i en historisk periode, der formelle kvalifikasjoner var mindre viktig for stabile ansettelsesforhold.

Ungdomstiden gir for utvalgte informanter noen erfaringer som la seg omsette i Forsvaret, særlig i form av erfaringer med ansvars- og lederroller som kan utgjøre et grunnlag for å gjennomføre befals- eller offisersutdannelse, mens marinejegerne kan trekke på deres erfaringer med idrett på høyt nivå. De andre informantene som ikke opplever at deres ungdomserfaringer lar seg omsette i Forsvaret, gjør tjeneste med grad som menig i Forsvaret. Dette kan ha betydning for opplevelsene deres i utsendelsene, ettersom lavere militærgrad gir en høyere sannsynlighet for å bli eksponert for kamphandlinger, hvilket i seg selv øker sannsynligheten for psykiske helseplager. Implikasjonen er at det er nødvendig å innrette forskning på veteraner, slik at det er mulig å fange opp hvilken betydning perioden opp til tjenesten kan ha for hvordan veteraners livsløp utfolder seg senere.

Selv om tjenesten i Forsvaret kan være preget av særlige forhold som gjør seg gjeldende med hensyn til tid og sted, både på et biografisk og historisk nivå, finnes det forhold som går igjen på tvers av de historiske og institusjonelle rammebetingelser som prosjektet har belyst. Tjenesten betyr for alle informanter en fysisk atskillelse fra deres tidligere sivile liv, der det skjer en sosialisering og innlæring til rollen som soldat. Denne atskillelsen innebærer en avstand til forhold i livet til informantene. Parforhold kan derfor bli avsluttet som følge av soldatens fravær, men samtidig kan det bli lagt avstand til problematiske ungdomsaktiviteter eller miljøer, og ved å bli tatt bort fra disse, kan tjenesten virke som et vendepunkt i livet. Det er altså allerede i overgangen til Forsvaret, at militærtjenestens betydning for veteraners livsløp trer frem. Det er ikke bare gjennom utsendelse i internasjonale operasjoner, at militærtjenestens betydning for norske veteraner må forstås, men også i sammenheng med den tiden som går forut, både i tjeneste og sivilt.

En viktig implikasjon av dette funn er at selv om det finnes et viktig politisk og moralsk argument om å ta vare på veteraner fra internasjonale operasjoner, så kan Forsvaret som institusjon ha betydelig innvirkning på andre livsdomener enn helse for personer som gjør tjeneste. Denne forståelse er et viktig bidrag for å belyse Forsvarets samfunnsmessige rolle. Med andre ord har Forsvaret ikke bare en eksplisitt funksjonell rolle å spille i samfunnet i form av dets militære oppgaver, ettersom Forsvaret kan endre individuelle livsløp på en måte som går utover tjenesteperioden. Her er det viktig å reflektere over utvalget dette funn hviler på, da informantene har trivdes såpass godt i Forsvaret, at de har ønsket å bli utsendt til internasjonale operasjoner. Men det er mange andre individer som gjør tjeneste i Forsvaret, også uten å bli utsendt, og betydningen av deres tjeneste vil altså utgjøre et opplagt område for videre forskning: kan Forsvaret virke som et vendepunkt for de også, og i så fall hvordan kommer dette til uttrykk?

Atskillelse fra den sivile tilværelsen betyr samtidig et visst fravær fra kjærester, hustruer, familie og andre sosiale relasjoner. Denne atskillelse varierer avhengig av tilknytningen til Forsvaret, altså om soldaten er i førstegangstjeneste, i reserven eller fastansatt, der særlig sistnevnte vil have lengre ansettelsesperioder der de må balansere det militære og sivile liv. Uansett varigheten av tjenesten i Forsvaret, betyr distansen til det sivile en *de-synkronisering* i livsløpene til informantene, hvilket innebærer en uoverensstemmelse i forventninger, erfaringer og kompetanser mellom deres sivile og militære tilværelse. Dette kommer til uttrykk i flere av informantenes parforhold, der tjenesten oppstiller betingelser som kan vanskeliggjøre opprettholdelsen av forholdene, særlig i form av soldatens fysiske fravær. På samme måte innebærer de særlige opplevelsene og erfaringene som soldaten får i Forsvaret, en vanskelighet med meningsfullt å fortelle om dem til personer uten denne erfaring. Det er vanskelig å «oversette» disse opplevelsene. I de sosiale relasjonene kommer dette til uttrykk ved at det er enklere å snakke med andre soldater eller veteraner om tjenesten. Kombinert med den fysiske distansen til den sivile sfæren, og dermed den tette kontakten til andre soldater, kan dette føre til at de sosiale relasjoner både under og etter tjenesten, i høyere grad utgjøres av andre veteraner.

De opplevelsene som veteranene får under utsendelsene, varierer etter deres roller i utsendelsene, men det ses også forskjeller avhengig av hvilke operasjoner og tidspunktet i operasjonen de har vært utsendt i. Det kommer til uttrykk ved at Libanon-informantene har opplevd en tettere kontakt med både sivilbefolkningen og de stridende parter. De fleste av disse informantene har derfor også opplevd å bli truet med våpen og på samme måte vært utsatt for mer eller mindre intensjonell beskytning. Afghanistan-informantene har derimot opplevd å være en del av de stridende parter, hvilket kommer

til uttrykk i deres avskjæring fra sivilbefolkningen og stridskontakter med motstanderen, samt i de oppdrag de har løst. Marinejegerne skiller seg fra de andre to kohortene, ettersom de som spesialsoldater har hatt mer varierende funksjoner under utsendelsene. Dette innebærer både oppdrag av høyere intensitet sammenlignet med de fleste andre informanter, men også at de har hatt en høyere grad av initiativ i møtet med motstanderen. Den omfattende og langvarige treningen som marinejegerne gjennomgår, betyr samtidig at de er eldre ved den første utsendelsen, sammenlignet med soldater som utsendes rett etter førstegangstjenesten.

Sammenligningen av de alvorlige hendelsene som informantene har opplevd, indikerer at disse hendelsene la seg oppdele i to ulike typer, som kan ha ulik betydning for livsløpene. Hendelser der soldaten får utøve sin funksjon på en virkningsfull måte, og typisk gjør det med en opplevelse av å være en del av en velfungerende enhet, har karakter av å være *bekreftende hendelser*, som medfører at opplevelsen trer frem som positiv, eksempelvis ved å gi mestringsfølelse og selvtillit, på tross av hendelsenes alvorlighet. Opplevelser der soldaten har utilstrekkelige ferdigheter, ikke får mulighet til å utøve sin funksjon, og som oppleves individuelt, altså ikke som en del av en enhet, har karakter av *traumatiserende hendelser*, som gjenoppleves som ubehagelige og blir kilde til etterfølgende problemer med å fortelle om dem. De traumatiserende hendelsene er derfor hendelser som har særlig potensiale for å føre til helseplager. Implikasjonen av dette er at alvorlige hendelser ikke har en essensiell karakter, men at de må forstås kontekstuellt. De sosiale rammebetingelsene som bestemmer eksempelvis forberedelse, seleksjon og trening, kan medvirke til at soldaten har tilstrekkelige ferdigheter forut for opplevelsen, men de betingelsene som rår i selve situasjonen og utsendelsen må tas med i forståelsen for de alvorlige hendelsenes innvirkning på livsløpet. Prosjektets kontekstualisering av livsløpene til veteraner, viser at det må ses på mer enn individuelle trekk, eksempelvis «resiliens», for å forstå hvorfor noen veteraner opplever helseplager etter alvorlige hendelser, mens andre kan ha et positivt utbytte av alvorlige hendelser. Samtidig viser kontekstualiseringen, at sosiologien kan bidra til å utdype forståelsen av norske veteraner, et felt som per nå primært belyses gjennom forskning med utgangspunkt i psykologi.

Overgangen fra militær til sivil må ses i sammenheng både med den tilknytningen som veteranen har hatt til Forsvaret, men også i sammenheng med hvilke forutsetninger som har eksistert forut for tjenesten. Informantene med ungdomserfaringer som kunne omsettes i Forsvaret, ved at de blir opplagte kandidater til befals- eller offisersutdanning, står etterfølgende med lederutdanning og -erfaring. Når Forsvaret ikke har gitt menige veteraner noen formelle kvalifikasjoner, betyr det at de forlater Forsvaret med de samme formelle kvalifikasjonene som de hadde før tjenesten. Dette er en

ytterligere måte at tjenesten i Forsvaret kan sies å medføre en de-synkronisering i livsløpet til veteraner. Der deres sivile feller kan ha brukt tiden på å erverve seg formelle kvalifikasjoner, har veteranene gjennomgått en personlig utvikling, som ikke lar seg omsette direkte på det sivile arbeidsmarked.

Både med hensyn til tiden i tjeneste og tiden etter, motvirkes de-synkroniseringen av et aktivt synkroniseringsarbeid, som foretas individuelt og i de sosiale relasjonene, samt av Forsvaret som arbeidsplass. Individuelt skjer dette synkroniseringsarbeidet blant annet ved at veteranene tar opp formelle kvalifikasjoner under eller etter tjenesten, med henblikk på deltakelsen i det sivile arbeidsmarked, samt gjennom innsatsen for å opprettholde sivile relasjoner. Det kommer også til uttrykk i parforholdene og vennskap til veteranene, der evne og viljen til å pleie relasjonene er med på å forankre veteranen i den sivile sfæren. Særlig opprettholdelsen av parforhold, skjer i samspillet med partneren, og derfor må de begge være innstilt på at tjenesten i Forsvaret stiller noen særlige betingelser for forholdet. For de informantene som har familie hjemme, synes tjenesten, og særlig utsendelsene, å legge opp til en mer tradisjonell arbeidsdeling i hjemmet, der hustruen sine oppgaver ble større, noe som på samme måte må aksepteres i forholdet. Parforhold er i særlig grad med på å fremheve at livsløpene til veteraner ikke kan forstås individuelt, men at de utspiller seg i relasjoner. Disse relasjonene går utover partnere og barn, ettersom besteforeldre kan ha en viktig rolle å spille i soldatens fravær, eksempelvis i omsorgsarbeidet for barn.

Forsvarets bidrag til synkroniseringsarbeidet kommer særlig til uttrykk i sammenheng med parforholdene, eksempelvis ved at det i noen grad er mulig å legge til rette for at den enkelte soldat kan bli gitt fri for å pleie forholdet. Selv om prosjektet kun i meget begrenset omfang har belyst dette området, synes viktigheten av parforhold å være noe som Forsvaret har hatt en bevissthet om på tvers av tidsperioden som de tre kohorter har tjenestegjort i, men også at endringene mot et mer profesjonalisert forsvar, har betydd at Forsvaret kan være nødt til å legge til rette for at soldatene kan balansere arbeidet med privatlivet.

De formelle kvalifikasjonene er ikke det eneste som kan oppnås gjennom tjenesten, ettersom alle informantene har opplevd en personlig utvikling. De har i tjenesten gjennomgått en særlig *karaktérbygging*, som blant annet har gitt de økt ansvarsfølelse, selvstendighet, evnen til å samarbeide, modenhet og et bredere perspektiv på verden. Ut ifra informantenes beskrivelser synes denne karaktérbyggingen å være noe som sikkerhetsbransjen, nødetatene og Forsvaret setter pris på og betrakter som et positivt signal om potensielle medarbeideres egenskaper. Hvordan, eller hvorvidt,

andre sivile arbeidsgivere vurdere denne karakteren blir ikke uttrykt gjennom intervjuene. Men informantene selv opplever at denne karakteren kommer dem til nytte i livet etter Forsvaret, både på arbeidsmarkedet og i deres private liv. Dermed utgjør karakterbyggingen et viktig og positivt utbytte fra tjenesten.

Begrepene karakter og karakterbygging kan ses om et bidrag til forståelsen av hvilken betydning deltakelse i internasjonale operasjoner har for veteraners livsløp. Karakterbegrepet kan dermed nyansere en generisk, og ofte binær forståelse av veteraner, som noen som enten opplever helseplager etter utsendelsene, eller som er en ressurs for samfunnet. Det ligger fortsatt et stort arbeid i å forske på helseplagene som noen veteraner opplever, og da særlig i sammenheng med de sosiale rammebetingelsene, men det ligger på samme måte et stort, og kanskje oversett potensiale i å forstå Forsvarets samspill med det sivile samfunn, og hvordan dette kommer til uttrykk i individuelle liv. Det er opplagt å stille spørsmålstegn ved, om denne karakterbyggingen også kommer til uttrykk hos ungdommer som er inne i førstegangstjeneste samt andre tjenestegjørende ikke-veteraner. Når Forsvaret i 2021 besto av nesten 10.000 vernepliktige (Forsvaret 2022b), er dette en betraktelig del av norsk ungdom som potensielt opplever denne mer positive delen av tjeneste i Forsvaret.

Dette prosjektet har introdusert en sosiologisk tilnærming til forskningen om norske veteraner, en tilnærming som innbyr til utforskningen av de rammebetingelsene som veteranenes opplevelser og livsløp utspiller seg i. Denne tilgangen retter oppmerksomheten på mer enn individuelle trekk, for å belyse betydningen av internasjonal tjeneste, og rommer derfor et potensial for at diskusjonene om veteraner kan løftes ut over en individualisert tilnærming, ved å plassere dem i sammenheng med det samfunnet deres liv utfolder seg i. At prosjektet tar for seg norske veteraner, er i seg selv et bidrag til forskningen på dette området, ettersom det sivile forskningsmiljøet i Norge har hatt liten interesse i Forsvaret og norske veteraner.

Livsløpsforskning på veteraner tar primært utgangspunkt i amerikanske veteraner. Dette prosjektet bidrar til dette feltet ved å ta for seg en annen kontekst, Norge, som skiller seg fra den amerikanske konteksten, både med hensyn til innrettingen av militæret og velferdsordninger. Norges vernepliktmodell skiller seg fra det frivillige amerikanske militær, noe som i dette prosjektet kommer til uttrykk ved at nesten alle informantene først har fått motivasjon for å bli utsendt, når de trivdes i førstegangstjenesten. Forskjellene i velferdsregimene i USA og Norge betyr i tillegg, at der den amerikanske G.I. Bill, som gir særlige velferdsytelser til amerikanske veteraner, kan være en

motivasjon for å la seg verve til militæret i USA, er velferdsytelser i større grad universelle i Norge, og synes derfor ikke å utgjøre en del av motivasjonen for å bli soldat.

Prosjektet bidrar også til livsløpsforskning på veteraner gjennom de utviklede begreper. Her er særlig de-synkronisering og synkroniseringsarbeid begreper som fremhever at betydningen av militærtjeneste bør forstås prosessuelt og multidimensjonalt. De er med andre ord med på å vise, at veteraners livsløp preges av militærtjenesten på flere områder i livet og at dens betydning gjør seg gjeldende løpende gjennom livsløpet, både under og etter tjenesten. Denne prosessuelle forståelsen står i kontrast til en forståelse av veteraners overgang eller re-integrasjon som avgrensede hendelser, typisk ved overganger mellom institusjoner eller tilbakevending til sivile roller (Elnitsky, Fisher og Blevin 2017: 5). Militærtjenesten og utsendelsene kan sies å bli «hengende» i livet til veteranene, og betydningen kan dermed komme til uttrykk lenge etter.

Dette prosjektet gir ytterligere et innblikk i betydningen av deltakelse i internasjonale operasjoner, ved å undersøke andre forhold enn helse. Der både forskning og nyhetsmedier synes å fokusere på norske veteraners helse, særlig på de negative konsekvenser av utsendelser, viser dette prosjektet at utsendelser kan ha betydning for andre livsdomener, og i tillegg at betydningen kan være annet enn negativ. Størstedelen av informantene i dette prosjektet synes å utgjøre en taus majoritet, veteraner som ikke opplever problemer med helsen etter utsendelse og derfor ikke mottar mediens eller forskningens oppmerksomhet. De beskriver både tjenesten og utsendelsene som positive og givende opplevelser og for noen informanter betød tjenesten i Forsvaret likefremt et positivt vendepunkt i livet. Denne viten kan bidra til å nyansere diskusjoner om norske veteraner, og på samme måte være med på å belyse Forsvarets rolle som samfunnsinstitusjon.

Globale begivenheter og endringer kan ha betydning for samfunn og institusjoner, og dermed for individer som lever i samspill med dem. Men hvordan denne betydningen kommer til uttrykk er ikke entydig; den er kontekstavhengig. Livsløpene til norske veteraner er derfor ikke en gåtefull svart boks, men et område som er tilgjengelig for empiriske undersøkelser som belyser hvordan veteraners livsløp formes av globale, lokale og personlige betingelser og begivenheter. Prosjektet har vist hvordan det er mulig å forstå betydningen av ulike sosiale rammebetingelser og dermed å forstå mangfoldet i gruppen av norske veteraner gjennom et tilrettelagt forskningsopplegg: et sosiologisk livsløpsperspektiv på norske veteraner.

11.0 Litteratur

- Aabakken, O. (2006) *Utenlandsoperasjoner: Ferdigpakket nisjefyll eller militærmakt i løsvekt?* FFI-Rapport 2006/01729.
- Bailey, A.K. (2013) Military employment and spatial mobility across the life course, i Wilmoth, J.M. og London, A.S. (red.) *Life Course Perspectives on Military Service*. London: Routledge.
- Becker, H.S. (1998) *Tricks of the Trade: How to think about your research while you're doing it*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bennett, P.R. og McDonald, K.B. (2013) Military Service as a Pathway to Early Socioeconomic Achievement for Disadvantaged Groups, i Wilmoth, J.M. og London, A.S. *Life Course Perspectives on Military Service*. London: Routledge.
- Berger, P.L. og Luckmann, T. (2015) *Den samfunnsskapte virkelighet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Birkeland, M.S., Leversen, I., Torsheim, T. og Wold, B. (2014) Pathways to adulthood and their precursors and outcomes. *Scandinavian Journal of Psychology*, 55(1), s. 26-32.
- Bjørnstad, T. C. (2011) Fra soldater av folket til soldater for staten. *Sosiologi i dag*, 41(1), s. 5-31.
- Blumer, H. (1954) What is Wrong with Social Theory?. *American Sociological Review*, 19(1), s. 3-10.
- Bogen, O. og Håkenstad, M. (2015) *Balansegang: Forsvarets omstilling etter den kalde krigen*. Oslo: Dreyers forlag.
- Botero, G. Jr., Rivera, N.I., Calloway, S.C., Ortiz, P.O., Edwards, E., Chae, J. og Geraci, J.C. (2020) A lifeline in the dark: Breaking through the stigma og veteran mental health and treating America's combat veterans. *Journal of Clinical Psychology*, 76, s. 831-840.
- Brannen, J., og Nilsen, A. (2006). From Fatherhood to Fathering: Transmission and Change among British Fathers in Four-generation Families. *Sociology (Oxford)*, 40(2), s. 335-352.
- Brannen, J. og Nilsen, A. (2011) Comparative Biographies in Case-based Cross-national Research: Methodological Considerations. *Sociology*, 45(4), s. 603-618.
- Burland, D. og Lundquist, J.H. (2013) The Best Years of Our Lives: Military Service and Family Relationships – A Life-course Perspective, i Wilmoth, J.M. og London, A.S. *Life Course Perspectives on Military Service*. London: Routledge.
- Bynner, J. (2016) Institutionalization of Life Course Studies, i Shanahan, M., Mortimer, J., & Kirkpatrick Johnson, M. (red.) *Handbook of the Life Course Volume II*. London: Springer International Publishing, s. 27-58.
- Børresen, Jacob, Gullow Gjeseth og Rolf Tamnes (2004) *Allianseforsvar i endring 1970–2000*. Bergen: Eide Forlag.

Call, V.R.A. og Teachman J.D. (1996) Life-Course Timing and Sequencing og Marriage and Military Service and Their Effects on Marital Stability. *Journal of Marriage and the Family*, 58(Februar), s. 219-226.

Danielsen, T. (2012) «Hos oss sitter kulturen i hjertet» - en antropologisk studie av kultur i Marinejegerkommandoen. FFI-Rapport 2012/00516.

Didriksen, N. (2021) Endelig fikk krigsveteran Torstein erstatning fra staten. *NRK*. 11. mai. Tilgjengelig fra: <https://www.nrk.no/osloogviken/krigsveteran-torstein-hellesnes-fikk-erstatning-fra-staten-etter-flere-ars-kamp-1.15487297> (Hentet: 27. januar 2022).

Diesen, S. (2011) *Fornyelse eller forvitring? Forsvaret mot 2020*. Cappelen Damm.

Diesen, S. (2015) Norsk forsvarsomstilling under endrede trusselbilder. *Internasjonal Politikk*, 73(3), s. 394-402.

De Gay, P., Lopdrup-Hjorth, T., Pedersen, K. og Roelsgaard, A. (2019) Character and organization. *Journal of Cultural Economy*, 12(1), s. 36-53.

Edström, H., Lund, N.T. og Matlary, J.H. (2009) *Krigerkultur i en fredsnasjon*. Oslo: Abstrakt forlag.

Elder, G.H. Jr. (1974) *Children of The Great Depression*. Chicago: University of Chicago Press.

Elder, G.H. Jr. (1986) Military Times and Turning Points in Men's Lives. *Developmental Psychology*, 22(2), s. 233-245.

Elder, G.H. Jr. (1999). *Children of the Great Depression: Social change in life experience, 25th anniversary edition*. Boulder: Westview Press.

Elder, G.H. Jr., Johnson, K.J. og Crosnoe, R. (2003) The Emergence and Development of Life Course Theory, i Mortimer, J.T. og Shanahan, M.J. (red.) *Handbook of the Life Course*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers, s. 3-19.

Elnitsky, C.A., Fisher, M.P. og Blevins, C.L. (2017) Military Service Member and Veteran Reintegration: A Conceptual Analysis, Unified Definition, and Key Domains. *Frontiers in Psychology*, 8.

Esping-Andersen, G. (1990) Three Worlds of Welfare Capitalism, i Pierson C. og Castles F.G. (red.) *The Welfare State Reader*. Cambridge: Polity Press, s. 154-169.

Farahmand, M. (2017) Forsvarsveteraner er ubrukte ressurser, *Kommunal Rapport*, 10. mai 2021. Tilgjengelig fra: <https://www.kommunal-rapport.no/kommentar/forsvarsveteranene-er-ubrukte-ressurser/131801/> (Hentet 8. mai 2022).

Farstad, G.R. og Stefansen, K. (2015) Involved fatherhood in the Nordic context: Dominant narratives, divergent approaches. *NORMA: International Journal For Masculinity Studies*, 10(1), s. 55-70.

- Fauske, H. (1996) Changing youth: transition to adulthood in Norway. *Young*, 4(1), s. 47–62.
- Forsvaret (2011) *Forsvarets årsrapport 2011*.
- Forsvaret (2022a) *Forsvaret veteraner fra internasjonale operasjoner*. Tilgjengelig fra: <https://www.forsvaret.no/veteraner/om-veteraner> (Hentet 8. mai 2022).
- Forsvaret (2022b) *Forsvaret i tall*. Tilgjengelig fra: <https://www.forsvaret.no/om-forsvaret/forsvaret-i-tall> (Hentet 12. mai 2022).
- Forsvarets sanitet (2012) *Afghanistan-undersøkelsen 2012. Undersøkelse av psykisk helse hos norsk militært personell som har tjenestegjort i Afghanistan 2001–2011*. Kontor for psykiatri og stressmestring.
- Forsvarets sanitet (2016) *UNIFIL-Undersøkelsen 2016: En etterundersøkelse av norsk militært personell som tjenestegjorde i Libanon i årene 1978–1998*. Forsvarets sanitet – Institutt for militærpsykiatri og stressmestring.
- Forsvarets sanitet (2021) *Afghanistan-undersøkelsen 2020. Veteraners erfaringer, helse og livskvalitet etter tjeneste i Afghanistan 2001-2020*. Forsvarets Sanitet – Institutt for militærpsykiatri og stressmestring.
- Friss, K. (2021) Tilbake til fortiden: Forsvarspolitikken og norsk identitet. *Internasjonal Politikk*, 79(2), s. 218-228.
- Frønes, I. (1997) The Transformation of Childhood: Children and Families in Postwar Norway. *Acta Sociologica*, 40(1), s.17–30.
- Gade, P.A. (1991) Military Service and the Life-Course Perspective: A Turning Point for Military Personnel Research. *Military Psychology*, 3(4), s. 187-199.
- Gimbel, C. og Booth, A. (1994) Why Does Military Experience Adversely Affect Marital Relations?. *Journal of Marriage and Family*, 56(3), s. 691-703.
- Gjeseth, G. (2012) *Norsk veteranpolitikk etter 1945: Noen hovedtrekk i utviklingen*. Tilgjengelig fra: <https://fhs.brage.unit.no/fhs-xmlui/handle/11250/99791> (Hentet 25. februar 2022).
- Gjerstad, C.L., Bøe, H.J., Falkum, E., Martinsen, E.W., Nordstrand, A.E., Tønnesen, A., Reichelt, J.G. og Lystad, J.U. (2020) Prevalence and Correlates of Mental Health Problems in Norwegian Peacekeepers 18–38 Years Postdeployment. *Journal of traumatic stress*, 33(5), s. 762–772.
- Glaser, B. & Strauss, A.L. (2017) *The discovery of grounded theory: strategies for qualitative research*. London, England New York, New York: Routledge.
- Gobo, G. (2008) Re-Conceptualizing Generalization: Old Issues in a New Frame, i Alasuutari, P., Bickman, L. og Brannen, J. (red.) *The SAGE Handbook of Social Research Methods*. London: SAGE Publications.

- Goffman, E. (1991) *Asylums: Essays on the social situation of mental patients and other inmates*. London: Penguin Books.
- Gomm, R., Hammersley, M. og Foster, P. (2011) Case Study and Generalization, i Gomm, R., Hammersley, M. og Foster, P. (red.) *Case Study Method*. London: SAGE Publications Ltd.
- Grimstad, T. og Tommessen, L.S. (2021) *Flere Afghanistan-veteraner har psykiske plager*. NRK. 5. oktober. Tilgjengelig fra: <https://www.nrk.no/norge/flere-afghanistan-veteraner-har-psykiske-plager-1.15677238> (Hentet: 27. januar 2022).
- Græger, N. (2016) *Norsk forsvarspolitik: Territorialforsvar og internasjonal innsats 1990-2015*. Oslo: Spartacus Forlag AS.
- Gustavsen, E.M., Lien, G. og Tollefsen, A.F. (2017) *Norsk deltakelse i internasjonale operasjoner 1990-2015*. FFI-rapport 17/00996.
- Haaland, T.L. (2009) Den norske militære profesjonsidentitet: Krieger, hjemlandsforsvarer og statsansatt tjenestemann, i Edström, H., Lund, N.T. og Matlary, J.H.(red.) *Kriegerkultur i en fredsnasjon*. Oslo: Abstrakt forlag AS.
- Haaland, T.L. (2010) Still Homeland Defenders at Heart? Norwegian Military Culture in International Deployments. *International Peacekeeping*, 17(4), s. 539–553.
- Hagestad, G.O. (2009) Interdependent lives and relationships in changing times: A Life-Course View of Families and Ageing, i Heinz, W.R., Huinink, J. og Weymann, A. (red.) *The Life Course Reader: Individuals and Societies Across Time*. Frankfurt: Campus Verlag.
- Hammersley, M. og Gomm, R. (2011) Introduction, i Gomm, R., Hammersley, M. og Foster, P. (red.) *Case Study Method*. London: SAGE Publications Ltd.
- Heen, H. (2012) *Samliv i Forsvaret 2011: En kvantitativ studie av forholdet mellom familie og arbeide i befalsfamilier*. AFI-rapport 3/2012.
- Heen, H., og Halrynjo, S. (2006) *Samliv i Forsvaret: En kvantitativ studie av forholdet mellom familie og arbeide i befalsfamilier*. AFI-rapport 5/2006.
- Heier, T. (2011) *Nytt landskap – nytt forsvar*. Oslo: Abstrakt forlag AS.
- Higate, P. og Hopton, J. (2005) War, Militarism and Masculinities, i Kimmel, M., Hearn, J. og Connell, R.W. (red.) *Handbook of Studies on Men & Masculinities*. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.
- Holmes, M.C.S. og Hjarad, H.K. (2020) Veteraner kjemper for nye erstatningsregler. VG. 8. oktober. Tilgjengelig fra: <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/560n36/veteraner-kjemper-for-nye-erstatningsregler> (Hentet: 27. januar 2022).
- Hougsnæs, S., Bøe, H.J., Dahl, A.A. og Reichelt, J.G. (2017) Norwegian Male Military Veterans Show Low Levels of Mental Health Problems Four Years After Deployment in Afghanistan. *Nordic Journal of Psychiatry*, 71(1), s. 26-32.

- Hutchinson, E.D. (2005) The Life Course Perspective: A Promising Approach for Bridging the Micro and Macro Worlds for Social Workers. *Families in Society*. 86(1), s. 143-152.
- Jakobsen, S.E. (2017) – Forsvaret ønsker ikke negative forskningsresultater om verneplikt for kvinner, *forskning.no*, 25. november. Tilgjengelig fra: <https://forskning.no/> (Hentet: 28. april 2022).
- Johnsen, G.E. og Bøe, H.J. (2016) *Norske Afghanistanveteraner: stigma, barriere og helsehjelp*. Tilgjengelig fra: <https://psykologtidsskriftet.no/vitenskapelig-artikkel/2016/09/norske-afghanistanveteraner-stigma-barrierer-og-helsehjelp> (Hentet: 25. januar 2022).
- Kelty, R. og Seagal, D.R. (2013) The Military as a Transforming Influence: Intergration into or Isolation from Normal Adult Roles?, i Wilmoth, J.M. og London, A.S. *Life Course Perspectives on Military Service*. London: Routledge.
- Kjølleberg, E. og Schaubert, V. (2021) Soldater forteller ikke om psykiske plager. *NRK*. 27. juli. Tilgjengelig fra: <https://www.nrk.no/dokumentar/soldater-forteller-ikke-om-psykiske-plager-1.15557258> (Hentet: 27. januar 2022).
- Kjølleberg, E., Schaubert, V. og Sæther, P.S. (2021) Livbåten. *NRK*. 24. juli. Tilgjengelig fra: <https://www.nrk.no/dokumentar/xl/livbaten-1.15516033> (Hentet: 27. januar 2022).
- Kleykamp, M. (2013a) Unemployment, earnings and enrollment among post 9/11 veterans. *Social Science Research*, 42(3), s. 836-851.
- Kleykamp, M. (2013b) Labor Market Outcomes among Veterans and Military Spouses, i Wilmoth, J.M. og London, A.S. *Life Course Perspectives on Military Service*. London: Routledge.
- Kosnik, M. (2017) Conscription in the twenty-first century: Do reinforcements equal security? *Comparative Strategy*, 36(5), s. 457-467.
- Krange, O. og Øia, T. (2005) *Den nye moderniteten: ungdom, individualisering, identitet og mening*. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Kristoffersen, E. (2021) Forsvarssjefen: - Alle som har tjenestegjort i Forsvaret er veteraner. Tilgjengelig fra <https://forsvaretsforum.no/meninger-veteraner/forsvarssjefen--alle-som-har-tjenestegjort-i-forsvaret-er-veteraner/200424> (Hentet: 23. januar 2022).
- Larsen, L. (2011) En ny sikkerhetspolitisk virkelighet, i Heier, T. (red.) *Nytt landskap – nytt forsvar*. Oslo: Abstrakt forlag AS.
- Leraand, D. og Lindqvist, P.H.F. (2015) Norsk innsats i fredsoperasjoner – mellom FN og NATO? *Internasjonal politikk*, 73(2), s. 297-307.
- Levy, B.S. og Sidel, V.W. (2009) Health Effects of Combat: A Life-Course Perspective. *Annual Review of Public Health*, 30, s. 123-136.
- Lorentzen, T., Bäckman, O., Ilmakunnas, I., og Kauppinen, T. (2019) Pathways to adulthood: Sequences in the school-to-work transition in Finland, Norway and Sweden. *Social Indicators Research*, 141(3), s. 1285-1305.

- MacLean, A. (2010) The Stratification of Military Service and Combat Exposure, 1934-1994. *Social Science Research*, 40, s. 336-348.
- MacLean, A. og Edwards, R.D. (2010) The Pervasive Role of Rank in the Health of U.S. Veteran. *Armed Forces and Society*, 36(5), s. 765-785.
- MacLean, A. og Elder, G.H. (2007) Military Service in the Life Course. *Annual Review of Sociology*, 33, s. 175-196.
- Mandal, R. (2009) *Å komme hjem – En pilotundersøkelse av levekår blant skadde veteraner*. Fafo-rapport 2009:47.
- Marinejegerkommandoen (u.å.) *Marinejegerkommandoen (MJK)*. Tilgjengelig fra: <https://www.forsvaret.no/om-forsvaret/organisasjon/forsvarets-spesialstyrker/marinejegerkommandoen-mjk> (Hentet 25. februar 2022)
- Mather, M. og Carstensen, L. (2005) Aging and motivated cognition: The positivity effect in attention and memory. *Trends in Cognitive Sciences*, 9(10), s. 496-502.
- Mayer, K.U. (2004) Whose Lives? How History, Societies, and Social Institutions Define and Shape Life Courses. *Research in Human Development*, 1(3), s. 161-187.
- McKinney, J.C. (1969). Typification, Typologies, and Sociological Theory. *Social forces*, 48(1), s.1–12.
- Mills, C.W. (2000) *The Sociological Imagination*. Oxford: Oxford University Press.
- Melien, T.J. (2014) *Våre hemmelige soldater: norske spesialstyrker Del 3: Globale utfordringer 1990-2014*. Oslo: Spartacus.
- Melien, T.J. (2012) *Våre hemmelige soldater: norske spesialstyrker 1940-2012*. Oslo: Spartacus.
- Mæland, B. (2009) Enduring the inner enemy: Military boredom past and present, i Gertz, N. (red.) *War Fronts: Interdisciplinary Perspectives on War, Virtual War and Human Security*. Oxford: Inter-Disciplinary Press.
- Nordstrand, A.E., Bøe, H.J., Holen, A., Reichelt, J.G., Gjerstad, C.L. og Hjemdal, O. (2019) Danger- and non-danger-based stressors and their relations to posttraumatic deprecation or growth in Norwegian veterans deployed to Afghanistan. *European Journal of Psychotraumatology*, 10(1).
- Nordstrand, A.E., Bøe, H.J., Holen, A., Reichelt, J.G., Gjerstad, C.L., og Hjemdal, O. (2020) Social support and disclosure of war-zone experiences after deployment to Afghanistan: Implications for posttraumatic deprecation or growth. *Traumatology*.
- NOU 2016:8 (2016). *En god alliert – Norge i Afghanistan 2001–2014*.
- Parat (u.å.) *Landsmøte: Forsvaret veteraner er en ressurs for arbeidslivet*. Tilgjengelig fra: <https://www.parat.com/luftfart/om-parat-luftfart-1731-383468/nyheter/landsmotet-forsvarets-veteraner-en-ressurs-for-arbeidslivet> (Hentet 8. mai 2022).

- Pavalko, E.K. og Elder, G.H. (1990) World War II and Divorce: A Life-Course Perspective. *American Journal of Sociology*, 95(5), s. 1213-1234.
- Petterson, M. (2011) En skandinavisk transformasjonsbølge, i Heier, T. (red.) *Nytt landskap – nytt forsvar*. Oslo: Abstrakt forlag AS.
- Ragin, C. (1992) Introduction: "Casing" and the process of social inquiry, i Ragin, C.C. og Becker, H.S. (red.) *What Is a Case?: Exploring the Foundations of Social Inquiry*. Cambridge University Press, s. 217-226.
- Ragin, C. (1992) "Casing" and the process of social inquiry, i Ragin, C.C. og Becker, H.S. (red.) *What Is a Case?: Exploring the Foundations of Social Inquiry*. Cambridge University Press, s. 217-226.
- Rones, N., Strand, K.R., Fauske, M.F. og Bjerke, T.A. (2020) *En kartlegging av studier på personell i forsvarssektoren publisert i perioden 1990-2018*. FFI-Rapport 20/01573.
- Ryder, N.B. (1965) The Cohort as a Concept in the Study of Social Change. *American Sociological Review*. 30(6), s. 843-861.
- Salvador, E. og Nordstrand, A. (2022) Er det på tide å tenke nytt om hvordan man følger opp militært personell?, *Forsvaret Forum*, 30. januar. Tilgjengelig fra: <https://forsvaretsforum.no/> (hentet 8. mai 2022).
- Saxi, H. (2010) Norwegian and Danish defence policy: A comparative study of the Post-Cold War era. *Defence and Security Studies*, 2010.
- Seagal, M.W. (1986) The Military and the Family As Greede Institutions. *Armed Forces & Society*, 13(1), s. 9-38.
- Seale, C. (2018) *Researching Society and Culture*. 4. utg. London: SAGE.
- Sennett, R. (1998). *The corrosion of character: The personal consequences of work in the new capitalism*. New York: W.W. Norton.
- Settersten, R.A. (2006) When Nations Call: How Wartime Military Service Matters for the Life Course and Aging. *Research on Aging*, 28(1), s. 12-36.
- Settersten, R.A., Day, J.K., Elder, G.H. og Waldinger, R.J. (2012) Men's Appraisal of Their Military Experience in World War II: A 40-Year Perspective. *Research in Human Development*, 9(3), s. 248-271.
- Silverman, D. (2020) *Interpreting Qualitative Data*. 6. utg. London: SAGE.
- Simmel, G. (1998) Ekskurs om den fremmede, i Tygstrup, F. Holm, I.W. og Stjernfelt, F. (red.) *Georg Simmel: Hvordan er samfundet muligt? Udvalgte sociologiske skrifter*. København: Samlerens bogklub.

- Skaalvik, E.M., Garmannslund, P.E. og Viblemo, T.E. (2009) *Elevene svarer! Analyse av Elevundersøkelsen 2009*. Kristiansand: Oxford Research AS.
- Spiro A., Settersten, R.A. og Aldwin, C.M. (2016) Long-Term Outcomes of Military Service in Aging and the Life Course: A Positive Re-envisioning. *The Gerontologist*, 56(1), s. 5-13.
- St.meld. nr. 15 (2019-2020) *Også vi når det blir krevet: Veteraner i vår tid*.
- St.prp. nr. 1 (2003-2004) *For budsjetterminen 2004*. Oslo: Det Kongelige Forsvarsdepartementet.
- Statistisk sentralbyrå (2013) *Veteraners levestandard: Forsvars- og politipersonell som har deltatt i internasjonale operasjoner*. Rapporter 2013/38. Oslo: Statistisk Sentralbyrå.
- Statistisk sentralbyrå (2022) 08921: *Personer 16 år og over, etter alder, utdanningsnivå, statistikkvariabel og år 1980-2010* [statistikk]. <https://www.ssb.no/statbank/table/08921/>
- Strømmen, W. og Leraand, D. (2005) *I kamp for fred: UNIFIL i Libanon – Norge i Libanon 1978-1998*. Oslo: Gazette Bok AS.
- Swedberg, R. (2014) *The Art of Social Theory*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Teachman, J. (2004) Military Service during the Vietnam Era: Were There Consequences for Subsequent Civilian Earnings? *Social Forces*, 83(2), s. 709-730.
- Thomas, W.I. og Znanieckis, F. (1918-1920) *The Polish Peasant In Europe and America (Vols. 1-2)*. Urbana: University of Illinois Press.
- Titmuss, R.M. (1958). "War and social policy", i Titmuss, R.M. (red.) *Essays on The Welfare State*. London: Allen & Unwin, s. 75-87.
- Vernepliktsutvalget (2015) *En fremtidig vernepliktsordning: anbefalinger fra vernepliktsutvalget 2015*. Forsvarsdepartementet.
- West, A. og Nikolai, R. (2013) Welfare regimes and Education Regimes: Equality of Opportunity and Expenditure in the EU (and US). *Journal of Social Policy*, 42(3), s. 469-493.
- Willemse, N. og de Beer, P. (2012) Three worlds of educational welfare states? A comparative study of higher education systems across welfare states. *Journal of European Social Policy*, 22(2), s. 105-117.
- Wilmoth, J.M. og London, A.S. (2013) *Life Course Perspectives on Military Service*. London: Routledge.
- Øia, T. (2011) *Ungdomsskoleelever: Motivasjon, mestring og resultater*. NOVA-rapport 9/11.

Vil du delta i forskningsprosjektet ***”Norske forsvarsveteraner i et livsløpsperspektiv”?***

Dette skrivet gir deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Prosjektets formål

Formålet med prosjektet er å undersøke hvordan erfaringer, opplevelser og kompetanser fra internasjonal tjeneste bidrar til å forme livsløpet til norske veteraner. Prosjektet vil derfor ta for seg hvordan livsløpet for forsvarsveteraner har blitt påvirket etter utsendelse, eksempelvis med hensyn til utdanning, arbeid og sosiale relasjoner. Dette innebærer å få innblikk i hvordan ulike veteraners liv har sett ut før, under og etter utsendelse, samt hvordan ulike historiske perioder og begivenheter kan spille en rolle for hvilken innflytelse internasjonal tjeneste har for livsløpet.

Ettersom det kan være forskjell på de ulike internasjonale operasjoner som norske soldater har deltatt i, vil det bli gjennomført intervjuer med personer som har vært utsendt med infanterienheter til Libanon eller Afghanistan, samt Marinejegere. Avgrensningen skal gjøre det enklere å få frem likheter og forskjeller mellom ulike operasjonsområder og enheter.

Prosjektet utarbeides som den avsluttende del av masterprogrammet i sosiologi ved Universitetet i Bergen.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Universitetet i Bergen (UiB) som institusjon er ansvarlig for prosjektet. Prosjektansvarlige er masterstudent Nicklas Hjortgaard Christiansen og veileder Kristoffer Chelsom Vogt.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Du blir spurt om å delta i prosjektet fordi du har vært utsendt til Libanon eller Afghanistan som en del av en infanterienhet, eller du har vært utsendt som Marinejeger. Det er mulig at du har vært utsendt i flere operasjoner, men det er disse operasjonsområder som er omdreiningspunktet for dette prosjekt. Prosjektet har som mål å intervjuer tolv personer i alt, fire fra hver av de to innsatsområder og fire Marinejegere.

Du får dette informasjonsskriv etter du har blitt gitt informasjon om prosjektet gjennom veteranforeningen NVIO eller av en kontaktperson og du har uttrykt ytterligere interesse.

Hva innebærer det for deg å delta?

Hvis du har lyst å delta i forskningsprosjektet, innebærer det å bli intervjuet av Nicklas Hjortgaard Christiansen, som selv har vært utsendt med de danske styrker i Afghanistan. Intervjuet vil dreie seg

om livet dit, med deltakelse i internasjonale operasjoner som omdreiningspunkt. Det betyr å fortelle om livet før utsendelsen, om selve utsendelsen og om livet etter utsendelsen. Intervjuet forventes å vare mellom 1,5 - 2,5 timer, og vil bli tatt opp på lydopptaker som deretter transskriberes. Når intervjuet transskriberes vil navn på personer og steder bli anonymisert, sånn at ingen som har deltatt i prosjektet skal kunne gjenkjennes.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykket tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle dine personopplysninger vil da bli slettet. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene som er beskrevet i dette skrivet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket. Opptakene fra intervjuene oppbevares avlåst, og det er bare Nicklas Hjortgaard Christiansen som har tilgang på lydopptakene. Navnet ditt og kontaktopplysningene dine erstattes med en kode som lagres på egen navneliste som er adskilt fra øvrige data. De transkriberte og anonymiserte intervjuene blir lagret på en forskningsserver hos Universitetet i Bergen og det er de som vil bli brukt i analysen i det endelige forskningsprosjektet.

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet?

Lydopptakene slettes når prosjektet er avsluttet og har blitt godkjent, etter planen august 2022.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra Universitet i Bergen har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke opplysninger vi behandler om deg, og å få utlevert en kopi av opplysningene
- å få rettet opplysninger om deg som er feil eller misvisende
- å få slettet personopplysninger om deg
- å sende klage til Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å vite mer om eller benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

Universitetet i Bergen

Masterstudent – Nicklas Hjortgaard Christiansen, på epost (nch005@uib.no) eller telefon: 46 12 04 09.

Veileder/Prosjektansvarlig – Kristoffer Chelsom Vogt, på epost (kristoffer.vogt@uib.no) eller telefon: 55 58 91 71.

Vårt personvernombud – Jannecke Helene Veim, på epost (jannecke.veim@uib.no) eller telefon: 55 58 20 29.

Hvis du har spørsmål knyttet til NSD sin vurdering av prosjektet, kan du ta kontakt med:

- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS på epost (personverntjenester@nsd.no) eller på telefon: 55 58 21 17.

Med vennlig hilsen

Prosjektansvarlig

Kristoffer Chelsom Vogt

Masterstudent

Nicklas Hjortgaard Christiansen

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet «*Norske forsvarsveteraner i et livsløpsperspektiv*», og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

å delta i intervju om betydningen av utsendelse i internasjonale operasjoner for livsløpet mitt

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet i august 2022

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Samtykkeerklæring - helseopplysninger

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet «*Norske forsvarsveteraner i et livsløpsperspektiv*», og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

at personopplysninger om helseforhold behandles og inngår i prosjektet

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet i august 2022

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 2: Intervjuguide

Nåtid (overordnet/enkelt)

Vi kan starte med noen grunnleggende opplysninger:

- Hvor gammel er du?
- Hvilken utdanning har du tatt?
- Hva jobber du med? (*har jobbet med*)
- Hva er din nåværende sivilstand?

Vil du fortelle litt om deg selv og livet dit nå for tiden?

Fortid

Barndom og oppvekst - (Obs. NSD sine anbefalinger: unngå personidentifiserende opplysninger – evt. unngå navn)

- Hvordan så din familie ut da du vokste opp? (*søsken, gifte/skilte/samboende foreldre*)
- Hvilken utdanning hadde foreldrene dine da du var barn?
- Hva jobbet foreldrene dine med da du var barn? (*da du var 14 år*)
- Hvordan vil du beskrive nabolaget du vokste opp i? (*belastet/privilegert, høyblokk/rekkehusa/eneboliger, annet*)
- Hva gjorde du på fritiden da du var barn og i ungdommen?
- Hvordan var forholdet dit til skolen? (*bra/dårlig/likte du deg på skolen?*)

Veien til Forsvaret

- Hvilke muligheter for utdanning og jobb så du for deg på slutten av ungdomsskolen? (*på videregående*)
- Hva gjorde du på videregående skole? (*tok du vgs., studieretning, veiledning til utdanning og jobb*)
- Hvilken råd, påvirkning eller veiledning fikk du til utdanning og jobb gjennom ungdommen? (*noen/noe som påvirket valget?*)
- Hvilken utdanning tok du før tiden i Forsvaret?
- Hvilke jobber hadde du før du kom i Forsvaret?
- Husker du om det var noen rollemodeller som påvirket valget av jobb og utdanning? (*i sosiale relasjoner; innflytelse fra kultur/film/nyheter/annet*)
- Hvordan endte du opp i Forsvaret? (*hvor tjenestegjorde du*)
- Hvordan visste du at du ønsket å delta i internasjonale operasjoner?
- Hvilke tidligere erfaringer og egenskaper opplevde du var relevante for deg da du kom inn i Forsvaret?

Utenlandstjenesten

- Hvor og når var du utsendt? (*eventuelt flere utsendelser?*)
- Hvordan opplevde du situasjonen der du var utsendt?
- Endret situasjonen seg underveis i utsendelsen? (*hvordan*)
  - o Har du hatt flere utsendelser til samme område? (*var det en forskjell på situasjonen?*)
- Hvilken funksjon og grad hadde du under utsendelsen?
- Opplevde du kamphandlinger under utsendelsen? (*hvor ofte, hvor nært, andre alvorlige hendelser*)
- Hvordan passet forberedelsene seg til det som møtte deg/dere under utsendelsen?
- Hvordan så familielivet ut da du ble utsendt? (*gift, single, samboende, barn*)
- Hvilken innflytelse hadde utenlandstjenesten på familieliv? (*rollefordeling*)
- Hvilken innflytelse hadde tjenesten på dine venner og forholdet med dem?

Kvinner i Forsvaret

- Tjenestegjorde du med noen kvinner i Forsvaret? (*under utsendelsen?*)
- Hvilken forutsetning opplevde du kvinner hadde for å tjenestegjøre? (*sammenlignet med menn*)

Tiden etter utenlandstjenesten

- Hvis aktuelt: Hvordan forlot du Forsvaret? Utdanning eller annen jobb?
- Kan du fortelle om hva som hendte i livet ditt etter utenlandstjenesten? (*Parforhold, familie, barn, andre relasjoner, jobb, utdanning*)
- Var det noen erfaringer eller kompetanser fra utenlandstjenesten som har kommet til uttrykk/nytte i det videre liv? (*hvilke*)
- Var det noen begivenheter i Norge eller verden som påvirket livet ditt i tiden etter utsendelsen? (*hvilke*)

Nåtid (detaljert)

- Hvordan opplever du at erfaringene fra utenlandstjeneste har preget livet ditt? (*foreldreskap/-rolle, sosiale relasjoner, verdier, annet*)
  - o Hvordan har utsendelsen preget dit parforhold?
  - o Hvordan har utenlandstjenesten preget deg som foreldre? (*foreldrerolle*)
  - o Hvilken innflytelse hadde utenlandstjenesten på den etterfølgende utdanning/jobb? (*valg eller tilfeldig?*)

- Er det opplevelser eller erfaringer fra utenlandstjenesten som du mener har hatt en særlig innvirkning på livet ditt etterpå? (*Hvilke/hvordan?*)
- Er det et «før» og «etter» utenlandstjenesten? (*et vendepunkt i livet?*)
- Hvordan påvirker den nåværende situasjon i (innsatsområde) opplevelse av utenlandstjenesten?

Fremtid

- Hvilke tanker har du om fremtiden? (*familie, barn, jobb, utdanning, sosiale nettverk/relasjoner, annet*)
- Hvilken sammenheng mener du det er mellom tankene om fremtiden og erfaringene fra utenlandstjeneste?
- Hva vil rådet dit være til barna/barnebarna dine/bekjentes barn om de overveier en yrkesvei som innebærer utenlandstjeneste?

Annet

- Hva legger du i begrepet «veteran»?
- Ser du på deg selv som veteran?
- Er du medlem av en veteranforening? Hva er bakgrunnen for dette/valget ditt?